

Univerzita Karlova v Praze

Filosofická fakulta

Katedra sociální práce

Diplomová práce

Bc. Jana Bláhová

**Nejčastější příčiny neúspěchu pěstounské péče
v České republice před 15 lety a nyní**

**The Most Frequent Causes of the Failure of Foster Care
in the Czech Republic 15 Years Ago and Today**

Praha

2012

Vedoucí práce:

PhDr. Hana Pazlarová, Ph.D.

Autor diplomové práce: **Bc. Jana Bláhová**

Vedoucí diplomové práce: **PhDr. Hana Pazlarová, Ph.D.**

Oponent diplomové práce:

Datum obhajoby: 2012

Hodnocení:

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí své práce PhDr. Haně Pazlarové, Ph.D. za její odborné vedení, cenné rady a připomínky během vypracovávání mé diplomové práce, které pro mne byly velmi přínosné.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, řádně jsem citovala všechny použité prameny a literaturu a práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 27. dubna 2012

Jana Bláhová

Abstrakt

Bláhová, J. *Nejčastější příčiny neúspěchu pěstounské péče v České republice před 15 lety a nyní*. Praha: Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2012, 114 s. Diplomová práce.

Cílem mé diplomové práce bylo zmapování hlavních příčin, které se podílejí na předčasném ukončení pěstounské péče u nás. Problematiku jsem zachytila v časovém rozmezí od r. 1996 do současnosti.

V teoretické části jsem se zaměřila na vymezení a formy pěstounské péče. Dále na proces jejího zprostředkování a výchozí podmínky, které pěstounskou péči ovlivňují. Uvedla jsem a porovнала výsledky dvou velkých českých studií, které se tomuto tématu věnovaly a byly zveřejněny v odstupu 15 let. Kromě příčin neúspěchu pěstounské péče na straně pěstounů a dětí svěřených do pěstounské péče i systému náhradní rodinné péče jsem se zaměřila i na faktory, které naopak přispívají k jejímu úspěchu.

V praktické části jsem se snažila příčiny neúspěchu pěstounské péče poznat hlouběji z pohledu sociálních pracovníků OSPOD. Zajímalo mne, co a jak ovlivňuje neúspěch pěstounské péče, jakým způsobem pracují složky systému náhradní rodinné péče a jaké změny považují sociální pracovníci za potřebné k podpoře úspěchu pěstounské péče. Ukázalo se, že příčiny jejího neúspěchu zůstávají stále velmi podobné, ale díky společenským změnám je ovlivňují jiné problémy. Velmi významnou se ukázala role nepřijetí odborné pomoci pěstouny, malý zájem žadatelů o pěstounskou péči, pracovní vytíženost sociálních pracovníků a jejich nedostatečné metodické vedení. Závažnou se ukázala problematika pěstounské péče prarodičů a kontakt pěstounů a dítěte s jeho biologickou rodinou.

Klíčová slova: pěstounská péče, náhradní rodinná péče, neúspěch, předpoklady úspěchu

Abstract

BLÁHOVÁ, J. *The Most Frequent Causes of Failure of Foster Care in the Czech Republic 15 Years ago and Today*. Prague: Philosophical Faculty of Charles University in Prague, 2012, 114 pp. Diploma Thesis.

The aim of my diploma thesis was to map the main cause which take part in premature end of foster care in our country. I have recorded this problematic since the year 1996 up to now.

I have focused on definition and forms of foster care. Further on the process of its arrangement and the starting conditions which have an influence on foster care. I have introduced and compared the results of two big Czech studies which were devoted in this topic and were published in the interval of 15 years. Besides the failure cause of foster care on the foster parents side and children entrusted into a foster care and the system of alternative family care I have also focused on factors which contributes to its success on the other hand.

In the practical part I have tried to get more deeply into the cause of foster care failure from the view of social workers from OSPOD. I was interested in what and how influences the foster care failure, how the system components of alternative family care and which changes social workers see as needed in the support of foster care success. It has been shown that the causes of its failure still stay very similar, but they are influenced by other problems due to a social changes. Very significant has been the role of professional help refuse by foster parents, the small interest in fostering itself, the fully occupied social workers and their insufficient methodology leadership. Consequential has become the problematic of grandparents foster care and the contact of foster parents and a child with his biological family.

Keywords: foster care, alternative family care, failure, presumption of success

Seznam použitých zkratk

- **DD** – dětský domov
- **FOD** – Fond ohrožených dětí
- **LMD** – lehká mozková dysfunkce
- **MPSV** – Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR
- **NRP** – náhradní rodinná péče
- **O. S.** – občanské sdružení
- **OPD** – oddělení péče o děti a rodinu
- **OSPOD** – orgán sociálně-právní ochrany dětí (*v práci vztaženo konkrétně na obecní úřady obcí s rozšířenou působností*)
- **PP** – pěstounská péče
- **SOS DV** – SOS dětské vesničky
- **SPO** – sociálně-právní ochrana
- **SPOD** – sociálně-právní ochrana dětí
- **SVP** – středisko výchovné péče

Obsah

Úvod.....	10
1. TEORETICKÁ ČÁST.....	12
1.1 Vymezení základních pojmů.....	13
1.1.1 Náhradní rodinná péče (zkr. NRP)	13
1.1.1.1 Formy náhradní rodinné péče.....	14
1.1.2 Pěstounská rodina.....	15
1.2 Pěstounská péče	16
1.2.1 Vymezení pěstounské péče.....	16
1.2.2 Pěstounská péče na přechodnou dobu	18
1.2.3 Proces zprostředkování pěstounské péče.....	18
1.2.4 Výchozí podmínky pěstounské péče	19
1.2.4.1 Psychická deprivace dítěte	20
1.2.4.2 Identita dítěte a pěstounů	21
1.3 Příčiny neúspěchu pěstounské péče	23
1.3.1 Vymezení pojmu neúspěch pěstounské péče.....	23
1.3.2 Neúspěšná pěstounská péče v číslech.....	23
1.3.3 Studie zaměřené na neúspěšnou pěstounskou péči.....	25
1.3.4 Vybrané realizované výzkumné projekty v ČR.....	25
1.3.5 Charakteristiky výzkumných projektů	25
1.3.5.1 Studie PhDr. Jiřího Kovaříka „Úspěšnost náhradní rodinné péče, část I. a II.“	25
1.3.5.2 Výzkum MPSV	26
1.3.6 Přehled výsledků studií Kovaříka a MPSV	27
1.3.6.1 Studie Kovaříka.....	27
1.3.6.2 Důvody předčasného ukončení NRP dle výzkumu MPSV	28
1.4 Hlubší pohled na příčiny neúspěchu pěstounské péče	36
1.4.1 Příčiny neúspěchu na straně pěstounů a dětí	36
1.4.1.1 Výchozí důvody	36
1.4.1.2 Rysy pěstounů ohrožující úspěch pěstounské péče.....	38
1.4.1.3 Návrat dítěte do biologické rodiny.....	38
1.4.1.4 Úskalí kontaktu dítěte v pěstounské péči s biologickou rodinou	39
1.4.1.5 Vztahy v náhradní rodině	40
1.4.1.6 Věk dítěte, pěstounů a věkový rozdíl mezi nimi	41
1.4.1.7 Zdravotní stav dětí a pěstounů	42
1.4.1.8 Deprivace a její následky	43
1.4.1.9 Pěstounská péče prarodičů.....	43
1.4.1.10 Další možné faktory neúspěchu PP na straně pěstounů.....	44

1.4.2	Příčiny neúspěchu související se systémem náhradní rodinné péče.....	44
1.4.2.1	Špatné nebo neúplné informace o dětech a pěstunech	45
1.4.2.2	Nesplněné původní představy žadatelů o dítěti.....	45
1.4.2.3	Další faktory související se spárováním dětí a žadatelů.....	45
1.4.2.4	Špatná a nedostatečná komunikace a spolupráce mezi experty a úřady	47
1.4.2.5	Nedostatečná odborná pomoc, kontrola a syst. práce s pěstounskou rodinou	47
1.4.2.6	Práce sociálních pracovníků OSPOD.....	50
1.4.2.7	Včasnost intervencí a rychlost práce institucí.....	51
1.4.2.8	Dovětek	51
1.5	Faktory vedoucí k úspěchu pěstounské péče.....	52
1.5.1	Faktory optimálního fungování pěstounských rodin.....	52
2.	PRAKTICKÁ ČÁST.....	55
2.1	Úvod k výzkumné sondě.....	56
2.2	Cíl výzkumné sondy a výzkumné otázky.....	56
2.2.1	Cíl výzkumné sondy	56
2.2.2	Výzkumné otázky.....	56
2.3	Výzkumná strategie a metoda	57
2.4	Výzkumný soubor	58
2.5	Realizace rozhovorů.....	58
2.6	Vyhodnocení výzkumné sondy	58
2.6.1	Nejčastější příčiny předčasného ukončení pěstounské péče.....	60
2.6.2	Příčiny neúspěchu na straně pěstounů a dětí	61
2.6.3	Ohrožení pěstounské péče ze strany systému náhradní rodinné péče	79
2.6.3.1	Faktory, které limitují sociální pracovníce OSPOD při práci s rodinou a při výkonu sociálně-právní ochrany dětí.....	81
2.6.3.2	Další limitující faktory	84
2.6.3.3	Podpora pěstounské péče ze strany městských částí.....	88
2.6.3.4	Názor na připravovanou novelu zákona o sociálně-právní ochraně dětí.....	89
	Diskuse.....	92
	Závěr	97
	Použité zdroje.....	100
	Seznam tabulek	104
	Seznam konkrétních internetových zdrojů.....	105

Úvod

Již několik let mám možnost sledovat děti, které vyrůstají v pěstounské péči mých známých. Většinou tyto rodiny řešily problémy jako kterékoli jiné, biologické. Před pár lety však vstoupila do života jedné naší rodinné přítelkyně holčička s velmi pohnutým osudem. Po prožitých těžkostech konečně po letech zakotvila v harmonickém prostředí této pěstounky. Ta se jí začala nejen intenzivně věnovat, ale nabídla jí především svoji otevřenou náruč, pochopení a lásku. Mezi pěstounkou a svěřenou dívkou se navázal pevný vztah, ale péči ovlivňují jak zkušenosti dívky, které prožila, tak zděděné rysy po rodičích. Především však kontakt biologické matky, která ač dívku zanedbávala, vždy o sobě dá čas od času vědět a usiluje o její získání zpět do své péče. Až tehdy jsem osobně poznala, že se pěstouni někdy pohybují na velmi tenkém ledě „životních okolností“, které mohou snadno, zato významně, pěstounskou péči negativně ovlivnit a její fungování ohrozit. O této skutečnosti jsem se přesvědčila také během svých dvou praxí v oblasti náhradní rodinné péče – na oddělení péče o děti a rodinu obecního úřadu obce s rozšířenou působností a v O. S. Rozum a Cit.

Česká republika je kritizována za vysoký počet dětí vyrůstajících v ústavních zařízeních. U dětí, pro které se podařilo najít vhodnou náhradní rodinu, ve které se navázala vzájemná citová vazba, by se tedy mělo udělat vše pro to, aby tato péče nemusela být zrušena a přinášela radost, uspokojení a obohacení nejen dítěti, ale i jeho pečovateli a dalším členům náhradní rodiny.

Předčasné ukončení pěstounské péče považuji za závažný problém, jelikož ovlivňuje život dítěte, členů pěstounské rodiny, u kterých vyrůstalo, ale v důsledku i celé společnosti. V těch, kteří zažili tento neúspěch, zůstávají bolest, smutek, šrámy na duši, pocit selhání, ale také duševní zranění. V případě dětí např. i nedůvěra v pevnost a jistotu mezilidských vztahů. Neúspěch pěstounské péče se tedy více či méně promítá v nově vytvářených vztazích a chování dotyčných jedinců.

Studie, která se jako první věnovala příčinám neúspěchu pěstounské péče, byla provedena v r. 1996 jedním z našich předních odborníků na problematiku náhradní rodinné péče PhDr. Jiřím Kovaříkem. V době, kdy jsem si zadávala téma své diplomové práce, tu chyběl materiál, který by se na tuto problematiku díval s odstupem času. V tom, že jde o téma, kterému je třeba se věnovat, mě utvrdila realizace výzkumu MPSV mapující důvody předčasného ukončení napříč různými formami náhradní rodinné péče. Výzkum

ministerstvo dokončilo v r. 2011. Rozhodla jsem se proto navázat na zjištění obou uvedených zkoumání, jelikož byla pojata z kvantitativního hlediska. Na rozdíl od nich jsem však zvolila kvalitativně pojatou výzkumnou sondu, kdy mě zajímal názor sociálních pracovníků OSPOD. Jistě by bylo přínosné podívat se na danou problematiku z pohledu samotných pěstounů nebo jiných odborníků pracujících s náhradními rodinami. Výběr sociálních pracovníků měl však své opodstatnění. Výsledky dvou uvedených studií vycházely ze spisové dokumentace dětí a pěstounů, které vedou právě tyto pracovníce. Jejich názor se tak ve výsledcích výzkumů projevil pouze nepřímo. Sociální pracovníci navíc přicházejí do kontaktu se všemi náhradními rodinami v celé či vymezené části správního obvodu, kde pracují. Na rozdíl od psychologů či třeba pedagogů spolupracují i s větším množstvím profesí, takže je jejich obraz jednotlivých případů úplnější.

Ve své práci jsem se snažila zjistit, jak se od roku 1996 změnily důvody vedoucí k předčasnému ukončení pěstounské péče a především, co stojí v jejich pozadí. V teoretické i praktické části jsem sledovala příčiny neúspěchu této péče se zřetelem na to, zda se týkají dětí, pěstounů, příp. dalších členů pěstounské rodiny a systému náhradní rodinné péče. Zajímaly mě též faktory, které přispívají k úspěchu pěstounské péče, jelikož mohou odborným pracovníkům pomoci ujasnit si, co v pěstounských rodinách sledovat a podporovat.

Prakticky jsem problematiku zkoumala prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů, kdy jsem se dotazovala sociálních pracovníků z patnácti OSPOD na území hlavního města Prahy.

Na základě teoretických poznatků, odborné praxe v oblasti i realizovaných rozhovorů jsem vyvodila také konkrétní doporučení k podpoře úspěšnosti pěstounské péče.

Jakým rizikům a ohrožení tedy čelí pěstounská péče, která nabízí dlouhodobé i krátkodobé náhradní rodinné prostředí dětem, které nemohou vyrůstat ve svých vlastních biologických rodinách? Na následujících stránkách jsem se snažila na tuto otázku odpovědět.

1. TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Vymezení základních pojmů

Na začátku teoretické části své diplomové práce považuji za účelné vysvětlit základní pojmy a popsat procesy související s pěstounskou péčí a příčinami jejího neúspěchu. Nejprve je však třeba zaměřit se na náhradní rodinnou péči, která pěstounskou péči zastřešuje.

1.1.1 Náhradní rodinná péče (zkr. NRP)

Děti, které nemohou vyrůstat se svými biologickými rodiči, jsou na základě soudního rozhodnutí svěřovány do **náhradní výchovy**. Ta se u nás dělí na:

1. **náhradní rodinnou péči** – dítě je svěřeno do péče fyzické osoby
2. **ústavní výchovu** – nezletilý je v péči ústavního zařízení

Často užívaná definice říká, že „*náhradní rodinná péče je forma péče o dítě, které je vychováváno jinými osobami než rodiči v prostředí, které se nejvíce podobá životu v přirozené rodině*“ (Bubleová a kol., 2011, s. 37).

Podobné vymezení zní: „*Jedná se o formu péče, při které je dítě vychováváno ‚náhradními rodiči‘ přímo v jejich rodinách. Účelem je poskytnout dětem přechodnou či dlouhodobou péči v době, kdy se ocitají bez rodinného zázemí*“.¹

Kromě výše uvedeného nabízí NRP také podmínky pro vytvoření vztahů, příp. hlubokých citových vazeb jako v biologické rodině, takže se otevírá možnost, aby dítě po vzájemné dohodě s náhradními rodiči zůstalo v rodině i po dosažení zletilosti.

Děti, které jsou svěřovány do NRP, patří často mezi sociálně (nikoli skutečně) osiřelé. Mohou mít jednoho i oba rodiče, ale ti se o ně nechtějí, nemohou nebo neumějí starat. Je-li to možné, snaží se úřady svěřit dítě do péče širší rodiny či osoby, kterou dítě zná. Teprve potom hledají mezi cizími osobami.²

Ze zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o rodině), § 46, odst. 2, vychází princip **přednostního svěření dítěte** do NRP nebo zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Ústavní výchova má představovat až druhotné řešení. Prioritní postavení rodinného prostředí je navíc zakotveno už v preambuli Úmluvy o právech dítěte (1989).

Jednotlivé typy náhradní rodinné péče se podle Bubleové (2002, s. 13) dělí následovně:

„I. OSVOJENÍ:

- 1) „zrušitelné“, tj. osvojení 1. stupně

2) „nezrušitelné“, tj. osvojení 2. stupně

3) mezinárodní osvojení

II. PĚSTOUNSKÁ PÉČE (zkr. PP):

1) individuální PP:

a) příbuzní: - prarodiče

- jiní

b) cizí osoby („klasická“ PP jako dlouhodobé řešení)

2) skupinová PP:

a) zařízení pro výkon PP (pěstounské páry)

b) SOS dětské vesničky (matka-pěstounka)“

Pojetí NRP i výčet jejích forem se podle Výzkumu MPSV (2011) liší napříč různými zdroji (viz *Vybrané realizované výzkumné projekty v ČR na s. 25*). V odborné literatuře a v jiných zdrojích jsem se skutečně setkala s tím, že kromě „adopce“ a „pěstounské péče“ je do NRP zahrnuto ještě „poručenství“ a „svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče“. K tomuto rozšířenému pojetí NRP se osobně také přikláním.

1.1.1.1 Formy náhradní rodinné péče

V této práci se na různých místech prolínají jednotlivé formy NRP. Zákon je vymezuje následujícím způsobem.

Osvojení neboli adopci upravuje zákon o rodině v § 63 – § 77. Činnost orgánů sociálně-právní ochrany týkající se svěření dítěte do této péče a její zprostředkování pak zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o sociálně-právní ochraně dětí) v § 19 – § 27. Osvojení může být zrušitelné a nezrušitelné. Na základě soudního rozhodnutí přijímá jedinec či manželé za vlastní opuštěné nezletilé dítě. Osvojení předchází min. 3měsíční „předadopční péče“, kdy zájemce pečuje o dítě na vlastní náklady. Vzájemná práva a povinnosti mezi dítětem a jeho biologickou rodinou zanikají a přecházejí na osvojitele. Dítě získává příjmení osvojitele(ů) a v případě osvojení II. stupně (nezrušitelného) je adoptivní rodič zapsán i v matrice místo rodiče biologického. Osvojit lze také „z“ či „do“ ciziny (Bubleová, 2002). Do adoptivní rodiny jdou stejné dávky jako do běžných biologických rodin.

V případě úmrtí rodičů, zbavení či pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti nebo postrádá-li rodič způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, určí soud dítěti **poručníka**. Může jím být fyzická osoba (osoby-manželé) či orgán sociálně-právní ochrany

dětí. Poručník se stává zákonným zástupcem dítěte, na kterého dohlíží soud (zákon o rodině, § 78-82). Stanoveno je buď „poručenství bez péče“, či „s péčí“. V druhém případě poručník dítě nejen zastupuje, ale také vychovává a náleží mu stejné hmotné zabezpečení jako pěstounovi (Bubleová a kol., 2010). Na institut poručenství se vztahují ustanovení o právech a povinnostech rodičů a dětí, avšak nezakládá se vyživovací povinnost (zákon o rodině, § 81).

Svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče (nazýváno také „*svěření do péče třetí osoby*“) vymezuje § 45 zákona o rodině. Je-li ohrožen zájem dítěte, svěřuje se nezletilý do výchovy jedince (příp. manželů), který poskytuje záruku jeho řádné výchovy (většinou příbuzný či jiná osoba blízká, ke které má dítě citový vztah). Rodičovská odpovědnost je omezena a soudně stanovený rozsah práv a povinností přechází na fyzickou osobu. Pečující osoba nedostává odměnu. Dítěti je určeno výživné od rodičů a běžné dávky pro rodiny s dětmi. (tamtéž).

Termín, který neřadíme mezi typy NRP, ale s kterým se v souvislosti s touto problematikou setkáváme, je **opatrovnictví**. Opatrovníkovi jsou vymezena konkrétní práva a povinnosti vůči dítěti, tzn. nahrazuje rodiče jen ve stanoveném rozsahu (např. v případě řízení o osvojení, střetu zájmu zákonných zástupců a dítěte); (Bubleová, 2002). **Hostitelská péče** zase umožňuje dočasný pobyt dítěte mimo ústavní zařízení u hostitelské rodiny – např. na víkend, prázdniny (Bubleová a kol., 2010).

1.1.2 Pěstounská rodina

Do termínu „**pěstounská rodina**“ řadím pěstouny, svěřené dítě a další vlastní i nevlastní děti pěstounů. Mluvím-li o svěřeném dítěti zvlášť, pěstounskou rodinu představují zbylí členové rodiny.

1.2 Pěstounská péče

Kořeny pěstounské péče sahají dávno do historie, kdy ve starověku nabízely své služby ženám z vyšších vrstev placené kojné, chůvy, opatrovnice a nakonec pěstounky. V naší historii prošla pěstounská péče dramatickým vývojem. Spolu s propracovaným systémem péče o ohrožené děti byla komunistickým režimem v r. 1950 zrušena pěstounská péče (vyjma příbuzenské). Individuální péči rodinného typu nahradila ústavní, centrálně řízená. Díky zveřejněným výzkumům o negativních dopadech této výchovy a kritice pediatriů a psychologů začal však postupný návrat k různým formám NRP. Kromě vydaného zákona o rodině (r. 1963) a zavedení SOS dětských vesniček se v r. 1973 umožnilo opět svěřovat děti do PP (zákon č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči).³

1.2.1 Vymezení pěstounské péče

Pěstounská péče je „*státem garantovaná forma náhradní rodinné péče, která zajišťuje dostatečné hmotné zabezpečení dítěte a přiměřenou odměnu těm, kteří se ho ujali*“ (Bubleová, Frantíková, Vránová, 2011, s. 6).

Podle Bubleové (2002) svěruje soud dítě do **pěstounské péče fyzické osobě** či do **společné pěstounské péče manželů** podle zájmu dítěte. Není-li žadatelem příbuzný dítěte nebo osoba jemu a rodině blízká, prochází dotyčný **procesem zprostředkování**. Dle věku a rozumové vyspělosti se má ke svěření do PP vyjádřit i sám nezletilý. Při výběru pěstouna je klíčové, zda může poskytnout záruku řádné výchovy dítěte. **Pěstoun zastupuje a spravuje záležitosti dítěte**, avšak jen **v běžných každodenních věcech**. Mimořádné záležitosti a zásadní rozhodnutí si žádají souhlas zákonného zástupce dítěte (plánované lékařské zákroky, volba povolání, vyřízení cestovního dokladu aj.). Ač mezi dítětem a pěstounem nevzniká právně podložený příbuzenský vztah, často se mezi nimi vytváří citová vazba jako v biologických či adoptivních rodinách.

Legislativní zakotvení pěstounské péče najdeme v zákoně o rodině (§ 45a-d) a v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí (§ 19-24d, § 27, § 39, § 44-47) – činnost orgánů sociálně-právní ochrany (*sociálně-právní ochrana - zkr. SPO*) při svěření dítěte do výchovy jiných fyzických osob než rodičů, zprostředkování PP a také ustanovení o zařízení pro výkon PP. **Dávky pěstounské péče** (příspěvek na úhradu potřeb dítěte, odměna pěstouna, příspěvek při převzetí dítěte a příspěvek na zakoupení motorového vozidla) upravuje zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře ve znění pozdějších předpisů v § 36 – 43 (Brandejsová,

Benešová, 2004). Pěstouni, kteří dostávají odměnu pěstouna ve zvláštních případech (při svěřeni 3 a více dětí nebo dítěte počítaného mezi osoby závislé na pomoci jiné fyzické osoby ve II. – IV. stupni (§ 40a, b)), mají státem garantované sociální a zdravotní pojištění (Gabriel, Novák, 2008).

Pěstounská péče otevírá možnost umístění do NRP dětem se zdravotními a psychickými obtížemi, staršího věku, jiného etnika, z nefunkčních rodin, které nejsou právně volné (rodiče nevyslovili souhlas s osvojením nebo soud zatím nerozhodl, že jej je třeba, rodiče nejsou zbaveni rodičovské zodpovědnosti ani soud nevyslovil nezáměr rodičů) a též skupinám sourozenců (Bubleová a kol., 2011). U dětí přicházejících do NRP existuje předpoklad vysoké náročnosti jejich péče a výchovy. Často si prošly velmi náročnými a bolestivými životními situacemi, a tak jim individuální přístup i stálost pečující osoby (osob), např. právě v rámci PP, může pomoci tuto minulost překlenout, zmírnit její důsledky či získat nové pozitivní zkušenosti (Bubleová a kol., 2010).

Styk dítěte s původními rodiči je oproti osvojení možný a vzhledem k zájmu dítěte by měl být podporovaný ze strany OSPOD i neziskových organizací. Konkrétní situace dítěte si však může vyžádat jeho podstatné omezení či zákaz. Na rozdíl od adopce dítěti v PP zpočátku zůstává příjmení po biologických rodičích, avšak i v případě tohoto institutu lze na matrice požádat po určité době trvání PP o jeho změnu (Bubleová, 2002).

Stejně jako soud svěřuje dítě do PP na základě svého rozhodnutí, může tuto péči z vážných důvodů i zrušit. Není-li nutné sáhnout k tomuto kroku, končí PP dosažením zletilosti dítěte (18 let), příp. do 26 let připravuje-li se soustavně na budoucí povolání (Brandejsová, Benešová, 2004).

Jak jsem uvedla výše, pěstounská péče se dělí na individuální a skupinovou. **Individuální PP** vykonávají buď *příbuzní dítěte (tzv. příbuzenská PP)* nebo *cizí osoby (tzv. klasická PP)*. Tato péče se uskutečňuje v běžném rodinném prostředí a pěstouni mají často vlastní, někdy již odrostlé děti. **Skupinová PP** je realizována v zařízení pro výkon PP či v SOS dětských vesničkách. V *zařízeních pro výkon PP* žijí pěstounské rodiny, kde pár vychovává kromě vlastních dětí (má-li) ještě 4–6 nebo více přijatých dětí. **SOS dětské vesničky** tvoří 10–12 domečků. Matka-pěstounka se zde stará o 6 a více dětí rozdílného věku a pohlaví a jako jiní žadatelé o PP musí projít klasickým psychologickým vyšetřením krajského úřadu. Z něj plyne také rozhodnutí, o kolik dětí zároveň se může pěstounka starat. Té pomáhá s péčí a výchovou dětí ještě „teta“. V SOS dětských vesničkách působí také psycholog. Charakter tohoto zařízení umožňuje starat se o sourozeneckou skupinu, která se nemusí rozdělovat (Bubleová, 2002).

1.2.2 Pěstounská péče na přechodnou dobu

Pěstounská péče připadá v úvahu nejen u dětí, kterým rodiče nemohou dlouhodobě zajistit výchovu, ale též v případě potřeby krátkodobé náhradní rodinné péče. PP na přechodnou dobu vymezuje zákon o rodině v § 45a, odst. 2 a zákon o sociálně-právní ochraně dětí v § 27a. Dítě je svěřeno do této péče: a) nemůže-li se o něj rodič starat ze závažných důvodů (např. zdravotních, výkonu trestu odnětí svobody atd.), b) čeká-li se na uplynutí lhůty, po které může dát rodič souhlas s osvojením (6 týdnů po porodu) nebo c) do pravomocného rozhodnutí soudu, že není třeba souhlasu rodičů k osvojení. Pěstouny na přechodnou dobu se stávají lidé zařazení do *evidence osob vhodných k výkonu PP na přechodnou dobu*. Odborné posouzení před zařazením do evidence se sice příliš neliší od osvojení nebo „klasické“ PP, ale spojuje se s ním **rozsáhlejší příprava na přijetí dítěte** (Bubleová a kol., 2011).

Dítě, které „přichází“ o svou rodinu na určitý čas nebo u kterého ještě není otevřena cesta k dlouhodobé náhradní rodinné péči, tak zbytečně nemusí být vystaveno možnému riziku deprivace, střídání pečující osoby zejména v raném věku či pobytu v ústavním zařízení. Tato PP umožňuje rozšířit řady náhradních rodičů, kteří jsou schopní či ochotní přijmout dítě jen v určité etapě svého života. Např. starší osoby, které již nemusí stačit na uspokojování potřeb a řešení problémů souvisejících s dospíváním, mohou být ale stále schopné postarat se a vychovávat dítě raného či mladšího školního věku a poskytnout mu dostatek lásky, něhy a pozornosti. Vhodnou formou NRP by tak PP na přechodnou dobu mohla být např. pro prarodiče, u kterých je často nejistá perspektiva dlouhodobé péče o vnouče či vnoučata.

1.2.3 Proces zprostředkování pěstounské péče

Pěstounská péče, stejně jako osvojení, se při zprostředkování řídí zákonem o sociálně-právní ochraně dětí (*viz výše*). Fyzická osoba, která má zájem přijmout dítě do PP, podává žádost na oddělení péče o děti a rodinu **obecního úřadu obce s rozšířenou působností** podle místa svého trvalého pobytu. Jedná-li se však o osobu příbuznou či blízkou dítěti nebo jeho rodině, zprostředkování se neprovádí (Průvodce pro zájemce o náhradní rodinnou péči, 2006).

Obecní úřad obce s rozšířenou působností vyhledává vhodné děti a žadatele o PP a shromažďuje o nich potřebné údaje a zákonem stanovené doklady. Zakládá se spisová

dokumentace žadatele, jejíž kopie se neprodleně předává **krajskému úřadu**. Ten vede evidenci dětí a žadatelů, posuzuje vhodnost žadatelů a rozhoduje o jejich zařazení do **evidence žadatelů vhodných stát se pěstouny** (tamtéž).

Při odborném posuzování se hodnotí:

- a) zdravotní a psychický stav žadatele, jeho výchovné předpoklady, motivace k PP, stabilita manželského či partnerského vztahu, prostředí v rodině
- b) odborná příprava k přijetí dítěte do rodiny
- c) vyjádření dětí žadatele a jejich schopnost přijmout nové dítě do rodiny
- d) bezúhonnost žadatele a osob žijících s ním ve společné domácnosti
- e) schopnost speciální péče o dítě a také spolupráce s rodiči (v případě žadatelů o výkon PP na přechodnou dobu)

Nakonec **poradní sbor** krajského úřadu vybírá (neboli „spárovává“) k dítěti vhodné žadatele. Členy poradního sboru jsou odborníci z oborů pediatrie, psychologie, pedagogiky, zástupci školských, zdravotnických a sociálních zařízení pro výkon ústavní výchovy i zaměstnanci krajského úřadu a obecního úřadu obce s rozšířenou působností (Bubleová a kol, 2011). Pokud krajský úřad nezprostředkuje pěstounskou péči do 3 měsíců od zařazení dítěte či do 3 let od zařazení žadatelů do své evidence, vstupuje do zprostředkování ministerstvo (zákon o sociálně-právní ochraně dětí, § 22, odst. 8).

Žadatelé vybraní jako osoby vhodné stát se pěstouny konkrétního dítěte dostávají od krajského úřadu písemné **oznámení o vhodnosti stát se pěstounem**. Stejně tak je vyrozuměno ústavní zařízení, kde dítě pobývá, na základě kterého má povinnost umožnit žadatelům seznámit se s dítětem. Proběhne-li tento krok úspěšně a je podána **žádost o svěřeni dítěte do péče budoucích pěstounů**, vydává obecní úřad obce s rozšířenou působností **rozhodnutí o předpěstounské péči**, jejímž účelem je sžívání a navázání vzájemného vztahu mezi dítětem a žadateli. Nejpozději do 3 měsíců od vydání uvedeného rozhodnutí se podává soudu návrh na svěřeni dítěte do PP. Po jeho **rozhodnutí** vzniká pěstounská péče (Průvodce pro zájemce o náhradní rodinnou péči, 2006).

1.2.4 Výchozí podmínky pěstounské péče

Každá pěstounská péče vychází z určité „startovní pozice“ dětí i pěstounů. Ta se skládá z několika faktorů, které mohou pěstounskou péči i její neúspěch významně ovlivnit.

Děti vyrůstající v tzv. klasické PP se stávají součástí rodiny, která není jejich vlastní. Byť si dítě s pěstouny a dalšími členy rodiny sebelépe rozumí a vznikla mezi nimi silná

citová vazba, přesto může **dědičnost dítěte**, na kterou upozorňuje Matějček a kol. (1999), v životě pěstounské rodiny kdykoli „zamíchat kartami“. Překvapení až zaskočení jejími projevy mohou být nejen pěstouni, jejich děti, širší příbuzenstvo a okolí rodiny, ale také samo svěřené dítě (zvláště žilo-li s vlastními rodiči jen krátce nebo o nich nemá mnoho informací). Pěstouni se toho z anamnézy dítěte totiž někdy mnoho nedozví a jeho vyšetření nemusí být vždy dostatečná.

Kromě množství a kvality informací jsou členové pěstounské rodiny ochuzeni o **společnou minulost** (min. o období těhotenství, porodu, rané měsíce či první roky života). Obě strany se postupně navzájem poznávají, zjišťují, jak si rozumějí a méně či více se přizpůsobují jedna druhé. Dosavadní způsob života, hodnoty, zvyky a např. prožívání situací pěstounské rodiny i dítěte se střetávají. Všichni se musí vyrovnávat také s případnými **specifickými nároky** – např. postižení dítěte, etnický původ atd. (tamtéž).

1.2.4.1 Psychická deprivace dítěte

Děti přicházející do pěstounské péče mají za sebou často velmi pohnuté osudy. Ať už byly důvody jejich odchodu z biologické rodiny jakékoli, vždy čelí částečnému či úplnému odloučení a ztrátě svých rodičů, příp. sourozenců a dalších členů nukleární i širší rodiny. Často zažily různá traumata a náročné situace. Procházejí ústavními zařízeními nebo péčí několika osob. Když se konečně ocitnou v náhradní rodině, která jim má poskytnout dlouhodobou péči a stabilní prostředí, přicházejí do ní poznamenáni **psychickou deprivací či subdeprivací**. Deprivace je stav, který u člověka vzniká, nejsou-li dlouhodobě uspokojovány jeho základní psychické potřeby v dostačující míře a po dost dlouho dobu. Subdeprivace se od deprivace liší svými méně výraznými a závažnými příznaky (Matějček, Dytrych, 1994).

Podle Koluchové (2002) by měli být pěstouni v souvislosti s deprivací a subdeprivací dítěte dobře seznámeni i odborně připraveni na sycení jeho **potřeb ve čtyřech úrovních**:

- 1) **potřeba získávání podnětů v přiměřené míře a variabilitě** – smyslových, podnětného prostředí i zájmu lidí (mazlení, úsměv atd.)
- 2) **potřeba smysluplného světa** – stálost a řád věcí, prostředí, lidí, vztahů; změny (zejména sociálního prostředí) dítě traumatizují, jelikož ztrácí to, co chápalo a mohlo také ovlivňovat
- 3) **potřeby citové, emoční** – potřeba trvalého kladného vztahu k mateřské osobě (biologické i nevlastní) a kladného opětovaného vztahu k dalším členům rodiny, vrstevníkům atd.

- 4) **potřeba sociální** – sociální interakce postupně pomáhá uvědomovat si své „já“, budovat sebevědomí, sebepojetí a identitu i poskytuje přijetí do určitého společenství (rodinného, vrstevnického, pracovního atd.); autoři sem řadí i **potřebu sdílet s někým společnou otevřenou budoucnost** (*někdy uváděna jako pátá úroveň*)

Deprivace se **projevuje různými způsoby**. Opožděním psychomotorického vývoje, povrchností, nediferencovaností citů a sociálních vztahů, chudým řečovým projevem s absencí spontaneity, menší motivace k učení a horší školní prospěch (ten je někdy nesprávně přisuzován nižší intelektové úrovni, ač skutečná odpovídá normě). S přibývajícím věkem se objevují nápadnosti a výkyvy v chování a neurotické potíže. Deprivované děti se potýkají s nedůvěrou k lidem, projevuje se u nich agresivita, posunutá hierarchie hodnot a větší riziko vzniku závislosti na návykových látkách. Také v dospělosti se deprivace může projevit v partnerských vztazích, stát v pozadí spáchaných trestných činů atd. (tamtéž).

Jak Koluchová (2002) uvádí, pěstounská péče jako rodinný typ výchovy působí u deprivovaných dětí reparaibilně a léčebně, což prokázalo už umístění dětí do SOS dětských vesniček vznikajících u nás v 70. letech minulého století.

1.2.4.2 Identita dítěte a pěstounů

Výše jsem se zmínila o psychických potřebách, jejichž míra naplnění, resp. nenaplnění přispívá k deprivaci. Mezi další z nich se řadí i **potřeba pozitivní identity**. Při jejím nasycení člověk přijímá kladně nejen sám sebe, ale v důsledku i ostatní. Identita nám odpovídá na otázky: „Kdo jsem?“, „Co znamenám pro druhé?“ nebo třeba „Jaké místo zaujímám v určité skupině, společenství atd.“ (Matějček a kol., 1999). Dříve či později nad tímto přemýšlejí i děti z náhradních rodin, zejména v období dospívání.

Otázka identity se netýká pouze **dětí**, které potřebují znát svou minulost (původ, rodinu, dosavadní životní historii atd.), aby mohly žít vyrovnaně a spokojeně v přítomnosti a hledět i plánovat také do budoucnosti. Vztahuje se i na **náhradní rodiče**. Podle Matějčka (1999) mohou svou nově nabytou rodičovskou identitu velmi pečlivě chránit (např. v důsledku dlouho nenaplněné touhy po vlastním dítěti nebo kvůli obavám z mínění okolí). Přijmou-li však pravou identitu náhradních rodičů (nikoli vlastních), mohou pomoci nejen sobě, ale i svěřenému dítěti. Často se mluví o tzv. „**biologickém**“ a „**psychologickém**“ **rodičovství**. Biologické rodičovství určuje genetika, psychologické pak přijetí dítěte za své.

Minulost dítěte nelze vymazat. Je tu stále s ním – ať s ní byli pěstouni seznámeni, nebo žije pouze ve vzpomínkách dítěte. Vzhledem k výše uvedenému by pěstouni neměli

bránit, aby se s ní dítě co možná nejdetailněji seznámilo. Ostatně kontakt dítěte s biologickou rodinou může být cenným zdrojem informací a lepšího poznání dítěte i pro ně samotné.

Jak zakotvuje Úmluva o právech dítěte (1989) v čl. 7 a 9, **dítě** má právo znát své biologické rodiče a udržovat s nimi pravidelný osobní kontakt. Také **rodiče** mají dle Mezinárodního paktu o občanských a politických právech (1966, čl. 23) i Listiny základních práv a svobod (1993, čl. 32) právo na ochranu rodičovství a rodiny. Dle hlavy I zákona o rodině (1963) náleží do rodičovské odpovědnosti kromě povinností také práva týkající se péče, zastupování, správy jmění, výchovy a ochrany zájmů dítěte. Petrášová (2009) však upozorňuje na nutnost zvážit kontakt s biologickými rodiči právě vzhledem k zájmu dítěte z 3. čl. Úmluvy o právech dítěte. Přeje si být dítě ve styku se svou rodinou? Neohrozí setkání s rodiči jeho psychický vývoj? A dodejme, že je třeba zvážit, jak se kontakt dítěte s jeho rodičem či rodiči odráží také v samotném fungování pěstounské péče (*viz Úskalí kontaktu dítěte v pěstounské péči s biologickou rodinou na s. 39*). Dle mého názoru by měl být vedle zájmu dítěte a práv biologických rodičů brán v potaz také určitý „**zájem**“ **pěstounů a jejich rodiny**. Za svoji péči, obětavost a vstřícnost si nezaslouží čelit nepříjemnému až agresivnímu jednání biologických rodičů. Stejně jako např. nutnosti opakovaně usilovat o zlepšení psychického stavu dítěte, kde již docílili pozitivních změn, avšak kontakt s biologickým rodičem jej negativně ovlivnil.

Na svém původu i životní historii stavíme. Pro každého je těžké, nezná-li je nebo jen částečně. A co teprve, pokud se mu něco tají nebo se o zásadních skutečnostech dozví „až po letech“. Žel se tak stává nejen u osvojených dětí, ale i nezletilých v pěstounské péči.

1.3 Příčiny neúspěchu pěstounské péče

1.3.1 Vymezení pojmu neúspěch pěstounské péče

Termín „neúspěch“ či „neúspěšnost“ pěstounské péče vztahuji v této práci především ke skutečnosti, kdy PP skončila **předčasně**, tedy před dosažením zletilosti dítěte (18. rok věku). A to **z důvodů** souvisejících s pěstouny, dítětem, celou pěstounskou rodinou, systémem náhradní rodinné péče či jinými příčinami. Zajímají mě selhání zainteresovaných osob (pěstounů a dětí) i složek systému NRP, jejich nezájem, nespolupráce či neochota (k řešení problémů, týkající se pomoci atd.), psychosociální bariéry nebo třeba míra navázání citových vazeb v pěstounské rodině. Oproti studii Jiřího Kovaříka z r. 1997 (*jak uvádím dále viz Studie PhDr. Jiřího Kovaříka „Úspěšnost náhradní rodinné péče, část I. a II.“ na s. 25*) nepodmiňuji neúspěch délkou trvání pěstounské péče, tzn., že dítě mohlo být svěřeno pěstounům i po velmi krátkou dobu.

Pěstounská péče mohla být neúspěšná i v případě, že v ní dítě vyrůstalo až do 18 let, ale provázely ji vážné problémy. Z určitých důvodů však nedošlo k jejímu zrušení. Na tyto „neúspěšné“ pěstounské péče se ve své práci nezaměřuji, avšak jednotlivé uváděné faktory předčasného ukončení lze vztáhnout i k těmto případům.

Do neúspěchu PP **nezahrnuji** ukončení z důvodu návratu dítěte do biologické rodiny, změnu na adopci v rámci stejné náhradní rodiny či ukončení PP kvůli úmrtí pěstouna(ů) nebo dítěte. Uvedené změny v prvních dvou případech odpovídají „zájmu dítěte“, protože tím dochází ve většině případů ke zlepšení jeho situace.

1.3.2 Neúspěšná pěstounská péče v číslech

Než se zaměříme na samotné příčiny neúspěchu pěstounské péče, podívejme se, jak velký podíl ze všech ukončených PP v posledních letech (r. 2005–2010) představují případy předčasného zrušení (tab. č. 1). Údaje o počtech zaniklých PP před r. 2005 nebyly zveřejněny a nepodařilo se mi je od MPSV získat ani na požádání. Ve dvou dokumentech jsem sice našla vybrané statistické údaje o počtu žadatelů, dětí svěřených do PP a množství pěstounských rodin od r. 1985, avšak považuji za nedostatek, že nejsou k dispozici též dřívější statistické údaje o ukončených pěstounských péčích.

Tab. č. 1 – Počty ukončených pěstounských péčí 2005-2010

Rok	Počet dětí v PP v ČR v daném roce (stav k 1. 1. a nově svěřené děti do 31. 12.)	Z toho ukončené PP v daném roce celkem		Zrušené PP (na návrh či „jinak“)	Podíl zrušených PP ze všech ukončených (v %)
		n	%		
2005	5227	614	11,75	242	39,41
2006	5496	612	11,14	150	24,51
2007	6027	853	14,15	242	28,37
2008	6619	892	13,48	253	28,36
2009	7713	991	12,85	221	22,30
2010	8123	1102	13,57	322	29,22

(Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za roky, 2005–2010)

V *celkovém počtu ukončených PP* v daném roce jsou zahrnuty jednak případy, kdy dítě dosáhlo zletilosti, dále byl-li jeho spis předán na jiný OSPOD (ve smyslu oddělení péče o děti a rodinu obecního úřadu obce s rozšířenou působností; tak i dále), ale též ukončené PP na základě podaného návrhu či z jiného důvodu. V *podílu zrušených PP* jsou tedy obsaženy pouze ty, které zanikly na návrh pěstouna, OSPOD nebo „jinak“ (pozn.: důvody nebyly neuvedeny).

Průměrně se u nás podle ročních výkazů o výkonu sociálně-právní ochrany dětí (zrk. SPOD) 2005–2010 ukončí necelých 13 % pěstounských péčí za rok. Z toho předčasně zrušené péče či zaniklé z „jiných“ důvodů představují více jak 28,5 %. Zhruba třetinový podíl dětí odcházejících z PP předčasně představuje nezanedbatelné číslo. I kdyby se však podařilo dosáhnout nízkého počtu předčasně zrušených PP, vždy se jedná o závažný problém pro svěřené dítě i členy pěstounské rodiny. Nezdařené náhradní péče si ostatně vybírají svou daň i na širším okolí a potenciálně celé společnosti, ve které se nešťastné osudy těchto jedinců a rodin promítají.

Pro úplnější obraz uvádím, že **počet pěstounských péčí** od r. 1989 roste jen pozvolna. Počet nově svěřených dětí do PP a těch, které žijí v této a poručenské péči, celkem uvádím v příloze č. 1 (Gabriel, Novák, 2008).

Poměr mezi příbuzenskou a cizí PP zaznamenaly výkazy MPSV o výkonu SPOD zhruba 2:1. V rámci příbuzenské PP převažuje oproti ostatním příbuzným svěřením dítěte do péče prarodičům.

1.3.3 Studie zaměřené na neúspěšnou pěstounskou péči

Na pěstounskou péči z hlediska jejího neúspěchu se u nás v posledních 15 letech zaměřily dva výzkumné projekty. První realizoval PhDr. Jiří Kovařík, druhý Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. Ekvivalentní zahraniční studii pro srovnání se mi nepodařilo najít. Dohledané zahraniční zdroje mi tak poskytly pouze pohled na dílčí skutečnosti, které ovlivňují úspěch či neúspěch PP.

1.3.4 Vybrané realizované výzkumné projekty v ČR

První nejkomplexnější pohled na problematiku předčasně ukončené pěstounské péče u nás přinesl po roce 1989 **PhDr. Jiří Kovařík**. Ten je autorem studie „**Úspěšnost náhradní rodinné péče, část I. a II.**“. Její *I. část* vyšla v roce 1996 s podtitulem „*Příčiny neúspěchu pěstounské péče*“. V r. 1997 pak *II. část* – „*Úspěšné a zrušené pěstounské péče prizmatem spisové dokumentace a návštěv v rodinách*“.

V roce 2011 vypracovalo MPSV ČR vlastní výzkum s názvem: „**Zmapování a vyhodnocení důvodů, které vedly k předčasnému ukončení náhradní rodinné péče u skupiny dětí, které byly svěřeny do náhradní rodiny od roku 2000 (od účinnosti zákona č.359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění) do roku 2009 se zřetelem na: a) výběr, zprostředkování náhradní rodinné péče; b) druh náhradní rodinné péče; c) další situaci dítěte**“ (dále jen: Výzkum MPSV). Ten nechalo MPSV vypracovat pro potřeby státu. Výzkum tedy nebyl uveřejněn, avšak pro účely mé diplomové práce mi byl poskytnut souhlas prostudovat si jej a uvést zde vybrané výsledky a závěry.

1.3.5 Charakteristiky výzkumných projektů

1.3.5.1 Studie PhDr. Jiřího Kovaříka „Úspěšnost náhradní rodinné péče, část I. a II.“

V I. části studie zmapoval Kovařík příčiny neúspěchu PP prostřednictvím: 1) ankety expertů a 2) anketního dotazníkového šetření zaměřeného na fungování odborných služeb.

1) **Anketa expertů** posloužila k *posouzení nejvážnějších, popř. nejčastějších důvodů a příčin neúspěchu i úspěchu náhradní rodinné péče, zejména pěstounské*. Autor se zaměřil na důvody na straně: a) dítěte, b) náhradních rodičů, c) expertů či úřadů a na d) jiné možné důvody. **Anketa** čítala **24 respondentů** (sociální pracovníky, psychology, lékaře-

pediatry a jednoho sociologa) z různých měst ČR. Realizována byla písemně formou otevřených, volných otázek (Kovařík, 1996).

2) V anketním dotazníkovém šetření zaměřeném na fungování odborných služeb se Kovařík snažil *zhodnotit fungování systému NRP a jeho jednotlivých složek z pohledu jednotlivých institucí, pracovišť a profesí*. Vycházel přitom ze skutečnosti, že práce i spolupráce expertů a institucí ovlivňuje vznik, průběh a případný zánik NRP. **Dotazník** vyplnilo **135 respondentů** (kromě výše uvedených profesí odpovídali ještě i pedagogové, zdravotní sestra a jiní odborníci) ze státních i nestátních organizací opět z celé republiky. Kromě jiného uvedli dotazovaní také nejčastější důvody zrušení PP (Kovařík, 1996).

II. část studie zkoumající úspěšné a zrušené pěstounské péče na základě spisové dokumentace a návštěv v rodinách měla několik cílů. Autor v ní hodnotil stav a úroveň spisové dokumentace dětí a pěstounů v době vzniku a též zániku, resp. zrušení PP. Dále situaci dětí a pěstounů v úspěšných pěstounských rodinách v porovnání s neúspěšnými. Zajímaly ho nejen příčiny vedoucí k zániku PP, ale i hlavní problémy pěstounů a dětí a způsoby jejich řešení (Kovařík, 1997).

Základní soubor tvořilo **75 dětí**. V době výzkumu žilo 51 z nich v pěstounských rodinách, u 24 byla PP již zrušena. 33 případů bylo z Prahy a 42 z Plzně – Západočeského kraje. Za úspěšné PP byly považovány „*případy dětí, které žily v pěstounské rodině déle než 5 let a jejichž věk v době šetření dosáhl alespoň 12 let*“ (Kovařík, 1997, s. 3). Většina pěstounských péčí byla zrušena mezi lety 1992–1996.

Pro získání dat k **analýze spisové dokumentace** použil Kovařík **dotazník o dítěti a o pěstounech** určený sociálním pracovnícím, které měly pěstounskou rodinu v péči. Při návštěvách pak metodu **pozorování** a Matějčkovy **škály hodnocení vlastností dítěte a dojmu z rozhovoru** (Kovařík, 1997).

V obou částech studie je třeba přihlídnout, že Kovařík získal výsledky zkoumáním jen velmi malého základního souboru. I přesto mají svoji vypovídací hodnotu a přinášejí cenné informace.

1.3.5.2 Výzkum MPSV

Cílem výzkumu bylo „*získání informací, které by komplexně mapovaly počet a důvody pro předčasné ukončení náhradní rodinné péče a další osud dětí, ve snaze minimalizovat riziko neúspěchu náhradní rodinné péče*“ (Výzkum MPSV, 2011, s. 8).

Výzkum měl posloužit k navržení změn v procesu zprostředkování NRP, k určení potřebných služeb a podpory náhradním rodinám a minimalizaci rizik NRP.

Jako výzkumná metoda byla použita **obsahová analýza spisové dokumentace** případů předčasně ukončené náhradní rodinné péče za období 2000–2009. K tomuto účelu si ministerstvo vyžádalo dokumentaci od oddělení sociálně-právní ochrany dětí obecních úřadů s rozšířenou působností (Výzkum MPSV, 2011).

Základní soubor tvořilo **607 dětí**, u kterých došlo ke změně rodinného prostředí. K reprezentativnosti souboru uvádím, že spisy zaslalo pouze 30 % oslovených OSPOD. Dalších 11 % uvedlo, že předčasně ukončené péče nemají. Velikost souboru též ovlivnilo, že některé OSPOD nezaslaly spisy předčasně ukončené PP z důvodu změny na osvojení. Počty předčasně ukončené NRP dle jednotlivých forem a let uvádím v příloze č. 2.

Řešitelé výzkumu zapisovali data do **záznamových archů**: a) dítěte, b) biologické matky a otce, c) náhradní péče a d) náhradní rodiny. Byla vyhodnocena kvantitativně (sociálně-právní, psychologické a zdravotní informace) i kvalitativně (k odhalení faktorů, které se mohly podílet na změně péče o dítě); (tamtéž).

Oba výzkumy byly pro moji práci přínosné. Umožnily mi blíže poznat příčiny neúspěchu pěstounské péče, avšak ne vždy dostatečně vzhledem k dominantnímu kvantitativnímu pojetí problematiky. V případě studie MPSV navíc zcela chyběl pohled sociálních pracovníků OSPOD. Ve spisech totiž neuvádějí vše, co o rodině vědí a jak danou pěstounskou péči vnímají. Navíc analýza dokumentů vždy přináší určité zkreslení dané osobou, která ji provádí. I přesto je škoda, že se s výzkumem MPSV nemůže odborná veřejnost blíže seznámit, protože i pro ni by mohl být přínosný.

1.3.6 Přehled výsledků studií Kovaříka a MPSV

1.3.6.1 Studie Kovaříka

Výčet důvodů zrušení pěstounských péčí dle soudních rozhodnutí v kontrastu s pohledy sociálních pracovníků u stejného základního souboru nabídl Kovařík (1997) ve II. části své studie (tab. č. 2 na s. 28).

Tab. č. 2

Příčiny zrušení pěstounské péče					
Důvod	dle soudního rozhodnutí		Důvod	dle posouzení sociálních pracovníků	
	n	%		n	%
vážné výchovné problémy	14	61	nezvládnutí výchovy	13	57
odchod za účelem sňatku	1	4	nepřiměřené nároky	2	9
přílišné nároky pěstounů	1	4	kontakt s biologickými rodiči	2	9
trestná činnost	3	13	antipatie v rodině	1	4
styk s rodiči - změna	2	9	nepodnětné prostředí	1	4
jiné	2	9	jiné	4	17
Celkem	23	100	Celkem	23	100

(Kovařík, 1997, s. 36)

Jak je vidět, hlavní příčina na obou stranách je zřetelně nahlížena dvěma rozdílnými pohledy. Soud shledává selhání spíše na straně dítěte, sociální pracovníci přisuzují odpovědnost především pěstounům.

Faktory ohrožující úspěch PP zjištěné v 1. části studie Kovaříka uvádím v tab. č. 8 na s. 34.

1.3.6.2 Důvody předčasného ukončení NRP dle výzkumu MPSV

Výzkum MPSV (2011) sledoval důvody předčasného ukončení nejen u pěstounské péče, ale za celou náhradní rodinnou péči. Některé výsledky jsou rozlišeny dle jejích jednotlivých forem, jiné nikoli. Ač v některých výsledcích chybí tento diferenční aspekt, vzhledem k mnoha společným charakteristikám pro všechny typy NRP (otázka identity dítěte, traumat, která si do nové rodiny přináší, náhradního rodičovství, biologické rodiny atd.) jsou výsledky výzkumu pro moji práci využitelné. Při rozebírání jednotlivých příčin předčasného ukončení z tohoto výzkumu tak v některých případech uvádím výsledky nikoli výlučně za pěstounskou péči, ale za náhradní rodinnou péči obecně. Než se zaměřím na příčiny předčasného zrušení NRP za všechny její formy dohromady (tab. č. 4), uvádím poměr příbuzenské a cizí péče (NRP i PP) – tab. č. 3.

Tab. č. 3

Poměr příbuzenských a cizích forem NRP a PP				
Forma	NRP		PP	
	n	%	n	%
Příbuzenská	377	62,11	134	40,36
Cizí	230	37,89	198	59,64
Celkem	607	100,00	332	100,00

(Výzkum MPSV, 2011)

Zatímco napříč všemi formami NRP končí častěji příbuzenské péče, v rámci pěstounské péče dominují cizí.

Tab. č. 4

Důvody předčasného ukončení NRP						
Důvody	1. rodina			2. rodina		
	Počet	% z počtu dětí	% z počtu důvodů	Počet	% z počtu dětí	% z počtu důvodů
výchovné důvody	375	61,8	49,8	18	69,2	54,5
úmrtí rodičů	50	8,2	6,6	1	3,8	3,0
rozvod rodičů	19	3,1	2,5	5	19,2	15,2
rozpad rodiny	6	1,0	0,8			
návrat do biologické rodiny	121	19,9	16,1	2	7,7	6,1
zdravotní stav náhradních rodičů	41	6,8	5,4			
týrání/zneužívání (i nadměrné trestání)	22	3,6	2,9	2	7,7	6,1
zanedbávání	22	3,6	2,9			
alkoholismus	13	2,1	1,7	1	3,8	3,0
výkon trestu rodiče/ů	8	1,3	1,1			
jiné	74	12,2	9,8	3	11,5	9,1
kontakty s biologickými rodiči	2	0,3	0,3			
osvojen				1	3,8	3,0
Celkem	753		100,0	33		100,0

(Výzkum MPSV, 2011, s. 58, 59)

Ve výzkumném souboru se objevily děti, u nichž náhradní rodinná péče skončila předčasně nejen jednou (označení „1. rodina“), ale i dvakrát („2. rodina“). Opakovaně byla PP zrušena u 26 dětí. Celkový počet důvodů předčasného ukončení (753 důvodů u 607 dětí z „1. rodin“ a 33 důvodů u 26 dětí z „2. rodin“) je přirozeně vyšší než celkový počet dětí ze základního souboru, jelikož ke zrušení PP vede většinou kombinace důvodů.

Nejčteněji se vyskytovaly výchovné důvody, dále návrat dítěte do biologické rodiny, „jiné důvody“ a úmrtí rodičů (*pozn. ve smyslu pěstounů*). „**Jiné důvody**“ byly shledány nejčastěji v kombinaci s další, především výchovnou příčinou. Patří do nich zrušení NRP na přání dítěte a také případy bez oficiálně uvedeného důvodu (Výzkum MPSV, 2011).

Vzhledem k zaměření mé práce na pěstounskou péči je klíčová především následující tabulka č. 5, která mapuje důvody odchodu dítěte z rodiny dle jednotlivých forem NRP (autoři uvedli údaje pouze o dětech z „1. rodin“).

Tab. č. 5

Důvody odchodu ve vztahu k formě NRP									
Důvod odchodu z 1. rodiny	Forma nové rodiny (1. rodina)								Celkem
	Příbuzný				Cizí				
	3. osoba	PP	poru- čenství	3. osoba, pak PP	osvo- jení	PP	PP- poruče nství	PP (zvl. zaříze ní pro PP)	
výchovné důvody	84	34	27	46	22	106	49	7	375
úmrtí rodi- čů	22	6	8	7	4	1	2		50
rozvod ro- dičů		1	2	1	2	12	1		19
rozpad ro- diny	2	1	1	1		1			6
návrat do biologické rodiny	78	10	4	18	1	9	1		121
zdravotní stav náh- radních rodičů	12	6	7	8	1	4	1	2	41
Týrání/zneu- žívání (i nad- měrné tres- tání)	2	7	1		4	3	4	1	22
zanedbávání	10		7			3	2		22

alkoholismus	4	3	2	2		1	1		13
výkon trestu rodiče/ů	5	3							8
jiné	17	7	3	2	4	28	8	5	74
kontakty s biol. rodiči						2			2

(Výzkum MPSV, 2011, s. 62)

V tabulce č. 6 uvádím poměr nejčastějších důvodů neúspěchu NRP ve vztahu k jednotlivým formám NRP.

Tab. č. 6

Počet ukončených forem NRP ve vztahu k nejčastějším důvodům ukončení NRP								
	Ukončené NRP (1994-2010)		Výchovné důvody		Návrat do biologické rodiny		Jiné důvody	
Forma NRP	n	% ze všech forem NRP	n	% ze všech forem NRP	n	% ze všech forem NRP	n	% ze všech forem NRP
Příbuzný - 3. osoba	199	32,78	84	22,40	78	64,46	17	22,97
Příbuzný - PP	59	9,72	34	9,07	10	8,26	7	9,46
Příbuzný - poručenství	44	7,25	27	7,20	4	3,31	3	4,05
Příbuzný - 3. osoba do PP	75	12,36	46	12,27	18	14,88	2	2,70
Cizí - osvojení	32	5,27	22	5,87	1	0,83	4	5,41
Cizí - PP	131	21,58	106	28,27	9	7,44	28	37,84
Cizí - PP - poručenství	55	9,06	49	13,07	1	0,83	8	10,81
Cizí - PP (zvl. zařízení pro PP)	12	1,98	7	1,87	0	0,00	5	6,76
Celkem	607	100,00	375	100,00	121	100,00	74	100,00

(Výzkum MPSV, 2011)

V uvedené tabulce č. 6 jsou tučně označeny jak tři nejčastější ukončené formy NRP obecně, tak jednotlivé formy vztažené k nejčastějším důvodům jejího ukončení. **Nejčastěji**

předčasně ukončenou formu NRP představuje „**péče příbuzného – 3. osoby**“. Jí patří také 2. místo ve výchovných a jiných důvodech. Naproti tomu se s ní pojí velká naděje na návrat dítěte do původní rodiny (*stejně jako i u dalších forem příbuzenské péče oproti cizím PP či osvojení*).

„**Cizí pěstounská péče**“ se ukázala jako druhá forma NRP nejčastěji ohrožená předčasným zrušením. Výchovné i jiné důvody u ní v obou případech dominují na prvním místě.

Kromě formálních důvodů předčasného ukončení NRP byly ve výzkumu MPSV uvedeny také indicie, které k této skutečnosti mohly přispět (tab. č. 7).

Tab. č. 7

Indicie důvodů odchodu z 1. rodiny	Počet	% z celkového počtu indicií
Narození vlastního dítěte	24	6,4
Generační problém	42	11,2
Vysoké nároky na dítě	45	12,0
Hmotné a finanční problémy	5	1,3
Zájem biologické rodiny	13	3,5
Špatný zdravotní stav náhradních rodičů	14	3,7
Úmrtí v rodině	13	3,5
Přetížení rodiny počtem dětí	32	8,6
Odlišné etnikum nové rodiny	7	1,9
Nepřijetí dítěte okolím	5	1,3
Nedostatečné doprovázení	0	0,0
Stížnosti školy	6	1,6
Dítě neodpovídá představě	24	6,4
Dítě nese velkou zátěž	32	8,6
Získání finančních prostředků na děti	13	3,5
Jiné indicie	95	25,4
Nevěděl, že je osvojen	4	1,1
Celkem	374	100,0

(Výzkum MPSV, 2011, s. 68)

Na předním místě mezi potenciálními důvody ukončení péče se nachází kategorie „**jiné indicie**“, za kterou se skrývá klima v náhradní rodině. To významně ovlivňuje vztahy v náhradní rodině (viz s. 40). K této kategorii se opět přidružují i další faktory, nejčastěji vysoké nároky na dítě. Druhé až čtvrté místo patří zmíněným vysokým nárokům na dítě, generačním problémům a přetížení rodiny počtem dětí spolu s faktem, že dítě nese velkou zátěž.

V tabulce č. 8 na s. 34 uvádím souhrnný přehled příčin neúspěchu PP a důvodů jejího ukončení za obě části studie Kovaříka (1996, 1997) i Výzkum MPSV (2011). Příčiny a důvody předkládám v pořadí **dle četnosti** (od nejvíce po nejméně se vyskytující). Absolutní četnosti příčin neúspěchu PP z ankety Kovaříka (1996) uvádím v příloze č. 3. Absolutní i relativní četnosti důvodů zrušení PP dle soudního rozhodnutí a posouzení sociálních pracovníků (Kovařík, 1997) zase v tab. č. 2 na s. 28. Důvody z anketního dotazníkového šetření uvedl Kovařík (1996) v sestupném pořadí od nejčetnějších po nejméně zastoupené, avšak bez upřesnění absolutních či relativních četností.

Dvojice důvodů označené v tabulce kurzívou a rozdělené lomítkem (sloupce za rok 1997 a 2011) získaly stejné výsledkové pořadí. Barevně jsou označeny příčiny, které se objevily ve studiích opakovaně.

Tab. č. 8 - Souhrnný přehled pořadí příčin neúspěchu pěstounské péče a důvodů jejího zrušení

Příčiny neúspěchu pěstounské péče								
1996					1997		2011	
Anketa expertů (Kovařík) *					Anketní dotaz- níkové šetření (Kovařík) *	Analýza spisové dokumentace (Kovařík) **		Analýza spis. dokumentace (MPSV) ***
Po řa dí	Příčiny neúspěchu PP				Důvody	Důvody zrušení PP		Důvody předčasného ukončení
	na straně dítěte	na straně pěstounů	na straně expertů a úřadů	jiné		dle soudního rozhodnu- tí	dle posouzení soc. prac.	1. rodina
1.	vysoký věk dítěte	nerealistická očekáv., vysoké nároky na dítě, přílišná ctižádostivost	špatná psych. diagn. dítěte, chybí část dg. (zdravot., psych., aj.), nekvalit. vyšetř. žadat.	meziresort. roztržičnost, nejednotná koncep. a metodika	výchovné problémy	vážné výchov. probl.	nezvládnutí výchovy	výchovné důvody
2.	nezvladatelnost, vzdor, aso- ciální chování (psychopato- logie, disharmonie osobnosti, nepřizpůsobivost)	nezralost, nepřiprave- nost event. nezkuše- nost	chybí osobní přístup, empa- tie, přístup povrchní, byro- kratický, formální, necitlivost, nezáměr	rušivé zásahy původní rodiny	nepřipravenost žadatelů, přecenění sil	trestná činnost	jiné	návrat do biologické rodiny
3.	mentální postižení, retardace	nevhodné výchovné postoje, agresivita, psychopat. osobnost	nedostatečná odborná pomoc, kontrola a práce s PP	chybí následná pomoc institucí	osvojení dítěte	jiné /	nepřiměře- né nároky /	jiné
4.	těžká deprivace (její následky – např. citová plochost)	„nepřijetí dítěte“	špatná komunikace mezi experty, úřady, institucemi, nedostatek a špatná spolu- práce	soudy nezbavují v indik. případ. původ. rodiče rodič. práv (opomíjí práva dětí)	vysoký věk dítěte	styk s rodiči - změna	kontakt s biologic- kými rodiči	úmrtí rodičů

5.	specifika romských dětí (původ, antropolog. odlišnosti)	nízká tolerance, nedostatečná adaptabilita	zkreslené, nedostatečné informace o dětech	malá informovanost veřejnosti o NRP	nevhod. vých. postoje pěst.	odchod kv. sňatku /	antipatie v rodině /	zdravot. stav náhr. rodičů
6.	poruchy komunikace (nepřizpůsobivost)	nesprávná, vadná ev. účelová motivace	nedostatečná příprava a kvalifikace pracovníků	chybí "Ministerstvo rodiny"	špatný výběr (dítěte a/nebo pěstounů)	přílišné nároky pěstounů	nepodnět. prostředí	týrání/zneuž. (i nadměr. trestání) /
7.	genetika, vrozené vady	přecenění sil	přetěžování rodiny (mnoho dětí, mnoho poruch)	horšící se skladba dětí v NRP	nepřiměřené nároky na dítě			zanedbávání
8.	tělesné postižení	zdrav., psych. příčiny (špatný zdrav. stav)	dlouhé trvání výběrového řízení	rasist. postoje veřejnosti, nedostatek tolerance	zdravotní postižení dítěte			rozvod rodičů
9.	nepřipravenost dítěte	vysoký věk	problematická práce soudů (protahování, neřeší rodičovská práva)	chybí sdružení a sdružování pěstounů	zdravotní problémy pěstounů			alkoholismus
10.	vzhled nepřitažlivý, nesympatický	konfliktní manželství, nestabilní svazek	zbytečná detašovaná pracoviště MPSV: bez kompetencí	financ. DD dle počtu dětí vede k neuvolňování dětí	vysoký věk pěstounů			výkon trestu rodiče/ů
11.	nejasná, nevyřešená identita	neochota spolupracovat	nedostatečná obrana rodiny před původní rodinou	změny společens. klimatu - více možností realizace -> méně žadatelů, pěstounek pro SOS DV	rozpad manželství pěstounů			rozpad rodiny
12.	LMD (lehká mozková dysfunkce)	týrání, zneužívání		chybí byty pro odcházející děti				kontakty s biol. rodiči
13.	vazba na původní rodinu	osobní problémy		chybí terapeutická PP				
14.	nejistá prognóza vývoje	poruchy kontaktu k okolí						
15.	necitlivé přerušování vztahů k sourozencům	osamělost, nedostatek zájemů						
16.		příbuzenská PP						
17.		neschopnost řešit rivalitu mezi dětmi						

(* Kovařík, 1996, s. 5–10, 29; ** Kovařík, 1997, s. 36, *** Výzkum MPSV, 2011, s. 58)

1.4 Hlubší pohled na příčiny neúspěchu pěstounské péče

Výše jsem uvedla přehled jednotlivých příčin neúspěchu PP dle četností jejich výskytu, který vyšel ve studiích Kovaříka (1996, 1997) a MPSV (2011). V této kapitole se blíže zaměřuji jak na příčiny samotné, tak jejich determinanty i způsob, jakým mohou ovlivnit zánik PP, a to z pohledu uvedených studií i dalších autorů. Ač se věnuji jednotlivým faktorům zvlášť, důvody spolu v praxi navzájem souvisejí a ovlivňují se. V jednotlivých případech tak PP zpravidla končí díky kumulaci různých příčin (Výzkum MPSV, 2011).

1.4.1 Příčiny neúspěchu na straně pěstounů a dětí

1.4.1.1 Výchovné důvody

Příčiny neúspěchu pěstounské péče spojené s **výchovnými problémy** nebo **nezvládnutím výchovy** se ukázaly jako hlavní důvody ve výzkumných studiích Kovaříka i MPSV. Ve Výzkumu MPSV (2011) se objevily v 60 % případů. Další faktory dosahovaly max. třetinového poměru (nejvíce 19,9 %). Jak jsem již dříve zmínila, v soudních rozhodnutích převažují výchovné důvody (příčina se klade spíše na stranu dítěte), při posouzení příčin sociálními pracovníky naopak nezvládnutí výchovy (odpovědnost pěstounů).

Výzkum MPSV (2011) vztáhl výchovné důvody k věku a pohlaví dětí. Jejich výskyt narůstá s přibývajícím věkem dětí, zvláště eskaluje s nástupem puberty (od 12, 13 let). Odpovídá tomu i věkové rozmezí, kdy k zániku PP dochází nejčastěji mezi 12. až 17. rokem. **Chlapci** se s výchovnými problémy potýkají o něco **častěji** než dívky (65 % chlapci, 58 % dívky). Mezi dětmi **romského etnika** se objevují více u chlapců, u děvčat mají ovšem vážnější charakter. Tento stav odpovídá i situaci u běžné populace.

Na rozdíl od některých jiných důvodů se výchovné problémy objevily u všech forem příbuzenské i cizí NRP, navíc s mimořádnou početní převahou. Výsledky z tab. č. 6 ukazují, že nejčastěji se tyto problémy vyskytují u PP, příp. poručenství cizí osoby, a dále u svěřeni dítěte do péče 3. osoby (příbuzenská péče). I toto zjištění, stejně jako výše uvedené vysoké procentní zastoupení vůči ostatním důvodům, poukazuje na závažnost a rozsah této příčiny.

Můžeme se ptát, **co vede k předčasnému ukončení PP z výchovných důvodů**. Ať už kvůli chování dítěte, které 1) způsobuje problémy (jemu samotnému či jiné osobě), 2) je nepřijatelné, ohrožující či ostatními nedostatečně tolerované, nebo 3) kvůli nezvládnutí výchovy pěstouny. Podle expertů ovlivňují neúspěch PP **nezvladatelnost, vzdor** a asociální chování dětí (disharmonie a psychopatologie osobnosti či psychopatické rysy,

nepřizpůsobivost); (Kovařík, 1996). Domnívám se, že roli mohou hrát i **nápadnosti v chování dítěte**. *V době vzniku PP* se u dětí objevovala hyperaktivita, LMD, vztek, vzdor, agresivita, pocity méněcennosti, sociální provokace a opoždění řeči. Projevy měly spíše mírnější charakter a u poloviny dětí se dokonce neprojevovaly žádné. *V době zrušení PP* se, s výjimkou dvou případů, objevily nápadnosti u všech dětí a u většiny nabyly závažných rozměrů – krádeže, útoky z domova, lhaní, agresivita, prostituce, odpor k autoritám, vážné problémy ve škole. Trestná činnost se ostatně umístila na druhém místě v soudních důvodech zrušení PP (Kovařík, 1997).

Chování každého z nás ovlivňuje to, co jsme prožili, co se s námi děje v současnosti i jaké máme vyhlídky, plány a naděje do budoucnosti. Naše jednání je odezvou toho, co si v sobě neseme, z čeho se radujeme a s čím bojujeme. Vědomě i nevědomě jím poukazujeme také na naše potřeby či přímo voláme o pomoc. Podle mého názoru tak k výchovným problémům dětí mohou přispět jejich **traumata, podmínky a vztahy, ve kterých žily**, ale i skutečnost, že dítě **nevyrůstá ve vlastní**, ale v náhradní **rodině**. V té se musí sžít s pěstouny i dalšími rodinnými příslušníky.

Barber, Delfabbro, Cooper (2001) ve své studii upozornili, že právě přítomnost poruch chování, spolu s psychickými problémy a vyšším věkem dětí, představuje ohrožení pěstounské péče, jelikož tyto děti vykazují rušivé chování. Autoři porovnávali také rizikovitost umístění zanedbaných dětí ve srovnání se zneužívanými a dětmi s výchovnými problémy. V obou případech (dětí zanedbávané X zneužívané; děti zanedbávané X s výchovnými problémy) měla vždy větší šanci na úspěch právě pěstounská péče o zanedbávané děti. Jejich zjištění odpovídají výše i dále uvedenému (*viz Věk dítěte*), kdy čím více traumatizující událostí si dítě prošlo nebo se jeho výchova pojí s vyšší náročností, tím spíše je pěstounská péče ohrožena.

Ve Výzkumu MPSV (2011) byl největší výskyt výchovných problémů u cizí PP spojen s **vyššími nároky na dítě**. O dalších příčinách těchto problémů se však výzkum MPSV nezmiňuje, což jsem vzhledem k jeho cíli postrádala.

Na závěr bych ráda poukázala na skutečnost, že více výchovných problémů a jejich závažnější charakter můžeme sledovat v období dospívání i u dětí vyrůstajících ve vlastní biologické rodině. Odborníky zainteresované do náhradní rodinné péče by tedy mělo zajímat především jak pracovat s rodinou, objeví-li se v ní tyto problémy. Jak pomoci pěstounům vyrovnat se a řešit tuto situaci. Dětem zase nést jejich trápení, bolesti a učit je používat jiné vzorce chování.

1.4.1.2 Rysy pěstounů ohrožující úspěch pěstounské péče

V předešlé části jsem se zaměřila především na faktory, které mohou ohrozit úspěch PP ze strany dítěte. Nyní uvedu příčiny u samotných pěstounů, kterým jsou děti svěřovány do péče.

Zmínila jsem, že na straně pěstounů se na neúspěchu PP významně podílí **nezvládnutí výchovy**. Zda pěstouni v úkolu výchovy obstojí či nikoli záleží nejen na jejich vlastnostech, připravenosti, vyzrálosti a motivaci zvládnout náročné situace, ale též např. na podpoře okolí, podmínkách ve kterých žijí atd.

Pěstouni mohou zaujímat také **nevhodné výchovné postoje**, které ovlivňuje řada faktorů (Kovařík). Ve studiích Kovaříka (1996, 1997) i MPSV (2011) se často objevovaly **přílišné, vysoké či nepřiměřené nároky na dítě**. V indiciích vyčtených ze spisů zaslaných MPSV patřily dokonce mezi nejčastější možné faktory předčasného ukončení NRP. Jak se ve výzkumu MPSV uvádí, vysoké nároky se projevují především v požadavcích na školní výsledky svěřených dětí a též na jejich poslušnost. Tato kritéria ostatně v očích pěstounů i jejich okolí často nejnázorněji vypovídají o úspěšnosti jejich péče. Vstupuje sem i srovnávání svěřených a biologických dětí. Dle mého názoru pěstouni s přílišnými nároky nedokážou dostatečně pochopit a přijmout často omezené schopnosti a možnosti dítěte, plní si spíše své ambice a otázkou zůstává i jejich motivace k výkonu PP. Podle Průšové (2009) vyplouvají vysoké požadavky pěstounů na povrch především v době, kdy po úžasných počátečních pokrocích v rozvoji dítěte dochází k jeho stagnaci, jelikož dosáhlo svých limitů.

Do této kategorie lze zařadit i **nerealistická očekávání a přehnanou ctižádostivost pěstounů**. O něco menší roli hraje jejich **nezralost**, nepřipravenost a nezkušenost. Dále **agresivita, nízká tolerance a nedostatečná adaptabilita pěstounů** (Kovařík, 1996).

V analýze spisové dokumentace sledoval Kovařík pozitivní a negativní výchovné předpoklady pěstounů z úspěšných a neúspěšných PP. Zastoupení negativních předpokladů se v obou skupinách příliš nelišilo. *Pěstouny z úspěšných PP* ovšem charakterizoval **častější výskyt dílčích pozitivních předpokladů** – např. *tolerance, přiměřené realistické nároky, empatie, dosavadní zkušenosti s dětmi, zralá osobnost, altruistická motivace, poměrně dobrý zdravotní a psychický stav* (Kovařík, 1997).

1.4.1.3 Návrat dítěte do biologické rodiny

Jak jsem již uvedla, **návrat dítěte do biologické rodiny** nepovažuji za příčinu neúspěchu PP. Ano, řadí se mezi důvody zrušení PP, avšak má pozitivní charakter. Kladný pohled však podmiňují upravením podmínek a vztahů, které ohrožovaly výchovu dítěte

v rodině. Dále také existencí citové vazby či jejím znovunavázáním mezi dítětem a rodičem (rodiči).

V souvislosti s návratem dítěte do biologické rodiny poukázala studie MPSV na velmi pozitivní **přínos příbuzenské PP**. Pokud se děti vracely zpět do vlastní rodiny, převažoval návrat právě z této formy NRP (nejvíce ze svěřen *dítěte do péče 3. osoby*). Toto poukazuje mj. na nezanedbatelné schopnosti širší rodiny pomoci rodičům starat se o dítě, pokud toho nejsou po určitou dobu schopni nebo nechtějí. Širší rodina se ostatně už odedávna starala o potomky rodičů, kteří zemřeli, onemocněli atd. (Výzkum MPSV, 2011).

1.4.1.4 Úskalí kontaktu dítěte v pěstounské péči s biologickou rodinou

Mezi soudními důvody zrušení PP u Kovaříka (1997) zaujímal významnější pozici „**styk s rodiči – změna**“. Jelikož autor soudní důvody blíže nerozváděl, nabízí se ještě jeden pohled na kontakt dítěte s rodičem. Ten totiž vždy neústí ve šťastný návrat dítěte do původní rodiny. Plané sliby a vzbuzené naděje, očerňování pěstounů, případné incidenty ze strany rodičů, s tím vším se musí náhradní rodiče vyrovnávat. Dítě se k nim díky kontaktu s rodiči může začít chovat odtažitě nebo je třeba přestává respektovat. Za uvedených okolností nemusí pěstouni po jisté době chtít nebo zvládat dál vychovávat svěřené dítě.

Na práci s biologickými rodiči není brán dle mého názoru dostatečný zřetel. Kvalitativní studie provedená ve třech evropských zemích (Anglie, Norsko, Švédsko) poskytla částečnou odpověď, co ovlivňuje komunikaci a vztah také mezi biologickými rodiči a sociálními pracovníky. Ty jsou poznamenány jednak projevy souvisejícími s pocity ztráty dětí i rodičovské identity těchto osob a také problémy, které biologičtí rodiče řeší (závislost na drogách, existenční problémy, duševní poruchy, partnerské vztahy atd.). Z velké části však záleží na sociálních pracovnících a jejich přístupu k rodičům. Z rozhovorů s rodiči vyplynulo, že cítí nedostatek empatie a respektu k sobě jako rodičům dítěte. Pracovníci s nimi např. někdy hovoří, jako by dítě nikdy nebylo jejich. Rodiče od sociálních pracovníků potřebují vztah založený na oboustranné otevřenosti, upřímnosti a důvěře. Dále od nich dostávat více informací o dětech a v rámci možností být co nejvíce zapojeni do života svých dětí. Podle autorů by sociální pracovníci měli na jedné straně chránit děti svěřené do PP před negativním a zraňujícím chováním jejich rodičů. Na druhé straně ale také biologické rodiče podporovat, mohou-li udělat něco dobrého pro své děti (např. být alespoň v občasném kontaktu s nimi). Dodávám, že oba přístupy je třeba sladit ještě i se zájmy pěstounů a jejich rodiny (Schofield a kol., 2011).

V rámci jednoho setkání pěstounů organizovaných Sdružením pěstounských rodin vyplynulo, že jsou pěstouni různě připravováni na kontakt s biologickou rodinou. Někteří nebyli vůbec, jiní sice ano, ale stejně je určité skutečnosti při kontaktu s biologickými rodiči zaskočily. Na přípravu pěstounů by se nemělo zapomínat ani tehdy, když jsou rodiče zbaveni rodičovské odpovědnosti, jelikož z tohoto rozhodnutí automaticky nevyplývá i zákaz styku s dítětem. K tomu, aby kontakt rodičů, dětí i pěstounů mohl dobře fungovat, je třeba vhodně se v této oblasti věnovat i biologickým rodičům, což je úkolem odborných pracovníků. Z hlediska identity dítěte není důležité pouze, jak pěstouni mluví o biologických rodičích, ale také to, jak je přijímají. Pro děti je velmi důležité, když cítí, že stejně jako je samotné, akceptují pěstouni i jejich rodiče.⁴

1.4.1.5 Vztahy v náhradní rodině

Na vliv kvality vztahů mezi členy pěstounské rodiny poukázaly nepřímo až možné faktory předčasného ukončení NRP ve Výzkumu MPSV (2011). Vztahy byly začleněny do kategorie „*jiné indicie*“, jež se umístila na prvním místě (*viz tab. č. 7*) a předstihla vysoké nároky na dítě.

Faktory, které podle Výzkumu MPSV (2011) ovlivňují **vztah pěstounů a svěřeného dítěte** a vytvoření citové vazby mezi nimi, jsou nedostatečné emoční naladění na dítě, absence něhy a vřelosti, soustředění pěstounů na vlastní osobu (např. z důvodu rozvodu), menší schopnost empatie, nepřijetí dítěte či upřednostňování jiných dětí (dříve přijatých nebo vlastních).

Život náhradní rodiny i dítěte se po jeho svěření zásadně mění oběma stranám. Lze si představit, jak si na sebe dotyční zvykají a jak se např. dítě setkává s řádem a výchovnými požadavky pěstounů, na které nebylo zvyklé. **Dítě** sice může navázat vztah k pěstounům, ale nemusí k nim získat dostatečný respekt. Některé děti pěstounům rovněž „*vrací*“ **prožitou bolest a útrapy**, ač je způsobil někdo jiný. Na předčasném ukončení NRP se může podílet také **vzájemná fixace dětí ze svěřené sourozenecké skupiny**. Nemohou-li společně vyrůstat (od počátku nebyly svěřeny do stejné péče nebo ji některé z nich opustilo), děti si často vzájemně chybí, stýská se jim po sobě a např. jeden za druhým i utíkají (tamtéž).

Spokojenost dítěte v rodině ovlivňuje i kvalita **vztahu mezi pěstouny** (či pěstounem a jeho partnerem). Dítě velmi dobře vnímá, jak si náhradní rodiče rozumějí. Na jejich vztahu se může podepsat také **společné či individuální rozhodnutí pro pěstounskou péči**. Byla-li péče o nevlastní dítě od počátku přáním a touhou spíše jen jednoho z nich, působí tato skutečnost nejen na manžele či partnery, ale v důsledku i na vztahy náhradních rodičů

k dětem a mezi dětmi samotnými. Vztah pěstounů může poznamenat také *méně času jeden na druhého* či skutečnost, že *těžko zvládají péči o dítě* (ať kvůli specifickým požadavkům na jeho výchovu, tak celkovému počtu dětí, který vzrostl příchodem dalšího). Podobně jako je zátěží rozvod či rozchod rodičů pro dítě ve vlastní rodině, totéž se dotýká i dítěte v rodině náhradní (tamtéž).

Když se mluví o různých faktorech a příčinách, které ohrožují PP, uvědomuji si, jak se myslí především na pěstouny a svěřené děti. Jelikož nukleární rodinu tvoří všichni členové rodiny, je nutné pamatovat i na **další děti v rodině**. Ať už na vlastní, nebo nevlastní, žijící v rodině před svěřením dítěte, ale též po něm. Pěstounská péče ovlivňuje i jejich život a ony svými postoji a chováním zpětně zase ji. Někdy se nedostatečně akcentuje *názor těchto dětí* na přijetí „sourozence“. Jak uvádí Průšová (2009), od dětí se mylně očekává, že ho vždy rády přijmou. I když s rozhodnutím pěstounů souhlasí, pouze čas ukáže, jak na ně přítomnost dalšího dítěte v rodině působí. Pozornost je třeba věnovat případné *averzi dětí a soupeřivosti mezi nimi*, která může vést až k „vyštípání“ svěřeného dítěte z rodiny (Výzkum MPSV, 2011). Někdy pěstětec (tj. dítě svěřené do PP) záměrně i nezáměrně vyžaduje takovou míru pozornosti a péče pěstounů, že se vlastní i dříve přijaté děti mohou cítit *odsunuty na „druhou i vzdálenější kolej“*. Narušení dosavadních vztahů a problémy na sebe nemusejí nechat dlouho čekat.

Zapomenout nemohu ani na **vliv širší rodiny** (zejména rodičů a sourozenců pěstounů) a její přijetí dítěte, oporu pěstounům, schopnost a ochotu poskytovat jim radu a pomoc. Vždyť širší rodina, jak už jsem zmínila, plní svoji zvláštní protektivní a podpůrnou funkci.

1.4.1.6 Věk dítěte, pěstounů a věkový rozdíl mezi nimi

Anketa expertů i anketní dotazníkové šetření (Kovařík, 1996) přisoudily významný vliv také **vysokému věku dítěte**. Blíže autor o tomto faktoru pojednává v II. části své studie (1997). Z hlediska *příchodu do rodiny* se věk u dětí z úspěšných PP pohyboval mírně pod hranicí 5 let. U zrušených naopak trochu přesahoval 7 let. Předpoklad co nejnižšího věku pro větší úspěšnost PP koresponduje s přáním pěstounů, kteří většinou preferují získat právě menší děti. Lze se domnívat, že čím jsou pěstenci *mladší*, tím menšímu počtu traumatických zážitků zřejmě byli vystaveni a výchovné působení pěstounů na ně může mít větší vliv. Mladší děti většinou také vystřídají méně výchovných prostředí a pečujících osob. *Vyšší věk* klade větší nároky na výchovné kompetence pěstounů především během dospívání. (MPSV, 2011).

Vysoký věk pěstounů patřil na rozdíl od stáří dítěte k méně častým příčinám neúspěchu PP. Přesto je zajímavé zastavit se také u něj. Předznamenejme, že věk pěstounů i jejich věkový rozdíl vůči dětem se oproti běžné populaci liší. Dle Kovaříka (1997) dosahoval **průměrný věk pěstounů i pěstounek 41 let** (věkové rozmezí pěstounek 22–65 let, pěstounů 28–76 let) a **průměrný věkový rozdíl 35,5 roku**. Např. pěstounky byly v roce vydání studie nejméně o 8–10 let, častěji ovšem o 12–18 let starší než biologičtí rodiče. Důležité pro nás je ovšem zjištění, že **věk ovlivňoval úspěšnost PP pouze v případě pěstounek**, nikoli pěstounů. **Pěstounky z neúspěšných péčí** byly **průměrně o 4 roky starší** než pěstounky, jejichž péče trvaly. Podobně Výzkum MPSV (2011) ukázal na nejčastější věkové zastoupení pěstounů mezi střední generací: 40–44 let a 45–50 let.

Vyšší věk pěstounek a pěstounů může ovlivnit nejen fyzické síly, duševní vitalitu a psychickou odolnost, jež pomáhají naplňovat potřeby dětí, ale také zvládání případných problémů související s jejich výchovou. Nezapomeňme ani na generační rozdíly, jež mohou ovlivnit vzájemné porozumění pěstounů a dětí i každodenní život pěstounské rodiny.

1.4.1.7 Zdravotní stav dětí a pěstounů

Podíváme-li se na hodnocení **zdravotního stavu u dětí** odcházejících z PP předčasně (Kovařík, 1997), v polovině případů byl poměrně dobrý, u dvou pětín dokonce velmi dobrý. Vážné zdravotní potíže se u pěstěnců téměř nevyskytovaly. Nemoc či postižení, které nejvíce ohrožují úspěch PP, upozornily v anketě expertů (Kovařík, 1996) v první řadě na **mentální postižení a retardaci**. Méně závažnou skutečnost představovaly vrozené vady a tělesná postižení a ještě slabší vliv patřil lehké mozkové dysfunkci. Příčiny neúspěchu spojené s postižením intelektu dítěte ostatně kladou více překážek při vzájemné komunikaci a navazování i upevňování vztahu s pěstouny. Též předpokládám, že je pro náhradní rodiče náročnější se s jeho důsledky vyrovnat.

Zdravotní stav pěstounů nepředstavoval tak výrazný faktor podílející se na předčasném zrušení PP. Ač nepředstavuje častou příčinu ukončení této formy NRP, pěstouna v jejím výkonu omezuje. Např. menší schopností praktické péče o dítě a kontaktu se sociálním prostředím (školou, subjekty organizujícími volný čas dětí aj.) nebo třeba nemožností věnovat se některým společným aktivitám (Výzkum MPSV, 2011). Omezená schopnost sebeobsluhy pěstouna může nakonec vyžadovat i od samého dítěte, aby mu pomáhalo, staralo se o něj a o domácnost více, než je adekvátní jeho věku. Případné **psychické potíže** se dle zjištění Kovaříka (1997) často objevují jako odezva na výchovné problémy dětí.

1.4.1.8 Deprivace a její následky

Deprivaci a jejím důsledkům jsem se věnovala již dříve (viz *Psychická deprivace dítěte*, s. 20). Jako samostatný důvod byla zmíněna v anketě expertů Kovaříka (1996), a to v „těžké“ formě. Ve Výzkumu MPSV (2011) byla součástí jeho východisek, avšak mezi důvody ani potenciálními faktory předčasného ukončení se neobjevila. Vzhledem k jejímu **vysokému výskytu mezi dětmi přicházejícími do NRP** však odhaduji, že stojí na počátku mnoha jiných příčin. Např. v Kovaříkově analýze dokumentů (1997) se projevy deprivace objevily u 80 % dětí v PP. Z hlediska typu deprivované osobnosti dítěte se u téměř poloviny sledovaných objevil profil „dobře přizpůsobený, neproblémový“ (tzn. dobře přizpůsobený na život v ústavním zařízení, avšak v běžném životě dochází např. k selháním). „Sociálně provokativní, agresivní“ se téměř nevyskytoval a „typ vyhledávající náhradní uspokojení“ nebyl zastoupen vůbec. „Sociálně pasivní“ i „nadměrně aktivní typ“ vykazovaly podobné počty dětí.

Ošidnost důsledků deprivace můžeme spatřovat v mylné interpretaci pěstounů, proč se dítě chová určitým způsobem. Pěstouni totiž projevy a postoje dítěte vůbec nemusí spojovat s tím, čím si prošlo. Např. selhávání v běžném životě či nepředvídatelné reakce pěstence mohou považovat za nevďěčnost, nevypočitatelnost atd. (Průšová, 2009).

1.4.1.9 Pěstounská péče prarodičů

Jak jsem uvedla na začátku kapitoly *Příčiny neúspěchu pěstounské péče* na s. 23, příbuzenská PP se vyskytuje zhruba dvakrát častěji než PP cizích osob. Z toho PP prarodičů převažuje nad svěřením dítě do PP ostatních příbuzných. Rovněž Průšová (2009) se ve své studii setkala s větším poměrem příbuzenské, zejména prarodičovské PP. Ve Výzkumu MPSV (2011) sice převažovala cizí PP, ale zkoumán byl pouhý vzorek z celé pěstounské populace. Příbuzenská péče navíc i tak dosahovala nezanedbatelného zastoupení (viz *tab. č. 3*).

Jelikož na vliv pěstounské péče prarodičů přímo poukazuje jen „generační problém“ v rámci možných faktorů předčasného ukončení NRP ve Výzkumu MPSV (2011), vyvozují, že pěstounská péče prarodičů stojí spíše v pozadí jiných zjištěných příčin (např. nezvládnutí výchovy a výchovné problémy, vysoký věk pěstounů, jejich zdravotní a psychický stav, úmrtí či vysoké nároky na dítě).

Úskalí prarodičovské PP lze spatřovat v několika směrech. Setkávají se zde dvě **vzdálené generace** (nejedná-li se o mladé prarodiče). Ač se dnes v běžné populaci stále častěji rodí děti matkám v pozdějším věku (kolem 30 i 40 let) a muži

v předdůchodovém věku se znovu stávají otci vlivem zakládání druhých rodin, přesto lze považovat věkový rozdíl mezi dítětem a pěstouny-prarodiči za nepřírozený pro jeho výchovu. Na základě výsledků Výzkumu MPSV (2011) by se mělo dobře zvažovat, ***zda dítě starší 10 let svěřovat do péče starších prarodičů***. Právě do 10–12 let věku dítě probíhá PP většinou bez problémů, avšak se začátkem puberty se výchova komplikuje. K tomuto dodejme, že určitá hranice by měla být stanovena i pro věk prarodičů s ohledem na to, kolika let se budou dožívat právě v době dospívání dítěte a v jak vysokém stáří PP skončí. Zvažovat je nutné i finanční zajištění prarodičů a jejich zdravotní stav. Podle Průšové (2009) chybí i posouzení schopností prarodičů vzhledem k výchovným a vzdělávacím potřebám dítěte.

Prarodičům také postupně **ubývají síly**, vzhledem k věku u nich dochází k přirozenému zhoršení zdravotního stavu a může dojít k jejich úmrtí. Pěstouni-prarodiče bývají rovněž **méně otevření k pomoci zvenčí**.

Dítěti se u příbuzných obecně dostává podobné výchovy jako u rodičů, případně se kvůli strachu ze selhání péče objevuje na straně pěstounů přísnost. Příbuzní také náhradní péči mnohdy vnímají jako přechodné řešení krizové situace. Na dlouhodobé starání se o vnouče, synovce, neteř apod. nemusí být vůbec připraveni ani s ním ztotožnění (tamtéž).

1.4.1.10 Další možné faktory neúspěchu PP na straně pěstounů

Neúspěch PP ovlivňuje ještě celá řada dalších skutečností. „Jiné indicie“ ve Výzkumu MPSV (2011) poukázaly na její ohrožení, je-li na výchovu dítěte **pěstoun od počátku či změnou okolností sám** (v důsledku rozvodu, úmrtí či nemoci jednoho z partnerů). Roli hraje i **schopnost zvládnout výchovu konkrétního dítěte** (dítě může zakotvit až v druhé náhradní rodině) a u některých bezdětných pěstounů se může projevit **absence výchovné zkušenosti**. Logicky se ukázalo i vyčerpání náhradních rodičů v důsledku přecenění vlastních sil.

1.4.2 Příčiny neúspěchu související se systémem náhradní rodinné péče

V tomto oddílu zahrnuji do systému NRP jeho nastavení, procesy a složky, resp. subjekty, které jej ovlivňují, a podmínky, ve kterých funguje, a to se zřetelem na pěstounskou péči. Lze sem tedy zařadit legislativu, orgány státní správy i nestátní organizace působící v oblasti, jejich spolupráci a fungování, zprostředkování pěstounské péče, podmínky pro práci s pěstounskými rodinami, způsoby její podpory apod.

1.4.2.1 Špatné nebo neúplné informace o dětech a pěstounech

V anketě expertů se téměř všichni respondenti dotkli příčin neúspěchu souvisejících s výběrem dětí a žadatelů. Zásadním se ukázalo **stanovení špatné** psychologické nebo zdravotní **diagnózy** dítěte či **její** částečná **absence**. O něco méně, ale přesto, hrají roli nedostatečné nebo zkreslené informace o nich. Na straně žadatelů pak jejich **nekvalitní vyšetření** (Kovařík, 1996).

Výše uvedené může ovlivnit vážnou komunikaci mezi odbornými pracovníky systému NRP (*více o komunikaci složek systému NRP na s. 47*). **Nedostatek informací** o dětech a žadatelích ilustroval stav spisové dokumentace zkoumané Kovaříkem (1997). V dotaznících, které vyplňovaly sociální pracovníce na základě záznamů ve spisech, neuvedly pětinu až více jak polovinu požadovaných informací. V případě informací o pěstounech chyběly až $\frac{3}{4}$ údajů. Informace buď nebyly zaznamenány, nebo se k pracovnícům vůbec nedostaly. Pokud by měl poradní sbor vždy dostatek potřebných informací, jistě by nebyly mnohé děti a žadatelé spárování (Kovařík, 1997).

1.4.2.2 Nesplněné původní představy žadatelů o dítěti

Výsledky Výzkum MPSV (2011) zdůraznily požadavek neustupovat z původních představ žadatelů. Žadatelé procházejí dlouhým procesem zprostředkování. I po oznámení o vhodnosti stát se pěstouny častokrát ještě dlouho čekají, než je k nim vybráno vhodné dítě. Když se tak stane, nemusí odpovídat jejich představám. Během čekání a pohovorů sice pěstouni mohou opravdu slevit ze svých požadavků, avšak přikláním se k názoru poznamenaném ve výzkumu, že v mnoha případech mění své představy jen navenek. Vnitřně se s nimi neztotožnili a dítě tak nejsou schopni opravdu přijmout. Problémy na sebe obvykle nenechávají dlouho čekat. Trápí se nejen pěstouni, ale především dítě.

V mysli odborných pracovníků by měla blikat varovná kontrolka i v případě **příliš dokonalých představ o dítěti** (např. bez omezení, značných odlišností, co nejnižšího věku). Není-li hlavním motivem pěstounů „pomoc dítěti“, ale touha „získat nějaké“, nabízí se pochybnosti o jejich způsobilosti k výkonu pěstounské péče.

Za pravdu musím dát názoru: „Raději žádné dítě, než ustupovat představám.“

1.4.2.3 Další faktory související se spárováním dětí a žadatelů

Při spárování dětí a žadatelů by se mělo primárně přihlížet k **potřebám dítěte**. Je nutné, aby pěstouni disponovali vlastnostmi a schopnostmi, které jim pomohou dobře se postarat i o dítě se specifickými potřebami či určitými odlišnostmi (ať už se jedná o zdravotní

postižení nebo třeba o romský původ a s tím spojenou mentalitu). Podle Průšové (2009) by neměla být u žadatelů posuzována schopnost vychovávat jakékoli dítě, ale jejich **vhodnost přijmout konkrétní dítě**. Najde-li se takový žadatel, je následně potřebné zvážit, do jaké míry dítě odpovídá jeho představám. Jak jsem zjistila během rozhovorů s lidmi z praxe NRP, poradní sbory se k potřebám dítěte snaží přihlížet např. tím, že k němu hledají tři vhodné žadatele.

Kromě vlastního pečlivého zvážení charakteristik a vlastností dětí, které jsou pěstouni ochotni akceptovat, by se měl během přípravných kurzů věnovat dostatek pozornosti tomu, co náhradní výchova přináší. V jakých oblastech klade na pěstouny s téměř „železnou pravidelností“ své nároky. I během trvání PP se však pěstouni podle mě neustále potřebují vracet k určitým tématům (dospívání, biologická rodina). Kromě předaných znalostí a výcviku dovedností by měli mít možnost také sdílet se, jak výchovu zvládají a co jim přináší.

Průšová (2009) považuje za riziko pro úspěch PP i nahodilé seznámení žadatelů s dítětem, kteří jsou jím **okouzleni** na základě fotografie či životního příběhu. Stejně tak **vyhoví-li se žadatelům**, kteří byli vyjádřením psychologa, příp. posudkového lékaře **shledáni jako nevhodní pro výkon PP**.

U dětí, které se vracely z pěstounské péče do diagnostického ústavu, kde Průšová mnoho let pracovala, zjistila, že došlo k jejich předání do budoucí pěstounské rodiny již po prvním setkání s ní. Tyto rodiny navíc omezily komunikaci se zařízením, z kterého si dítě vzaly, a po nabytí právní moci rozsudku kontakt vždy ukončily. Pracovníci zařízení, kteří by mohli sledovat alespoň zprávy o vývoji dítěte v nové rodině, by jistě v mnohých případech zaregistrovali, že něco nefunguje. Ze zkušenosti Průšové (2009) vyplývá, jakou preventivní funkci by mohla plnit **delší doba seznamování dítěte s žadateli a členy jejich rodiny** před svěřením do předpěstounské péče. V období, nazvěme ho např. „**nezávazné poznávání**“, by odborní pracovníci, kteří se o dítě starají, mohli pozorovat a povídat si s ním o tom, jak se u dané rodiny cítí. Rovněž by v mnoha případech byli pěstouni zřejmě uchráněni (nebo alespoň po určitou dobu) přirozeně vznikajícímu pocitu: „teď už je hloupé přestat o dítě usilovat“. V případě, že by během přípravných kurzů bylo delší vzájemné seznamování žadatelům představováno jako nezávazné a předcházelo by svěření dítěte do péče, zřejmě by se k dítěti tito lidé nemuseli předčasně upínat a disponovali by i určitým náhledem na ně.

Na neúspěchu PP se velkou měrou podílí také nesprávná motivace pěstounů, kterou jsem již zmínila. Pěstounská péče si vyžaduje **postoj: „jsem tu pro dítě“** a nikoli: „dítě je tu

pro mě“. Touha získat dítě mnohdy souvisí s nenaplněnou potřebou biologického rodičovství. Někdy však žadatelé chtějí svěřením dítěte přijít k určité „výhodě“ (finanční, pomoci pro sebe nebo jiné dítě v rodině, zmírnění smutku ze ztráty dítěte atd.). U bezdětných pěstounů lze považovat tzv. „adoptivní motivaci“ za přirozenou. I u nich by se však po čase měla změnit v první zmíněný postoj, který velmi napomáhá úspěchu PP. Optimálním smyslem pěstounské péče se tak jeví **poskytnout dítěti domov a lásku** (Sobotková, 2003).

1.4.2.4 Špatná a nedostatečná komunikace a spolupráce mezi experty a úřady

Špatná a nedostatečná kvalita komunikace mezi jednotlivými experty a institucemi může ovlivnit úspěch PP už na samotném počátku. S výsledky vyšetření, a tedy často velmi cennými informacemi, bývají někteří členové poradního sboru seznámeni až během setkání. Navíc se mnohdy jedná o pouhé shrnutí těchto zjištění. Příslušným odborníkům pak může chybět potřebný čas nebo jim mohou uniknout důležité informace ovlivňující jejich názor na spárování vybraných žadatelů a konkrétního dítěte. Ve zprávách navíc někdy nebyvají jasně formulovány závěry a doporučení. Nepochází-li zpráva od oborových kolegů, nemusí ji člen sboru fundovaný v jiné oblasti zcela správně porozumět a posoudit (Kovařík, 1996).

Nefunguje-li dobře výměna informací, nelze předpokládat, že instituce a odborní pracovníci mohou poskytnout pěstounské rodině své služby v potřebném rozsahu či včas intervenovat. Kovařík (1997) doporučoval zřídit celorepublikovou informační síť. Jak jsem ovšem zjistila od pracovníků státní správy, ke sjednocení doposud nedošlo a tak záležitosti stále na pracovnících např. obecních a krajských úřadů, co si vzájemně sdělí. OSPOD, který má v péči pěstounskou rodinu, potřebuje mít dostatek informací. Policie, lékaři, pedagogové, ale i pracovníci neziskových organizací by měli být ochotni sdělovat mu důležité údaje a skutečnosti (vzhledem k „zájmu dítěte“ ideálně nejen na vyžádání, ale i z vlastní iniciativy).

Na **nedostatky v oblasti spolupráce, komunikace a vzájemné informovanosti** upozornily také výsledky anketního dotazníkového šetření (Kovařík, 1996). ***Zejména*** pak ***mezi státní a nestátní sférou.***

1.4.2.5 Nedostatečná odborná pomoc, kontrola a systematická práce s pěstounskou rodinou

Intenzivnější odborná pomoc a práce s pěstounskými rodinami patří mezi další oblasti, o kterých se dlouhodobě mluví, avšak stále není zajištěna v potřebné míře.

Jak upozornil Výzkum MPSV (2011), speciální **pozornost** je třeba věnovat **zvláště ohroženým skupinám pěstounů – matkám samoživitelkám** bez podpory širší rodiny (zejm.

po rozvodu, odchodu či úmrtí partnera), **rodinám s dospívajícími dětmi a prarodičům**. Stejně tak za přínosné lze považovat intenzivnější zacílení na **děti svěřené do PP**. Pracovat s jejich traumaty, hledáním identity, fungujícím či nefungujícím kontaktem s biologickými rodiči atd. Péči potřebují ale i **další děti v pěstounské rodině** a taktéž **rodina jako celek**.

Vzhledem k odlišným problémům, které řeší jednotlivé **skupiny pěstounů**, by bylo žádoucí **zaměřit se na každou zvlášť**. Kromě již uvedených příkladů mají zvláštní potřeby i **pěstouni vychovávající děti s postižením, jiného etnika, velké pěstounské rodiny atd.** Všem pěstounům by měla být nabídnuta možnost pravidelných, ale i víkendových či týdenních setkání, kde by se jim dostalo nejen odborných rad, ale i podpory a vzájemného sdílení. Výše zmíněné kategorie náhradních rodičů by však potřebovaly věnovat se ještě i „svému“ tématu. MPSV ve svém výzkumu (2011) dokonce zmínilo možnost **povinného vzdělávání náhradních rodičů** vázaného na případné sankce za účelem minimalizace předčasného ukončování NRP. Podnět byl pouhým návrhem a i samotné ministerstvo se jasně nevyslovilo pro jeho realizaci. Průšová (2009) také zmiňuje **povinnou průběžnou spolupráci s odborníky** z oblasti NRP. Dobrovolná báze totiž neumožňuje podchytit mnoho problémových případů. Spolupráci by podle autorky mělo zajišťovat zařízení, ze kterého přišlo dítě do rodiny, a pracoviště, které PP zprostředkovalo.

Osobně se též kloním ke kontinuální spolupráci a systematickému vzdělávání pěstounů, avšak jakým způsobem postihovat neplnění případné povinnosti? Platil by totožný rozsah vzdělávání pro pěstouny z fungujících i problémových péčí? Není předčasné mluvit o povinnosti spolupráce, když kupříkladu následné vzdělávání zatím není poskytováno v potřebné míře a zajišťují jej především nevládní organizace, které jsou však v jednotlivých regionech různě zastoupeny? Pokud je za současných podmínek nerealizovatelné, že by rodiny neúčastníci se vzdělávání byly např. častěji monitorované (tzn. navštěvované a kontaktované) sociálními pracovníky OSPOD, jakou „sankci“ zvolit? Strhávat univerzálně dávky všem neúčastnícím se pěstounům? Hrozit odebráním dítěte pěstounům, v jejichž péči nedochází téměř k žádným obtížím, avšak kteří budou odmítat častý kontakt s OSPOD?

Spíše než postih neúčastníků se pěstounů bych volila odměňování těch, kteří jsou vstřícní spolupráci a nevyhýbají se jí. Pro pěstouny by dle mého názoru mohla být velmi motivující např. částečná či úplná úhrada nákladů a vydání, které souvisí s péčí o svěřené dítě. Proplácely by se např. zájmové aktivity dětí, jejich návštěvy soukromého psychologa, jízdné do školy, školní potřeby nebo třeba společné rodinné dovolené. Tato odměna by představovala další podporu rodiny, na kterou by měl OSPOD vyčleněnu část

ze státních dotací na práci s nimi. Např. v souvislosti s navrhovanou novelou zákona o sociálně-právní ochraně dětí by určitá část ze státního příspěvku na výkon PP byla vyplácena jen na uvedené účely.

Jako **inspirace dobře fungující a kvalitní podpory pěstounských rodin v praxi** může sloužit činnost O. S. Rozum a Cit, kde jsem byla na několikátýdenní odborné stáži. Sdružení pořádá setkání, školení, semináře, terapie, víkendové i prázdninové pobyty, a to jak pro pěstouny, tak děti a celé pěstounské rodiny dohromady. Cílem akcí je nabídnout možnost zajímavě stráveného času, nové poznatky, poznání sebe sama, ostatních členů rodiny i jiných náhradních rodičů a dětí. Rozum a Cit při těchto akcích klienty lépe poznává, navazuje s nimi hlubší kontakt a pěstounům mimo jiné odlehčuje, když např. dětem zajišťuje víkendové pobyty. Pěstouni se tak mohou věnovat jen sobě či biologickým dětem. Rozum a Cit se zaměřuje také na dospívající a pěstouny-prarodiče a rodiny též doprovází.

Doprovázení. Tento typ podpory by měl být podle Výzkumu MPSV (2011) uplatňován zejména během sžívání nově vzniklé rodiny a v době hledání identity dítěte. Vráťím-li se k praxi O. S. Rozum a Cit, v rámci doprovázení pomáhá rodinám, které v určité etapě společného života potřebují poradit, podpořit, odborně vést a řešit problémy. Doprovázející profesionál klientům také naslouchá a pracuje buď s celou rodinou, nebo jen s některými jejími členy. Rodině se může věnovat i více pracovníků různé specializace, a to v jejím přirozeném domácím prostředí nebo i jinde (Jeníčková, 2011).

Účinnost spolupráce klienta a odborného pracovníka ovlivňuje podle Průšové také **znalost informací** o něm (např. jeho sociální historie, zdravotního a psychického stavu, dosavadní spolupráce s jinými profesionály). Opět se zde profiluje již zmiňovaná potřebnost intenzivnější spolupráce mezi OSPOD a jinými subjekty (zejm. neziskovými organizacemi). Dále také přínos **kontaktu pracovníka s rodinou i mimo odborné pracoviště** (doma, na víkendové akci atd.); (Průšová, 2009).

V rámci analýzy potřeb rodin s dětmi v NRP ve Středočeském kraji, kterou v r. 2009 vypracovalo O. S. Rozum a Cit, se ukázalo, že náhradním rodičům při řešení problémů nejvíce schází odlehčující péče a asistence v rodinách. Služby tohoto druhu u nás stojí teprve na svém počátku, vyjma respitních služeb pro cílové skupiny zdravotně postižených a seniorů (Hanušová, Štětková, Hrdinová, 2009). O. S. Rozum a cit na uvedenou potřebu zareagovalo nabídkou služby **odlehčení**. V jeho rámci se o děti z náhradních rodin starají po určitou dobu pracovníci sdružení. Náhradní rodičům se tak otevírá čas a prostor k vlastní psychohygieně, vyřízení potřebných záležitostí, udržování sociálních a partnerských vztahů,

vzdělávání atd. Služba je poskytována ve všední dny a pořádány jsou i víkendové pobyty a výlety pro děti.⁵

Pěstounům rovněž pomáhá, mají-li možnost zapojit se do **svěpomocných skupin**, kde se mohou vzájemně sdílet, podporovat a také si díky nim vzájemně pomáhat. Tento typ skupin by měl být určen nejen pro pěstouny, ale i **pro děti**. Setkání s dětmi se stejným problémem bývá velmi prospěšné. Zbavuje negativní výlučnosti, kterou nezletilý cítí např. v souvislosti s identitou „dítěte bez vlastních rodičů“.

Podporu pěstounským rodinám představuje i **osvěta**. V případě žadatelů toto zajišťují krajské úřady, avšak během trvání PP jsou v této oblasti činné především neziskové organizace.

Vhodné by bylo také **posilovat odolnost zvládat zátěžové situace** např. prostřednictvím nácviku praktických dovedností v modelových situacích. A to jak u žadatelů během přípravných školení, tak u pěstounů, např. v případě spolupráce s odbornými organizacemi (Sobotková, 2003).

Nedostatečná **kontrola** dle mého názoru souvisí hlavně s vytížeností sociálních pracovníků, o které dále pojednávám.

1.4.2.6 Práce sociálních pracovníků OSPOD

Výzkum MPSV (2011) potvrdil dlouho známý fakt, že sociální pracovníci OSPOD jsou při práci s rodinami významně **limitováni**, takže se z časových důvodů nemohou věnovat intenzivnější práci s rodinami. Provádějí „pouhé“ monitorování situace rodiny, a to ještě v omezené míře. **Na intenzivnější práci s rodinou jim nezbývá čas**. Nemohou si dovolit např. pořádat případové konference či sestavovat individuální plán pro konkrétní dítě, který je navíc třeba sledovat, průběžně vyhodnocovat a upravovat.

V případě, že rodina spolupracuje kromě OSPOD i s jinými odborníky, ale ti spolu nekomunikují nebo ne dostatečně, některé věci se mohou řešit duálně, o jiných nemusí některý ze subjektů ani tušit, že je třeba se jim věnovat a sledovat je.

Názoru sociálních pracovníků také někdy nebývá přikládána dostatečná váha. Když např. tuší, že prostředí vybrané rodiny není pro dítě vhodné, ne vždy bere soud na jejich názor (MPSV, 2011).

Dle Průšové (2009) vyšlo najevo, že více než se sociálními pracovníky OSPOD řeší rodiny své obtíže a problémy samy, resp. individuálním kontaktem s psychologem, psychiatrem či SVP. Je možné, že rodiny často nemají tak silnou **důvěru** či vztah k pracovníci, neví o její **kompetentnosti** týkající se poradenství nebo se např. setkaly

s její časovou vytížeností, a proto spolupracují s jinými odborníky. Samozřejmě mohou také shledávat odbornost jiných expertů za vhodnější pro jejich situaci.

Kromě odborné kompetence klade Sobotková (2003) důraz také na **etickou úroveň** práce s klienty, která může opět ovlivnit jejich důvěru a ochotu spolupracovat.

1.4.2.7 Včasnost intervencí a rychlost práce institucí

Koncepční návrhy a opatření by měly pamatovat **na nutnost řešit situaci dítěte rychle, včas a bez zbytečných průtahů**, jak je žel častou praxí. Každý den mimo vlastní či náhradní rodinu dítě okrádá o naplňování základních psychických i jiných potřeb. Je velkou chybou, jestliže vývoj dítěte ohrožuje systém vytížením pracovníků institucí či třeba nedostatečně nastavenou spoluprací mezi nimi, které jsou otázkou systémové změny.

1.4.2.8 Dovětek

Dítěti, u kterého je předčasně zrušena pěstounské péče, se nejen hrouť sny o životě v běžné rodině, ale nese si také zkušenost, že ho dospělí opět zklamali. Svůj postoj k náhradním rodičům může přenést na dospělé obecně a též tím může být poznamenáno jeho případné budoucí rodičovství. Zkušenost dalšího zklamání zanechává v jeho duši bolavý šrám a ovlivňuje důvěru k druhým lidem.

1.5 Faktory vedoucí k úspěchu pěstounské péče

V souvislosti s problematikou neúspěchu pěstounské péče se někteří autoři zaměřují na hledání faktorů ovlivňujících dobré fungování a zdárné trvání PP až do zletilosti dítěte. Toto „**pozitivní pojetí**“ vnímám jako vzrůstající trend při řešení příčin neúspěchu této péče. Systematičtější sledování přítomnosti nebo naopak absence uvedených faktorů by mohly odborným pracovníkům poukazovat na oblasti PP, které s největší pravděpodobností dobře fungují, nebo kde by se naopak mělo dostat pěstounské rodině více podpory, vedení, doškolení.

V **anketě expertů** se Jiří Kovařík (1996) zaměřil kromě příčin neúspěchu též na faktory úspěchu pěstounské péče. Z velké části korespondovaly s příčinami neúspěchu, jen byly formulovány z opačného pohledu. Naproti sobě stály např. nerealistická očekávání a vysoké nároky pěstounů na dítě (faktor neúspěchu PP) versus přiměřené nároky a požadavky na ně (příčina úspěchu PP). Stejně tak vysoký a co nejnižší věk svěřeného dítěte; nedostatek a dostatek informací o svěřeném dítěti i jeho diagnóze atd.

Schofield a Beek (2005) podtrhují v přístupu pěstounů mj. vcítění se a akceptaci dítěte. Pěstouni, kteří se snaží vcítit se do situace, myšlení, pocitů a chování svěřených dětí a bezpodmínečně je přijímají (i s jejich minulostí, etnickým původem, handicapem atd.), pomáhají jeho dobrému rozvoji a prohlubování vzájemného vztahu. Děti se potřebují cítit součástí, resp. plnoprávnými členy pěstounské rodiny. Autoři rovněž mluví o trpělivém přístupu pěstounů, kdy i malá pozitivní změna nebo určité „přesměrování“ v životě dítěte, může pomoci k jeho lepšímu a zdravějšímu vývoji a v důsledku kladně ovlivnit pěstounskou péči jako takovou.

1.5.1 Faktory optimálního fungování pěstounských rodin

Na **fungování pěstounských rodin z hlediska zdrojů odolnosti a strategií zvládání životních těžkostí** se zaměřila psychologická studie **Ireny Sobotkové** realizovaná v letech 1999–2002. (Sobotková, 2003).

Pro **účinné zvládání problémů**, které pěstounské rodiny běžně řeší, shledává autorka za podstatný **dostatek informací** a **pozitivní rodinnou identitu**, která se mj. opírá o vlastní zdroje sil. Dále **dobrou komunikaci** uvnitř rodiny i s lidmi zvenku, **odolnost** rodiny a **snahu získat pomoc** (tamtéž).

Jaký shledala autorka **profil optimálně fungujících rodin**? Mezi členy rodiny panovala zvýšená soudržnost, a naopak nižší expresivita. Sobotková zaznamenala také

vysokou míru citové blízkosti, nezávislosti (respektování autonomie všech členů), otevřenou a bezporuchovou komunikaci. Rodiny se zaměřovaly na morální, etické, sociální a duchovní oblasti života a též na aktivní rekreaci a sport. Na rozdíl od problémových rodin nebyly tyto rodiny příliš orientované na dosahování úspěchu. Ve výzkumném souboru byly významně zastoupeny věřící rodiny (ve více jak polovině rodin věřili oba manželé, další čtvrtinu tvořil jeden z partnerů nebo osamělé pěstounky). Víra v Boha se ukázala jako významný předpoklad zdravého fungování pěstounských rodin. Rodiny se stavěly k věcem střízlivě, odpovědně a s radostí. Disponovaly tolerancí i trpělivostí vůči opožděním a vývojovým poruchám dětí. Zastoupení optimálně fungujících rodin dosáhlo více jak poloviny – 58 % z celkem 50 rodin výzkumného souboru (tamtéž).

Na chvíli se zastavme u výše zmíněné odolnosti. Autorka mluví jednak o odolnosti ve smyslu (1) „*rodinné resilience*“ a (2) „*hardiness*“ (jedna ze složek rodinné resilience) dle M. a H. McCubbinových a A. Thomsonové. **Resilience** označuje procesy, kterými rodina obnovuje svoji harmonii či rovnováhu. Poté, co již vyčerpala vnitřní a vnější zdroje nebo copingové strategie (tj. strategie zvládání stresu) a dostala se do stavu krize, je schopná zavést nové vzorce svého fungování, které jí pomáhají zvládnout zátěže a stres (např. změny pravidel, hranic, chování, rodinné komunikace, rolí a vztahů mezi jednotlivými členy). Resilientní rodina je schopná vydržet zátěže a stresy, které na jiné rodiny působí rozkladně. Rodina disponující **hardiness odolností** se vyznačuje pocitem kontroly nad těžkostmi a životními událostmi. Změny přijímá jako užitečné a při stresových situacích reaguje spíše aktivně, jelikož věří, že může události ovlivnit. Sobotková shledala, že u optimálně fungujících rodin závisí jejich hardiness na následujících strategiích zvládání: „*pozitivním přehodnocením, duchovní podpoře, mobilizaci rodiny k přijetí pomoci a aktivním přístupu*“ (Sobotková, 2003, s. 104).

Vrátím-li se k zdrojům, které jsou rodině podporou, neměly by se ty vnější přeceňovat na úkor vnitřních. Podle uvedené autorky může rodinu větší množství cizích zdrojů přirozeně odvádět od vyvinutí vlastní iniciativy. A rodina potřebuje nechat prostor pro svoji aktivitu, která ji uschopní pro řešení věcí v budoucnu. Pracovníci náhradní rodinné péče by tak měli individuálně posuzovat vyváženost obou zdrojů dle aktuálních potřeb, schopností i možností rodiny.

Sobotková (2003) uvádí také **předpoklady úspěšnosti pěstounské péče z pohledu pěstounů**, které získala během rozhovorů s nimi. Ty považuji za obzvláště přínosné, jelikož vycházejí přímo ze zkušeností náhradních rodičů.

- předpoklady související s pěstouny:

- citový vklad (mít rád dítě takové, jaké je, vnitřně je přijmout, projevit mu lásku nejen slovně, ale především i fyzickým kontaktem)

- nastavení hranic dítěti

- pevný partnerský vztah, láska, důvěra, souhra, harmonie

- dítě musí chtít oba partnery

- respekt individuality dítěte, tolerance jeho zvláštností, trpělivost, nechat dítěti čas, jelikož se „rozvine“ později

- zvážit své možnosti, síly, preference

- mít odvahu, nebát se, protože pěstounská péče stojí za to

- pěstouni varovali před podceněním přípravy na přijetí dítěte (např. z důvodu touhy rychle dítě získat)

- předpoklady související s dětmi (pozn. pěstouni mnoho předpokladů neuvedli):

- malé dítě si nenese tolik negativního do života, „je plastičtější“

- nebrat si více dětí brzy po sobě, nechat jim čas na adaptaci

- nebrat si pouze jedno dítě, aby nebylo samotné a pěstouni na ně moc fixovaní (pozn. toto se autorce jevilo jako platné u původně bezdětných rodin)

- předpoklady související s celou rodinou:

- souhlas celé širší rodiny s přijetím dítěte (ze strany dalších dětí v rodině, rodičů žadatelů)

- řád, pravidla a rituály rodiny

- jednotná výchova vlastních a přijatých dětí (nedělat mezi nimi rozdíly, zvláště z lítosti vůči přijatému dítěti)

- informační předpoklady:

- důležitost připravenosti a poučenosti – chtít se dozvědět co nejvíce informací o dětech, ověřovat si je, číst literaturu (o výchově, postižení), seznámit se s legislativou, navštívit pěstounskou rodinu se zkušeností, zajet jako žadatel na pobyt pěstounských rodin

2. PRAKTICKÁ ČÁST

2.1 Úvod k výzkumné sondě

V rámci své výzkumné sondy jsem se zaměřila na bližší poznání příčin neúspěchu pěstounské péče očima sociálních pracovníků OSPOD. V době zadání mé diplomové práce chyběla novější česká studie věnující se obsáhleji této problematice. Na příčiny neúspěchu PP totiž nebylo od uveřejnění dvou částí studie PhDr. Jiřího Kovaříka v r. 1996 a 1997 provedeno nové zkoumání. Od původního záměru provést kvantitativní výzkumné šetření mezi sociálními pracovníky OSPOD vycházející ze spisové dokumentace, které mělo posloužit ke srovnání se studií Kovaříka, jsem však upustila. V roce 2011 totiž MPSV uveřejnilo výzkum mapující důvody předčasného ukončení NRP u dětí svěřených do této péče v letech 2000–2009, které se v mnoha ohledech krylo se zaměřením mého plánovaného výzkumného šetření. Studie Kovaříka i MPSV se komplexně zabývaly neúspěchy PP či NRP jako takové z kvantitativního hlediska. Na oba zdroje jsem se proto rozhodla navázat kvalitativní sondáží. Zmíněné výzkumy vycházely ze spisové dokumentace, nikoli však přímo z názoru sociálních pracovníků, které ji vedou. Ten je ovlivněn nejen každodenní praxí a bezprostřední zkušeností s pěstounskými rodinami, které mají sociální pracovníci na starosti. Rovněž ho utváří i zprávy a výsledky šetření odborných pracovníků z jiných profesí nebo institucí i setkávání a diskuze s nimi.

2.2 Cíl výzkumné sondy a výzkumné otázky

2.2.1 Cíl výzkumné sondy

Za hlavní cíl své praktické části jsem si stanovila: poznat příčiny neúspěchu pěstounské péče z pohledu sociálních pracovníků OSPOD, odd. NRP.

2.2.2 Výzkumné otázky

Z vytyčeného cíle jsem odvodila výzkumné otázky, na které jsem hledala prostřednictvím dílčích cílů odpovědi.

Výzkumné otázky:

1) Co a jak nejčastěji ovlivňuje neúspěch pěstounské péče?

Dílčí cíle:

- Poznat nejčastější příčiny neúspěchu pěstounské péče z pohledu sociálních pracovníků OSPOD.

- Zjistit názor na hlavní příčiny předčasného ukončení pěstounské péče, na které poukázaly výzkumné studie.

2) Jakým způsobem pracují složky systému NRP v oblasti pěstounské péče a jaké změny jsou třeba?

Dílčí cíle:

- Zhodnotit způsob práce OSPOD s pěstounskými rodinami a spolupráci s dalšími složkami systému NRP v oblasti pěstounské péče.
- Zjistit, co by mohlo dle sociálních pracovníků v systému NRP pomoci k většímu úspěchu PP.

Okruhy otázek, na které jsem se zaměřila, uvádím v příloze č. 4. Na začátku každého rozhovoru jsem pokládala obecné otázky týkající se neúspěchu PP. Chtěla jsem dát respondentkám prostor, aby samy začaly mluvit o věcech, které považují za důležité. Následně jsem zařadila dotazy na další okruhy, které mě také zajímaly, a sociální pracovníce o nich samy nemluvily.

2.3 Výzkumná strategie a metoda

Problematiku neúspěchu pěstounské péče jsem v kvalitativní výzkumné sondě zkoumala prostřednictvím metody **polostrukturevaného rozhovoru**.

„Kvalitativní výzkum zahrnuje popis a interpretaci sociálních nebo individuálních lidských problémů a jeho podstatou je vytvoření komplexního, holistického obrazu o zkoumaném problému (Hendl, 1997, s. 12).“ Vzhledem k rozmanitosti případů, se kterými se sociální pracovníci mohou setkat, mi kvalitativní přístup umožnil poznat různorodost důvodů neúspěchu pěstounské péče.

Metoda polostrukturevaného rozhovoru umožňuje získat názory a postoje respondentů na základě předem připravených témat a otázek. Poskytuje však také prostor pro změnu jejich znění a pořadí dle situace nebo potřeby tazatele (Ježek, Vaculík, Wortner, 2006). V rámci sondáže jsem respondentky vybízela k bližšímu rozvinutí odpovědí, díky čemuž mi upřesňovaly své názory a mluvily o různých tématech více do hloubky.

2.4 Výzkumný soubor

Výzkumný soubor tvořily sociální pracovníce z úřadů jednotlivých městských částí hlavního města Prahy (úroveň obecních úřadů obcí s rozšířenou působností). Ty pracují zpravidla na odboru sociálních věcí, oddělení péče o děti a rodinu, kde mají na starosti náhradní rodinnou péči. Oddělení patří mezi orgány sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD). Celkem jsem provedla rozhovory na 15 z 22 správních obvodů. Konkrétně se jednalo o MČ Praha: 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 16, 17 a 18. Zastoupeny byly velké i malé městské části. Na Praze 4, 10 a 15, kde jsem chtěla provést rozhovory místo některých menších městských částí, neměli sociální pracovníci čas. Mezi nimi i sociální pracovník-muž, takže jsem prováděla rozhovory pouze se ženami. Přehled městských částí uvádím v příloze č. 5.

V příloze č. 6 uvádím tabulku s demografickými údaji o sociálních pracovnících. Dotazovala jsem se na délku praxe na OSPOD (odd. NRP) i celkovou délku praxe v sociální oblasti, nejvyšší dosažené vzdělání, věk a pohlaví.

2.5 Realizace rozhovorů

Rozhovory se sociálními pracovníci jsem realizovala v době od 6. do 29. března 2012. Rozhovory trvaly průměrně 1 hod. a 20 min. Jelikož nebyly některé respondentky ochotné nahrávat náš rozhovor, zapisovala jsem rozhovory přímo do laptopu.

2.6 Vyhodnocení výzkumné sondy

Odpovědi respondentek jsem při vyhodnocení rozdělila podle tematických okruhů. U každého z nich cituji části rozhovorů, které ilustrují názory sociálních pracovníků. Z důvodu zachování anonymity se *čísla respondentů neshodují s označením městských částí*. Odpovědi jednotlivých respondentů označuji zkratkou Resp. 1, Resp. 2, Resp. 10 atd.

Výskyt neúspěšných pěstounských péčí v Praze

V úvodu každého rozhovoru mne vždy zajímalo, jak často končí pěstounská péče předčasně na OSPOD dané městské části hlavního města Prahy. Téměř všechny sociální pracovníce uvedly, že se s těmito případy **příliš často nesetkávají**. Předčasně zrušená PP se na některých OSPOD téměř neobjevuje – zejména v městských částech s menším počtem

obyvatel i množstvím pěstounských rodin (např. tři případy za 5 let nebo dva za 10 let). Nejčastěji jsem se setkala s tím, že soud ruší PP **jedenkrát za 1 až 2 roky**. Pouze v jednom správním obvodu končí zhruba 2 PP ročně. Zde jsou velmi početně zastoupeny PP prarodičů romského etnika. Setkala jsem se také s pozitivními důvody zrušení, kdy se PP měnila na osvojení nebo poručenství.

Pro upřesnění, jaké typy pěstounských rodin mají pražské sociální pracovníce na starosti, uvádím, že se jedná převážně o **příbuzenské PP** (dle vyjádření zhruba 70, ale i 90 % všech vedených případů). Mezi příbuznými pěstouny dominují **pěstouni-prarodiče**.

Na některých OSPOD byly ukončeny spíše příbuzenské PP, jinde naopak cizí.

Resp. 1: „*Není to tak častý... Ale myslím si, že o to fatálnější to má potom důsledky. Pokud se ruší pěstounská péče, tak to má velmi vážný důvod.*“; „*Není to ani jeden případ za rok. Jo, je to opravdu výjimečný.*“

Resp. 3: „*Případů neúspěchu není moc.*“

Resp. 8: „*Sporadicky.*“

Shoda názoru sociálních pracovníce OSPOD a soudu na zrušení pěstounské péče

Jak jsem uvedla v teoretické části, soudní důvody zrušení PP se někdy liší od názoru sociálních pracovníků. Zjišťovala jsem, jakou zkušenost mají respondentky v mé sondě. Většinou uvedly, že soudce vychází buď z jejich podkladů a stanoviska, nebo vyhoví podanému návrhu pěstounů. V druhém případě lze důvody pouze akceptovat, jelikož pěstouni mají právo rozhodnout se dál PP nevykonávat. Navíc se v těchto případech vyčerpaly různé možnosti podpory pěstounské péče, které měly pomoci ji zachovat.

Resp. 1: „... *soud zatím vždycky rozhodoval na základě mého návrhu...*“

Resp. 6: „... *soud na nás dá.*“

Resp. 4: „*Vzhledem k žádosti pěstounů, soud jim vyhoví a v rozsudku je to, co pěstouni uvedli...*“

Vývoj příčin neúspěchu pěstounské péče během let

Sociální pracovníce vidí stále **stejně příčiny**, které se podílejí na předčasném ukončení PP. V průběhu let se podle nich nemění. Neúspěch PP značně ovlivňuje např. způsob výchovy a vztahy v rodině. **Změnila se však doba a společnost**, ve které pěstounské

(i běžné) rodiny žijí. Dnešní doba podle nich klade na lidi *více nároků a požadavků* a objevuje se též větší množství *sociálně-patologických jevů* (závislosti – hlavně drogová, násilí, šikana, týrání). Vývoj moderní techniky, obsah výuky, zvyšující se nároky i potřeby dětí zase významně *prohlubují generační rozdíly* (zvl. v případě prarodičovské PP).

Významný rozdíl představuje **nárůst počtu PP**, *především příbuzenské*. Značně se na jejím vzniku podílí již zmíněná drogová závislost rodičů svěřených dětí.

Resp. 3: „*Příčiny se nemění. Jen je horší doba a lidi mají víc a víc problémů.*“

Resp. 6: „*Pořád to vnímám stejně, hodně jde o výchovu a vztahy – přijmout dítě takové, jaké je.*“

Resp. 11: „*... akorát dnes je více drog a násilí.*“

2.6.1 Nejčastější příčiny předčasného ukončení pěstounské péče

Ve shodě s tím, co uvádím v teoretické části, sdělily i sociální pracovnice, že za předčasným ukončením PP stojí **několik souvisejících příčin dohromady**. Neúspěch této péče ovlivňují svými vlastnostmi, chováním, očekáváními a postoji jak pěstouni, tak děti. Podílí se rovněž systém NRP svým nastavením a fungováním. Jedná se o velmi široké spektrum důvodů. Než se blíže zaměřím na vybrané faktory, uvádím důvody neúspěchu, s kterými se respondentky setkávají nejčastěji:

- vysoké požadavky pěstounů na dítě
- pěstouni přecenění své schopnosti, přestanou dítě zvládat
- nepřijetí dítěte pěstouny pro jeho odlišnost, specifické požadavky, potřeby atd.
- absence výchovné zkušenosti pěstounů
- neochota pěstounů přijmout nabízenou pomoc
- pozdní řešení problémů – pěstouni problémy kryjí, stydí se za ně
- vlastnosti a předpoklady pěstounů pro PP – např. nedostatečné výchovné schopnosti pěstouna
- pěstounky-samoživitelky (kolem 40 let a více), bez partnera, vlastního dítěte
- finanční motivace k výkonu PP
- nedostatek financí; trvá dlouho, než dojde k přiznání dávek
- pěstounská péče více dětí
- osvojitelská motivace k výkonu PP

- výchovné problémy – často související s dospíváním; vysoká výchovná náročnost
- vyšší věk dětí v době příchodu do PP
- deprivace dítěte
- nenaplněná očekávání dětí – čekají přijetí; byly spokojenější v dětském domově
- kontakt pěstounů a dítěte s původní rodinou – problémy, které přináší dítěti i pěstounům; nenaplněná touha dítěte po rodičích; odmítání kontaktu s rodinou ze strany pěstounů
- nevhodně spárované dítě a žadatelé – nehodí se k sobě, nesesnou si
- nedostatečná příprava žadatelů na příchod dítěte se specifickými požadavky; neuspokojivé a nekvalitní vyšetření

Mezi uvedenými důvody byly nejhojněji zastoupeny výchovné problémy dětí, dále vlastnosti a předpoklady pěstounů nevhodné pro výkon PP, nedostatečná příprava žadatelů a neuspokojivé nebo nekvalitní vyšetření.

Resp. 6: „*Vždy je to spojené, není to jedna věc.*“

Resp. 8: „*Bezproblémová pěstounská péče neexistuje.*“

Kromě výše uvedených faktorů mi sociální pracovnice sdělily, že dítě z PP odchází i z pozitivních důvodů – je jím návrat do biologické rodiny, změna PP na osvojení nebo poručenství.

Respondentky uvedly mnoho konkrétních důvodů, které ovlivňují neúspěch PP. Z velké části korespondují s faktory, kterými jsem se zabývala v teoretické části práce. Dále proto kromě vybraných příčin uvádím i faktory, které stojí v pozadí mnoha z nich, nebo se prolínají napříč mezi různými důvody.

2.6.2 Příčiny neúspěchu na straně pěstounů a dětí

Neochota pěstounů přijmout pomoc zvenku

Z rozhovorů vyplynulo, že pěstouni často nejsou otevření pomoci odborníků. Ochota přijmout ji je přitom podle sociálních pracovníků klíčová a značně napomáhá úspěchu PP.

Někteří pěstouni považují spolupráci s OSPOD i dalšími organizacemi za zásah do svého soukromí. Tendence k izolaci vlastní rodiny pramení z postoje: *Jsme „MY a DÍTĚ“*. Nechtějí si tak pouštět do svého soukromí další osoby. Žadatelé i pěstouni podle respondentek snesou povinná psychologická vyšetření, sociální šetření atp., avšak kontakt nad zákonem stanovený nebo nutný rámec je jim nepříjemný.

Jednak se cítí dostatečně kompetentní k řešení nastalých problémů. Odmítají pomoc jak samotných odborníků (dětských psychologů, terapeutů atd.), tak např. neziskových organizací. Pěstouni-prarodiče si také osobují právo bezvýhradně rozhodovat o životě dítěte, jelikož jako prarodiče „vědí nejlíp“, co je pro dítě nejlepší. Právě pěstouni-prarodiče jsou méně než cizí pěstouni vstřícní přijmout cizí pomoc.

Podle sociálních pracovníků je nutné opakovaně pěstounům nabízet služby a odbornou pomoc, dokud se pro nějakou nerozhodnou (např. dávají letáčky s informacemi o akcích pro pěstouny, pomoci nadací).

Resp. 5: *„Často v rodinách zavládne pocit, že rodina se cítí plně kompetentní a nepřijímá dobře intervenci zvenku.“*

„Je to náš problém, nikoho do svého světa nepouštíme.“

Resp. 13: *„Pěstouni moc nechtějí přijmout do své péče jiný prvek. Často si myslí, že to zvládnou.“*

Resp. 6: *„... odmítají vehementně odbornou pomoc, protože pěstounka je jeho babička a ví všechno nejlíp.“*

Resp. 5: *„Když chce pěstoun pomoc, tak je vyhráno.“*

Opožděné využití a poskytnutí pomoci pěstounům

Poskytnutí pomoci pěstounské rodině v době, kdy již problém trvá dlouho nebo dosáhl závažných rozměrů, omezuje podle respondentek účinnost dané intervence. Problém se vždy nepodaří včas podchytit, a to i přes snahu sociálních pracovníků OSPOD.

Roli sehrává nejen výše uvedená neochota pěstounů spolupracovat s odborníky. Pěstouni si rovněž dlouho neuvědomují přítomnost obtíží nebo si nepřipouštějí svůj podíl viny na nich (výrazné zvl. u pěstounů-prarodičů). Náhradní rodiče také problémy bagatelizují (před sebou, pracovníci) a hodnotí je jako „běžnou věc“. Častokrát se stydí, že situaci nezvládají či nezvládli nebo přicházejí až v době, kdy si s obtížemi nejsou schopni poradit. Pěstouni se též bojí, že přijdou o dávky PP nebo přímo o dítě.

Změnu postoje pěstounů by podle sociálních pracovníků ovlivnilo, kdyby pomoc nebrali jako znamení svého selhání a začali ji považovat za přirozenou součást výkonu své PP i za jeden ze způsobů práce expertů s nimi.

Na straně systému ovlivňuje včasné využití pomoci vytížení sociálních pracovníků OSPOD a také nedostatek organizací, které ji poskytují.

Resp. 1: „... mají strach, že o ty peníze přijdou. Takže to dlouho neřeší. A když už je to v podstatě neřešitelné... ...k nám se dostane signál odjinud, ze školy, od sousedů, doktora...“; „Nepřiznají si, že by třeba oni jako pěstouni mohli pohořet.“

Resp. 5: „... bagatelizují... ... najednou je tu velký problém a rodina teprve teď začne problém přiznávat.“

Resp. 6: „Myslí si, že se to časem vyřeší, a teprve když to přesáhne mez – zasáhne to pěstouny a dítě, ale i širší rodinu, nebo se pěstouni bojí, že to praskne – tak pak přijdou.“; „... aby chápali, že když využívají služby, je to dobře.“

Nesprávná nebo nevhodná motivace pěstounů

Pěstouny nevedou k výkonu PP vždy jen altruistické a šlechetné úmysly. Pracovnice se rovněž setkávají s těmi, kteří se prostřednictvím svěřením dítěte do PP snaží pro sebe nebo někoho jiného získat určitou výhodu nebo uspokojení.

Touží-li pěstouni např. po vděku dítěte, bývají zklamaní a frustrovaní, když se jim od něj za poskytovanou péči nevrací **citová odezva**, jakou očekávali. Neuvědomují si, že děti v PP nejsou častokrát schopny milovat tak jako jiné z běžných rodin.

Respondentky se velmi často zmiňovaly o **finanční motivaci** pěstounů k PP. Ta se objevuje zejména u pěstounů-prarodičů. Pěstouni buď vidí v PP zdroj svého příjmu, anebo o ni usilují, protože je výhodnější než institut svěřením dítěte do péče 3. osoby (výživné vyměřené rodičům se na rozdíl od dávek PP pohybuje v řádu stokorun či pár tisíc). Rodiče navíc zabezpečení péče o jejich dítě prarodiči nemotivuje ke změně poměrů. A to i tehdy, mají-li dobrý vztah s dítětem a samotné dítě mrzí, že nemůže žít s rodiči. U prarodičů se se synem nebo dcerou vídají, ale výchova není jejich starostí.

Resp. 1: „Někdy chtějí dítě jen kvůli finančnímu ohodnocení.“

Resp. 14: „... ale protože je pěstounská péče podporována státem, tak je to výhodnější, aby si dítě nechali (pozn. rodiče) v péči prarodičů.“; „... chlapec např. říká: ‚Radši bych chtěl být s mámou, ale děda mi říkal, že by z toho neměl žádný peníze.‘“

Dítě, o které pěstouni žádají, se podle respondentek má někdy stát **pomocníkem** k vlastnímu synovi či dceři, kteří vyžadují péči. V lepším případě jim chtějí pořídit kamaráda.

Pěstouni také špatně chápou smysl a poslání pěstounské péče. I když jsou si vědomi určitých rozdílů, častokrát o ní mají **podobnou představu jako o adopci**. Jednak nemusí být vstřícní kontaktu s rodinou a mohou dítěti dokonce tajit, že není jejich vlastní. Např. děti jiného etnika (poloromové) se mohou cítit vykořeněné – necítí se jako „bílí“, ale táhne je to k romské komunitě, ačkoli nevědí proč.

Respondentky dokonce uvedly, že někteří pěstouni po dětech vyžadují, aby je oslovovaly „mami“, „tati“, což se dotýká identity dětí i přirozených rolí (např. v případě prarodičů). Pěstounská péče představuje pro žadatele také alternativu **osvojení**. Domnívají se, že žádost o PP jim pomůže získat dítě dříve do péče. Jelikož chtějí uspokojit především vlastní rodičovské potřeby, mívají na dítě vyšší nároky. Určité požadavky pěstounů někdy signalizují poradnímu sboru osvojitelskou motivaci, ale ne vždy se ji podaří odhalit.

Ani pouhé **nadšení a zapálení** pomoci dítěti nestačí (např. u věřících pěstounů). Nutný je podle respondentek co nejprofesionálnější přístup k PP.

Resp. 3: „*Pěstouni hledali chuť ke svému dítěti.*“

Resp. 7: „*Chtěli pro staršího syna nějakého parťáka.*“

Resp. 10: „*Uspokojují si tím (pozn. pěstouni) něco svého a myslí si, že za péči je dítě bude milovat, a ono ne.*“

Resp. 3: „*Pěstouni přistupují k pěstounské péči jako k osvojení.*“

Resp. 4: „*... pokud jsou nároční, jsou to zakuklení osvojitelé.*“

Resp. 15: „*Babičky by se neměly nechat oslovovat „mami“.*“

Vysoké nároky a odlišné představy pěstounů, dětí, okolí

Představy **pěstounů** o dětech, ze kterých během procesu zprostředkování ustoupili, se v průběhu trvání PP dříve nebo později projeví. Pěstounská péče je ohrožena jednak netolerancí pěstouna vůči dítěti. Pro pěstouny může být také náročné svěření dítě zvládat kvůli jeho specifikům, nebo se „jen“ zklamou v nenaplněných představách o něm. Náhradní rodiče též přisuzují případná selhání dané charakteristice či vlastnosti dítěte, ze které ustoupili, ač s ní problém nemusí vůbec souviset.

Bezprostředně pak ohrožuje úspěch PP nepřijetí dítěte (jeho původu, životní historie, osoby jako takové).

Nejen pěstouni mají svá očekávání vůči svěřenému nezletilému a pěstounské péči jako takové. Rovněž **děti** si představují, čeho se jim v náhradní rodině dostane. Jednak nesou těžce, nejsou-li přijímané (objevují se např. neurotické projevy). Pěstouni také nemusí být schopni jejich potřeby uspokojit. Např. dětem v období puberty může více vyhovovat dětský kolektiv ústavního zařízení. Svěřeným nezletilým také někdy nevyhovuje způsob života rodiny a požadavky pěstounů – např. nesportovní dítě u sportovně založených pěstounů, více domácích povinností, méně volnosti a materiálního zajištění (v dětském domově mohlo dítě sedět u TV, častěji jezdilo na zájezdy k moři, na hory atd.).

Pěstouni i dítě ale mohou také silně pocítit nepřijetí a nepochopení příbuzných, školy, sousedů atd.

Podle sociálních pracovníků se poradní sbor snaží vybírat pěstouny zodpovědně, podle nejlepšího zájmu dítěte (jeho potřeb, nároků) a neslevovat přitom z požadavků pěstouna. Rovněž respondentky se snaží předcházet neúspěchu PP tím, že žadatele upozorňují a vysvětlují jim, jaké děti přicházejí v případě žádosti o PP do úvahy (postižené, s různými poruchami, staršího věku atd.). Ne vždy se však podaří během odborných vyšetření odhalit nevhodné předpoklady žadatele.

Resp. 1: „... poradní sbor to zamítne, protože samozřejmě, když někdo chce do PP dítě co nejmenší, absolutně zdravé, modrooké a světlolasé, a ještě holčičku, tak to už je špatně.“

Resp. 2: „Nesetkala jsem se s ústupky vůči potřebám dítěte.“

Resp. 7: „Žadatelé musí vědět, že žádné dítě není bez nějakého problému. Hodnotí se, jestli je dítě (pozn. pro pěstouny) se svojí minulostí ještě přijatelné.“

Resp. 9: „Většinou se neustupuje, poradní sbor opravdu vybírá pečlivě, zodpovědně.“

Resp. 4: „Trochu se může posunout (pozn. pěstoun ve svých představách a nárocích na dítě), ale pokud se posune od ideálu k romovi, tak to většinou nefunguje.“

Resp. 10: „Psychologická vyšetření nejsou všemocná.“; „Očekávání pěstounů je doběhnou“ – ač si mysleli, že to zvládnou.“

Resp. 1: „... je to vždy nesoulad mezi požadavky pěstouna a tím, co to dítě může poskytnout.“

Resp. 5: „Rodina si myslí, že když se bude dítěti maximálně věnovat, bude dokonale čelit odlišnosti jeho etnika.“

Nevhodně spárované děti a žadatelé, nedostatečná příprava žadatelů

Uvedla jsem, že se poradní sbor podle respondentek snaží vybírat žadatele a děti, kteří se k sobě co nejvíce hodí. Na druhou stranu mají některé pracovnice zkušenost, že pracovníci krajského úřadu nebo členové poradního sboru žel někdy sami vedou pěstouny, aby snížili svá kritéria, nebo jsou to sami pěstouni, kteří k tomuto přistoupí, jelikož čekají na dítě již dlouho. Někdy také sami pěstouni nemusejí dobře odhadnout, jaké dítě zvládnou vychovávat.

Respondentky shledávají, že pěstouni **nejčastěji slevují z** původních požadavků nepřijmout dítě romského etnika, zdravotně postižené či jinak zatížené, anebo staršího věku.

V případě žadatelů by byla podle sociálních pracovníků potřebná **přísnější a podrobnější psychologická vyšetření**. Výchova dětí svěřovaných do PP klade na pěstouny vysoké nároky. Děti se potýkají s různými potížemi, prochází disharmonickým vývojem, projevuje se u nich hyperaktivita atd. Na toto ale podle některých respondentek **nebývají** pěstouni **dostatečně připraveni**, stejně jako se nepracuje na jejich postoji ke spolupráci s odborníky.

U příbuzenských pěstounských péčí sociální pracovnice uvádějí, že pěstouni někdy nejsou vůbec vhodní pro výchovu a péči o příbuzné dítě (např. kvůli sociálním a materiálním problémům). V případě simplexních prarodičů by se podle respondentek dostalo dětem kvalitnějšího vedení a speciální výchovy v ústavním zařízení. Stejně tak nemusejí být pěstouni pro dítě vhodní z důvodů velkého věkového rozdílu.

Sociální pracovnice vidí jako potřebné, aby se žadatelé s dětmi **seznamovali delší dobu** (více návštěv) a zjistili tak, jak si vyhovují a rozumějí.

Resp. 1: „... já si myslím, že poradní sbor nesleví. Že ti lidé buď projdou tím proškolením a dostanou ten certifikát... .. anebo neprojdou a nedostanou.“; „... s tím mají zkušenosti hodně dozadu a vědí, že to nikdy nedělá dobrotu.“ (pozn. když poradní sbor umístil do rodiny dítě nevyhovující požadavkům žadatelů)

Resp. 9: „Opravdu hájí nejlepší zájem dítěte (toho jsem byla svědkem), je to ale tak, že nejsou pěstouni.“

Resp. 5: „Žadatelé mají nějaká kritéria... .. Ale najednou je tu určité dítě a oni jsou v přijetí nabídky seznámit se s dítětem tolerantnější, jsou schopni posunu vůči svým požadavkům.“

Resp. 12: „Myslím si, že zde jsou seznámeni s riziky poměrně dost – seznámí se s anamnézou dítěte... .. Jdou do takové pěstounské péče s plným vědomím.“

Resp. 4: „... posuzování žadatelů o pěstounskou péči by mělo být mnohem přísnější.“

Resp. 5: „Pěstouni nejsou dostatečně připraveni na příchod dítěte, které se nevyvíjí standardně.“

Resp. 6: „Pro dané dítě byla vybrána nevhodná rodina.“

Resp. 5: „... byť odborná pomoc existuje, tak osobnost některých pěstounů není k výkonu způsobilá.“

Resp. 8 „Když se dítě svěřuje do PP, protože jde o příbuzné, tak se ustupuje ze všech požadavků dítěte.“

„Z hlediska zájmu dítěte je vždy lepší výchova v rodině, ale jaké vzorce chování tu dítě od rodiny získá?!“ (pozn. dítě umístěné do simplexní rodiny)

Kontakt dítěte a pěstounů s biologickou rodinou

Jaká úskalí vidí sociální pracovníce v kontaktu pěstounů a dítěte s jeho biologickou rodinou, pokud nefunguje anebo situace nesměřuje k návratu dítěte do rodiny?

Biologičtí rodiče slibují dětem nesplnitelné (např. to, že si je brzy vezmou zpět k sobě). Díky vzbuzení planých **nadějí** jsou děti nejen zraněné, ale mohou i odmítat poslouchat pěstouny. Myslí si totiž, že jsou v PP jen dočasně. Pod vlivem rodičů se k pěstounům také mohou chovat špatně až agresivně. Dítě se ocitá rovněž mezi **dvěma výchovnými postoji** – dodržování určitého (zdravého) řádu a pravidel u pěstounů v protikladu s benevolentní výchovou rodičů během pobytu u nich. Pěstouni se potýkají s horší zvladatelností dětí, jelikož se odmítají přizpůsobit jejich požadavkům.

Biologičtí rodiče se chovají nevhodně nejen ke svým dětem (např. jim vyčítají, že mohou za jejich situaci), ale někdy znepříjemňují PP i samotným pěstounům (nevyjímaje pěstouny prarodiče). Rovněž nerespektují skutečnost, že dítě je nyní svěřeno pěstounům a že se jim mají přizpůsobovat a spolupracovat s nimi.

Pěstouni jsou při výkonu své péče **limitováni rodičovskou odpovědností** (např. nesouhlas rodičů s dovolenou dítěte s pěstounskou rodinou, docházkou do praktické školy). Sociálním pracovnícím se nelíbí, že rodiči zůstává rodičovská odpovědnost, i když není schopen dítě vychovávat.

Většina respondentek se kloní ke kontaktu dítěte s biologickou rodinou, pokud dítě nebylo z její strany mravně či jinak ohrožováno, zneužíváno či týráno a styk s rodičem

ho ani v současnosti neohrožuje (např. v případě drogově závislých). Pokud ano, měl by být omezen či vůbec nerealizován.

Dítě potřebuje znát své kořeny a touží po vlastních rodičích, ale styk s biologickou rodinou by se měl řídit dohodnutými **pravidly** (mezi pěstouny a rodiči). Minimálně pro první kontakt doporučují respondentky **doprovázení** všech zúčastněných (OSPOD či jinou organizací). Pěstouni by měli mít možnost také zpětně se sociální pracovníci zhodnotit, jak kontakt dítěte s rodiči vnímají a jak ovlivňuje PP. Vhodnost styku dítěte s rodiči by měl zvážit psycholog z hlediska jeho přínosu a smysluplnosti.

Kontakt dítěte s rodiči nemusí mít pozitivní přínos pouze pro samotné dítě (jeho spokojenost, utváření identity), ale rovněž i pro pěstouny. Zejména starší děti jsou schopné ocenit péči pěstounů, kteří jim nahrazují to, co od svých rodičů nedostaly.

V současnosti se od pěstounů vyžaduje, aby spolupracovali s biologickou rodinou dítěte a podporovali styk dítěte s ní. Sociální pracovníce však vidí mnohá úskalí (*viz výše*) a také skutečnost, že jen málo rodičů je schopných upravit své podmínky natolik, aby jim bylo možné světit dítě zpět do péče. Navíc pracovníce vnímají, že zejména drogově závislí rodiče využívají, že je o jejich dítě postaráno.

Resp. 7: „*Pokud je biologická rodina trochu funkční, tak dejme tomu ano, ale je-li tam závada, kriminalita, drogy, tak je to nevhodné.*“ (pozn. kontakt dítěte s rodiči)

Resp. 10: „*Dítě chtělo trávit čas se svou biologickou matkou a pěstounka to nevydýchala.*“

Resp. 1: „*Ty mi nemáš co říkat... Až můj táta přijde z vězení, tak si mě vezme.*“

Resp. 2: „*... už je to zařízené, příští čtvrtek jdeš se mnou domů.*“ „*... něco si (pozn. biologičtí rodiče) aktuálně vymyslí, bez pravdivého základu.*“

Resp. 4: „*... dítěti i ubližuje, když rodiče slíbí, že přijdou. Dítě je čeká, je smutné a obrací svou agresi vůči pěstounům.*“

Resp. 6: „*Děti říkají: ,U mámy nemusím dělat nic, tady všechno.*“

Resp. 7: „*Biologičtí rodiče by měli akceptovat, že je dítě v náhradní rodinné péči a že budou s rodinou spolupracovat. ... dělají tam rodiče rozkoly.*“

Resp. 11: „*Rodiče mají tendenci dítě zblbnout. Děti vidí i špatnou maminku jako nejlepší.*“

Resp. 15: „*Ať se dítě stýká, ale aby byla jasně dána pravidla...*“

Resp. 12: „*Věděl, že má maminku, tatínka, ale zase se těšil do pěstounské rodiny.*“

Resp. 1: „*... (pozn. děti) dokážou vnímat, že ti pěstouni toto všechno dělají dobrovolně a že jim to chtějí dopřát, takže tam potom pěstounská péče funguje výborně.*“

Resp. 8: „*Biologický rodič, jehož dítě je v pěstounské péči, má veškerá práva, ale neplní povinnosti.*“

Resp. 12: „*Je to pro ně pohodlnější, mít dítě v pěstounské péči.*“ (pozn. pro rodiče závislé na drogách)

Výchovné problémy

Sociální pracovníce se u dětí svěřených do PP setkávají se stejnou škálou výchovných problémů, jako je tomu u dětí z běžných rodin. Objevuje se nekázeň ve škole, záškoláctví, lhaní, krádeže, útoky, experiment a užívání návykových látek (drogy, alkohol atd.). Děti ale také odmítají pěstouny poslouchat, plnit domácí povinnosti, jsou uzavřené a nechtějí komunikovat.

Rozdíl je však patrný v některých důvodech, které chování zapříčiňují. Problémy se neobjevují hned, ale většinou až po počáteční adaptační fázi (cca 3 měsíce). Kromě vlivu **dědičnosti** (markantní zejména u dětí romského etnika) a **puberty**, hrají významnou roli **deprivace** a zkušenosti dítěte, kterými si prošlo. Výchovné potíže mohou být reakcí dítěte také na **přísné nároky** a pravidla stanovená pěstouny, nebo naopak jejich **nedůslednost** a nedostatečně nastavené výchovné mantinely. V některých případech podle respondentek zapříčiňuje potíže také **nedůvěra** pěstounů. Např. poté, co dítě lhalo a neřeklo pěstounům věc na rovinu, „trestal“ daný pár narušení důvěry menší citovou vřelostí a jinými nevhodnými postoji k dítěti.

Resp. 1: „... *děti začínají mít pocit, že ten pěstoun je drží asi příliš zkrátka. Takže začínají se tak nějak jako oťukávat ... najde si partu, a už to jede.*“

Resp. 5: „*Dědičnost je silná záležitost, daleko víc než aktuální vzory.*“

Resp. 6: „... *mají určité zvýšené požadavky. Dobré je dítě motivovat, ale nesmí být stresované.*“

Resp. 13: „*Dítě bylo výchovně problematické. Ani ne tak svým zaviněním, ale tím, jak mu život připravil nelehké podmínky. Když dorostou děti do puberty, tak to nezvládnou pěstouni. ... nezvládají je s učením a nerozumějí ani dnešnímu způsobu života dětí, ani jejich volný čas nezvládají.*“

Resp. 8: „*Pro pěstouny je náročné, když chodí neustále na policii. Kromě toho mají vlastní děti, které moc problémů nemají.*“

Výchovné problémy se podle respondentek častěji objevují u dětí svěřených do péče prarodičů než cizích pěstounů. Nepříbuzní pěstouni jsou totiž mnohdy ještě mladí a svěží. **Pěstounům-prarodičům** naproti tomu ubývá síly, bývají přísnější a starostlivější, těžko zvládají např. hyperaktivní vnoučata, nemohou dítě tolik finančně zajistit a to čelí srovnávání s vrstevníky. Pěstouni-prarodiče často nejsou schopni nebo si neuvědomují potřebu zajistit dítěti vyplnění volného času kroužky apod. Proti sobě stojí také jejich prarodičovská a získaná rodičovská role, se kterými se pojí odlišné výchovné postoje. Dítě se může chovat nevhodným způsobem ale i kvůli špatnému příkladu pěstounů (např. prarodiče, kteří sami měli nebo mají problém s etikou a normami společnosti). Naopak někdy se u dítěte objevují problémy nesouvisející se skutečností, že jde o výchovu prarodičů. Vliv zde má dědičnost a tito pěstouni se tak setkávají s podobnými problémy, ke kterým docházelo v dětství jejich vlastních dětí (rodičů vnoučat).

Resp. 10: „*V pubertě na ně nemusí mít dostatek sil... .. je tam větší ustrašenost o děti, mají přísněji nastavené limity.*“

Resp. 11: „*I sami prarodiče mohou pocházet z dysfunkčních rodin.*“

Zajímala mě též specifika výchovných problémů **u dětí romského etnika** svěřených do PP. Ty se podle respondentek liší především svojí **mírou a intenzitou**. Objevují se **dříve** a bývají závažnější. Tyto skutečnosti vycházejí z romské mentality a temperamentu. Děti např. nerozeznávají soukromé a cizí vlastnictví, takže se u nich často objevují krádeže, toulají se, mají sklon k volnému způsobu života a přitahuje je romská komunita (stýkají se s ní). Výskyt výchovných problémů záleží také opět na tom, zda dítě vyrůstá v cizí nebo příbuzenské péči. Cizí pěstouni se snaží s problémy vypořádat, ale prarodiče chování vnoučat mnohdy neřeší (stejně jako kdysi v případě rodičů dítěte). I výchova dítěte romského etnika vlastními prarodiči může probíhat bez větších problémů, pokud se podle sociálních pracovníků nastaví vhodně pravidla (např. povinná docházka do školy, neohrožování okolí).

Resp. 1: „*Začíná to daleko dřív a je to daleko bujnější.*“

Resp. 5: „*Děti, které jsou vykořeněné, necítí se být přijaté většinovou společností, ale netáhne je to ani k Romům.*“

Resp. 9: „*Romské děti ‚mají‘ kleptomanii bez důvodů a pěstoun neví, proč to dítě dělá. ... Romové nerozeznávají mezi soukromým a veřejným vlastnictvím.*“

Podle respondentek **narušují PP všechny závažnější výchovné problémy**. Pěstouni se zaprvé musí vyrovnávat s problémy samotnými i s jejich důsledky (např. opakované výslechy na policii). Zadruhé problémy svěřených dětí narušují i vztahy v rodině. Např. vlastní děti mohou žárlit na svěřené „problémové“ děti, okolo kterých se vše v rodině točí a kterým rodiče věnují více pozornosti.

Sociální pracovníce vedou s dětmi s těmito problémy výchovné pohovory, častěji navštěvují rodiny, doporučují pro dítě výchovné programy, spolupráci s psychology, psychiatry, neziskovými organizacemi (zaměřenými na spolupráci dítěte s dobrovolníkem – OS Lata, nízkoprahové kluby) a velmi často se středisky výchovné péče. Děti nastupují do ambulantní péče či na dobrovolné pobyty. Sociální pracovníce také pořádají případové konference.

Často ale respondentky předávají případy klientů se závažnějšími výchovnými problémy **kurátorkám mládeže**, které jsou pro tuto práci specializovanější, a sociální pracovníce už na dítě „pouze“ dohlížejí. Pokud se chování dítěte nezlepší a není pro pěstouny únosné, jsou v tomto krajním případě sociální pracovníce nuceny podat návrh na ústavní výchovu.

Úspěšnost spolupráce respondentek s pěstounskou rodinou ovlivňuje při řešení jakýchkoli problémů otevřenost k pomoci i *postoj pěstounů a dětí k pracovníci* (u dítěte může být negativně ovlivněn nevhodným vyjadřováním pěstounů o ní a její práci). Stejně tak *intenzita a kvalita práce s rodinou* (na co mají čas a v čem mají možnost rodině pomoci – např. zajistit volný čas dětí). Konkrétně se sociální pracovníce snaží *neopomenout při řešení problémů s rodinou spolupráci s dítětem a všemi odbornými pracovníky, kteří mají rodinu na starosti*. Klienty informují o *možnostech další odborné pomoci* a podpory, a nejsou-li sociální pracovníce v dané věci kompetentní, přímo je za těmito odborníky posílají. Snaží se s klienty budovat také vzájemnou *důvěru* a *na problém a jeho řešení získat jiný úhel pohledu* tím, že případy konzultují s kolegyněmi z oddělení na poradě.

Pěstounské rodině při překonávání různých obtíží pomáhá, kromě jiných věcí zmíněných v tomto vyhodnocení, také zapojení do *svépomocných skupin*, kde se pěstouni i děti setkávají se skupinou osob, která řeší stejné nebo podobné problémy, jako oni sami. Dále *setkání supervizního typu* a *finanční pomoc*.

Resp. 15: „*Intenzivnější práce s rodinou... .. snažím se zajistit dětem volnočasové aktivity – aspoň levné – nebo dávky na ně.*“

Resp. 5: „*... informace od školy a doktorů si zjišťuju preventivně.*“

Resp. 7: „Při návštěvě chci vědět, jak dítě prospívá doma, ve škole, jaké výchovné metody užívají... .. si poslechnu dítě ... jak je spokojeno, co by si představovalo... ..mapuji také, jaká je situace pěstounů.“

Resp. 8: „Je jen na pěstounovi, co mi sdělí či nesdělí, ale na druhou stranu si hodně věci domyslím. A také, když mi něco nechce sdělit, tak si říkám, že je něco za tím.“

Resp. 6: „Když dítě slyší, že pěstouni nadávají na psychology a sociální pracovníce, tak je to blbé a dítě je vůči nám už nastaveno.“

Resp. 3: „Důvěra je hlavní – pak přijdou sami, řeknou o problémech víc.“

Resp. 10: „Svépomocné skupiny, aby pěstouni věděli, že když dítě krade... .. že to není nenormální, a vidí, co ostatním pomohlo...“

Resp. 13: „... vidí, že mají i jiní pěstouni tyto problémy. ... brát na sezení i děti, aby viděly, že jsou i další děti, které mají podobné problémy.“ (pozn. názor na přínos svépomocných skupin)

Činitelé ohrožující úspěch pěstounské péče dle různých skupin pěstounů

Na následujících řádcích uvádím rozličné skutečnosti, které na straně různých skupin pěstounů ovlivňují neúspěch PP.

U **pěstounů-samoživitelů** představuje podle respondentek riziko skutečnost, že jsou na věci sami a chybí jim opora v partnerovi. Tito lidé si pěstounskou péčí mohou řešit vlastní problém (např. neschopnost navázat partnerský vztah nebo vztahy obecně). Toto se týká zejména **žen**, protože s pěstouny-samoživiteli nemají některé pracovníce zkušenost. Ženy ve věku 40–45 let pociťují nenaplněnou potřebu „mít dítě“ (tikající biologické hodiny) a nechtějí být samy. Navíc u nich dochází k hormonálním změnám a postupnému ubývání fyzických i psychických sil. Ať už se jedná o samoživitele pěstouny nebo pěstounky, dítěti, stejně jako v běžné rodině, chybí vzor druhého rodiče (zejména v případě chlapců svěřených pěstounkám-samoživitelkám). Na druhou stranu tito pěstouni kvůli své osamocenosti více vyhledávají pomoc a vždy záleží na jejich zdatnosti zvládat problémy.

Resp. 8: „... žadatelky bezdětné, které chtějí pěstounskou péčí kompenzovat chybění vlastního dítěte, tak tam je poradní sbor v Praze hodně opatrný.“

Resp. 11: „Sociálně zdatný pěstoun to s odborníky zvládne.“

V případě **cizích pěstounů** hraje zásadní roli skutečnost, s jakou motivací žádají o svěření dítěte. Např. jsou-li **bezdětní**, chybí jim rodičovská zkušenost a realizují si na dítěti

vlastní rodičovské ambice, mívají i od něj vyšší očekávání. Neúspěch PP u těchto pěstounů významně ovlivňuje také její nedostatečná nebo chybějící **podpora**, či dokonce **nesouhlas** s ní *ze strany členů pěstounské i širší rodiny*. Pěstounská péče může být přáním pouze samotného žadatele nebo je záležitostí nukleární rodiny, avšak rodiče pěstounů nebo jiní příbuzní svěřené dítě nepřijímají. V jiných případech mohou s pěstounskou péčí sice členové rodiny souhlasit, ale výchova dítěte přesahuje síly pěstounů nebo dochází ke konfliktům mezi svěřeným a ostatními dětmi. U vlastních či dříve přijatých dětí pěstounů se nedá nikdy dopředu přesně odhadnout, jak si se svěřeným dítětem porozumí. Tyto děti mrzí a případně i žárlí, že se jim nedostává tolik péče a pozornosti jako svěřenému dítěti. Pěstounská péče pro ně anebo pro partnery bývá někdy natolik nepřijatelná, že dávají pěstounovi(ům) ultimátum: „Bud’ já, nebo svěřené dítě!“ Za zrušením PP pak stojí snaha pěstouna(ů) zachránit vlastní rodinu.

V případě **výchovy většího počtu dětí** neplní dle sociálních pracovníků pěstounská péče svoji funkci a nesouhlasí s ní. Výchovu a péči pěstounů o mladší děti totiž mnohdy přebírají děti starší. Pěstouni též mají jen určité kapacity a síly a ty přeceňují. Větší počet svěřených dětí představuje vysokou zátěž a u pěstounů se postupně snižuje tolerance i schopnost řešit a zvládat péči tak jako např. na začátku. Navíc zde vysvítá zásadní rozpor mezi postojem člověka v roli „biologického rodiče“ anebo „pěstouna“. Pokud by se totiž pěstouni rozhodovali v běžném životě, kolik zplodit dětí, stačily by jim 3 až 4 a o více by neuvažovali. Velký počet svěřených dětí je tak dalším důvodem, pro který se pěstouni rozhodují ukončit PP. Tentokrát to jsou oni sami, kteří usoudí, že péči o tolik dětí nezvládají, a pro záchranu rodiny se některého z nich vzdávají.

V souvislosti s velkým počtem dětí v rodině jako rizikovým faktorem pro neúspěch PP připojují ještě názor jedné z respondentek. Podle ní je **náhradní rodinná péče tím více ohrožena, čím více se liší od běžné rodiny**. Tzn. největší šanci na úspěch má podle ní osvojení a nejohroženější je naopak hostitelská péče. Stejně jako rozdílné vlastnosti dětí či pěstounů (prarodičovská PP, romské dítě v neromské rodině), v tomto případě představuje i velký počet dětí značnou odlišnost (od skladby běžné rodiny a jejího fungování).

Resp. 5: „*Vlastní dítě v rodině dopředu neodhadne, co přinese nové dítě. Nemusejí si porozumět.*“

Resp. 6: „*Pěstouni dítě vrátili, protože měli vlastní děti... .. zdůvodňovali, že by to dál narušovalo výchovu jejich dalších dětí.*“

Resp. 9: „Když s tím partner nesouhlasí... .. tak se rozhoduje, jestli si nechá partnera, nebo dítě.“; „Je důležité, aby si lidé nechali říct, aby něco nedělali přes vůli ostatních z rodiny.“ Resp. 1: „... 9, 10, 12, 15 dětí v pěstounské péči... .. vůbec neplní funkci, kterou to plnit má. To já bych nepodporovala vůbec.“

Resp. 10: „...dětí by nemělo být hodně... .. aby mohli pěstouni pěstounskou péči dobře poskytovat.“

Resp. 6: „Kdyby měli mít tolik vlastních dětí, tak by jich tolik nechtěli.“

Resp. 2: „Někdy se pěstouni jednoho dítěte v pěstounské péči vzdají, aby pěstounská péče (pozn. dalších dětí) zůstala.“; „Když je jich v rodině více, problémové děti rodinu rozkládají. S menším počtem dětí by to ale pěstouni zvládli.“

Resp. 10: „Vlastní děti z pěstounské rodiny už toho mají často plné zuby a nechtějí už do rodiny další dítě. Pěstouni své dítě ale nerespektují, protože chtějí ‚pomáhat‘.“

Resp. 6: „Čím víc je forma náhradní rodinné péče vzdálenější od běžných biologických vazeb, tak tím víc je rizikovější.“

Zvláštní pozornost patří **pěstounům-příbuzným** (obecně) a **pěstounům-prarodičům**. Jak jsem uvedla na začátku vyhodnocení, při své práci se respondentky setkávají především s touto skupinou pěstounů, zejména prarodičů.

Příbuzní, kteří se stávají pěstouny, se na rozdíl od žadatelů o PP **neprověřují** a **nepodstupují školení**. Ačkoli všechny děti svěřované do PP potřebují speciální a opravdu kvalitní výchovný přístup, u příbuzných se jejich rodičovské předpoklady ani schopnosti pro výkon péče nezkoumají.

Resp. 4: „Není možné prověřovat prarodiče.“

Resp. 8: „Není diferencováno, jestli má pěstoun nadprůměrné výchovné dispozice a pečuje o postižené dítě, nebo jestli babička neumí číst a psát a má děti v pěstounské péči jen proto, že je babičkou.“

Za další problém považují respondentky **zdvojení rolí**. Pěstoun totiž plní roli náhradního rodiče a zároveň mu zůstává příbuzenská role (dědeček, babička, strýc, sestra, atd.). Děti sami berou své náhradní rodiče jako své příbuzné. S tím se pojí menší respekt dítěte, jelikož si ho příbuzní od počátku nebudují nebo nenastavují potřebné hranice. S tetami či strýci mají děti spíše kamarádský vztah a v prarodičích zase vidí ty, kteří je celé roky rozmazlovali a najednou po nich chtějí plnit také povinnosti nebo jim něco zakazují.

Pro prarodiče je těžké udržet rovnováhu právě mezi zmíněným rozmazlováním vnoučat, které je pro ně přirozené, a vyžadováním řádu a kázně.

Resp. 14: „... nezletilá ho má spíš jako strejdu. Mají spolu spíš kamarádský vztah.“

Resp. 4: „... prarodič – jeho role je rozmazlování... ale musí zajistit i výchovu.“

V péči příbuzných v mnoha případech pokračuje **podobně nedostatečná a ohrožující výchova, jaké se dítěti dostávalo u jeho rodičů**. O dítě se stará buď přímo prarodič, anebo teta, strýc, kteří vyrůstali ve stejném prostředí a podmínkách jako rodiče dítěte. Stejně tak se u příbuzných stává, že náročnost pěstounské péče podcení, jelikož jim byl svěřen příbuzný.

U **pěstounů-prarodičů** sociální pracovnice mnohokrát sdělily, že **opakují stejné výchovné chyby u vnoučat jako před lety u vlastních dětí**. Prarodiče, kteří nezvládli kdysi výchovu svého dítěte, ji nejsou schopni zabezpečit ani v případě vnoučat. Řada pěstounů-prarodičů nejenže výchovu dětí nezvládá, ale jsou jim navíc i špatným příkladem (žijí nevhodným způsobem života) a dítě zanedbávají. Prarodiče se také mnohdy setkávají s větším množstvím problémů, než kolik jich museli řešit se svými dětmi.

Resp. 1: „... tam, kde nezvládla babička přesně výchovu svých dětí, tak nezvládala výchovu svých vnoučat. ... co ten prarodič zanedbal ve výchově svých dětí, tak se přesně opakuje identicky u vnoučat.“

Resp. 5: „... často selhali u svých dětí a s velkou pravděpodobností se stejných chyb dopustí ve výchově vnoučat.“

Resp. 8: „Výchovných problémů s vnuky je mnohdy víc, než kolik měli prarodiče se svými dětmi.“

Resp. 10: „... je tam generační rozdíl, takže nemají sílu řešit problémy a dělají podobné chyby jako u svých dětí.“

Výchovu svěřeného dítěte prarodiče často **zvládají** pouze do chvíle, **než dítě začne dospívat**. Najednou začnou problémy ve škole, přestanou si vzájemně rozumět, výrazněji se projeví generační rozdíly atd.

Resp. 13: „Když jsou děti malé, je to v pořádku, ale když přijdou do puberty a jsou z problematických rodin... .. tak už se to veze.“

Pěstouni-prarodiče si mohou **vyčítat nezvládnutí výchovy vlastních dětí**, případně **se trápí, že jejich dítě selhalo v péči o vnouče**. Staráním se o vnouče se snaží tento dluh alespoň částečně splatit, ale mohou se dopouštět jiných chyb – např. nezdravého rozmazlování vnoučat, které je pak méně poslušají, nebo z obav o zvládnutí výchovy na ně mají naopak zvýšené nároky a jsou přísní.

Resp. 9: „... prarodiče... .. chtějí splatit dluh, když nevychovali dobře své děti, tak chtějí aspoň vnoučata.“

Resp. 14: „... odměnami a rozmazlováním snaží ulehčit svědomí.“

Resp. 5: „... chtějí mu vykompenzovat nešťastné dětství... “

Resp. 12: „... je tam přísnější výchova.“

Kromě již zmíněného se na předčasném ukončení PP podílí **věk pěstounů** (generační rozdíly, ubývající síly, špatný zdravotní stav), **nedůsledná a nesystematická výchova, chybí vůle a síla k řešení problémů a jiných potřebných věcí** (cvičení s postiženým dítětem, podávání zpráv, výběr střední školy, návštěvy odborníků s dítětem, zajištění zájmových činností pro něj). Pěstouni také svá **vnoučata kryjí** nebo **PP vzdávají**, protože nemají energii na zvládání problémů. Je však třeba poznamenat, že prarodiče pěstounskou péčí předčasně málokdy ruší.

Resp. 12: „Nemají pevně nastavené mantinely, jsou vstřícnější, méně důslední.“

Resp. 11: „Nemají sílu, i když by chtěli.“

Podle sociálních pracovníků, by se mělo **svěření dítěte do PP prarodičů zvažovat individuálně** (zvláště vzhledem k možnosti institutu péče 3. osoby). Rozhodující jsou okolnosti, pro které dítě nemůže být vychováváno biologickými rodiči. Pečlivě je třeba zvážit finanční motivaci prarodičů k svěření dítěte do PP, jejich mravní a trestní profil, materiální zabezpečení a též věkový rozdíl mezi nimi a dítětem (o kolik jsou pěstouni starší, jak dlouho budou stačit na péči dítěte). Mnoho pracovníků shledává u prarodičovské PP více kladů než záporů a mají na vědomí skutečnost, že pro dítě je taková péče přirozenější než cizí PP.

Na jedné straně je tím dítě uchráněno pobytu v ústavní výchově, na druhé ale mnohé rodiče tato péče nemotivuje získat dítě zpět (viz výše).

Resp. 1: „... neříkám vůbec nedávat do pěstounské péče prarodičům. Ano, ale diferencovat.“ (pozn. do jaké formy péče má být dítě prarodičům svěřeno); „Aby prostě hlavním motivem péče nebyly peníze, ale to dítě.“

Resp. 2: „Pěstounská péče prarodičů je lepší než u cizích – děti si toto nesou, že byli u cizích.“

Resp. 3: „Mělo by to být individuální. Ale nesvěřovat, když jsou v pěstounské rodině zároveň i biologičtí rodiče dítěte.“

Resp. 4: „... pokud jsou prarodiče ochotni se o dítě postarat, cítí potenciál... ... je dobře, když se dítě díky tomu při návštěvě setkává s biologickým rodičem.“

Resp. 5: „Z pozice dítěte ji vnímám pozitivně, protože dítě zůstává ve svém prostředí.“

Resp. 8: „Když rodiče platí a jsou schopni platit výživné, mnohé pěstounské péče bych zrušila a změnila je na klasickou péči 3. osoby.“

Resp. 11: „Podle mě pěstounská péče prarodičů není pěstounská péče.“

Resp. 15: „Nebyla bych proti tomu, ale důkladně bych doporučovala šetření v rodinách, aby se nestávalo, že se z pěstounských dávek živí celá široká rodina a někdy i rodiče.“

Resp. 13: „Věkový rozdíl 30 až 40 let už je hodně.“

Neúspěch PP prarodičů by podle sociálních pracovníků **pomohlo snížit** posílení terénní práce, individuálnější přístup (zvl. v otázce posouzení vhodnosti svěřením do PP či péče 3. osoby jako ochrana před finančně motivovanými pěstouny) a účast ve svépomocných skupinách. Na pěstouny-prarodiče by se také nemělo automaticky nahlížet jako na odpovědné za situaci svěřeného dítěte (např. pouze jeden potomek nežije spořádaně, ostatní tyto problémy nemají), ale pomoci jim překonat jejich traumata (selhání vlastních dětí ve výchově vnoučat a zároveň např. jejich drogová závislost).

Resp. 5: „Bylo by třeba posílit terénní práci organizacemi, které ji umějí dělat.“

Resp. 8: „Přístupovat k tomu individuálně.“

Okolnosti ohrožující úspěch pěstounské péče na straně dětí

Na straně dětí hraje roli kromě vyššího věku, zdravotního stavu, etnika, dědičnosti, dospívání a deprivace také **předešlé nezdařené svěřením do PP**. Dítě se snaží zůstat

v pěstounské rodině, ale po určité době se stejně dostaví problémy. **Větší množství „odlišností“ dítěte** zase klade více nároků na pěstouny. Děti se mohou za pěstouny stydět, nemusí se navázat vzájemná vazba a vliv má řada dalších faktorů.

Resp. 1: „... čím je to dítě menší a přichází do té rodiny, tak je takové tvárnější a ti pěstouni mají možnost na ně působit a to dítě si tam dobře zvykne...“; „... to dítě chce být také nejlepší, chce tam zůstat, takže se ze začátku snaží, ale zhruba po tom roce soužití přijde ten výbuch.“

Resp. 9: „Postižené děti, např. s autismem... .. protože potřebují zvýšenou péči a prarodiče na to mnohdy už nemají sílu všechno zabezpečit.“

Resp. 3: „Nechápu, co je v dětech. Mají v sobě jiný mravní kodex.“ (pozn. děti, které se chovají stejně jako rodiče, ač jejich chování nezažily)

Resp. 6: „Čím víc odlišností má, tím jsou rizika vyšší.“

Resp. 4: „... když to pěstoun nedokáže rozkódovat, že to není prvoplánové (pozn. záměrné chování dítěte), ale že je to projev zraněné duše...“

Resp. 7: „... dělal problémy... .. nebyl v tom z jeho strany úmysl, ale chtěl upoutat pozornost.“

„Ona se evidentně za něj styděla.“ (pozn. dívka za starého pěstouna)

Resp. 10: „... se neuměla adaptovat v rodině – stejně přijímala pěstounku, u které už byla rok, i nás (pozn. pracovnice) při návštěvě.“

Vlastnosti pěstounů, které pomáhají úspěchu pěstounské péče

Z odpovědí respondentek vyplynulo několik vlastností a způsobů chování pěstounů, které se podílejí na úspěšnosti pěstounské péče. Za nejdůležitější shledávají **toleranci, trpělivost, důvěru a přijetí dítěte** i s jeho specifiky, zvláštnostmi a nedostatky.

Dále sociální pracovnice zmínily *odolnost pěstounů vůči problémům, ochotu spolupracovat s odborníky, schopnost reagovat na problémy, vcítit se do dítěte a snažit se ho pochopit, naslouchat mu* (aby se mělo komu svěřit), *nekritizovat ho, ale chválit* (aby se posílilo jeho sebevědomí a dítě mělo být na co hrdé). Děti potřebují vědět, že je má pěstoun **opravdu rád** a že u něj mají svůj **domov a zázemí**.

Pěstoun by měl **vycházet ze schopností dítěte** (např. netlačit jej do školy, na kterou nemá předpoklady). Dát mu také dostatek času, aby se rozvinulo, změnilo a pomáhat mu v tom. Na druhou stranu ale počítat s tím, že některé věci zůstanou stejné a lze např. pouze zmírnit jejich důsledky. Rozvoji dítěte velmi pomáhá nejen péče pěstouna, ale i **nabídka**

různých aktivit (kulturních, sportovních, společenských). Snaha pěstounů **trávit** jako rodina **společně volný čas** pomáhá vtáhnout dítě do života rodiny.

Dominantní by měla být u pěstounů **touha a chuť pomoci dítěti**, nikoli naplnění vlastních potřeb. Zde se ukázala klíčovou získaná **výchovná zkušenost pěstounů**, kteří již měli možnost vložit své ambice a naděje do vlastních dětí. Na svěřené pak mívají nižší nároky.

Pro spokojenost dítěte a jeho identitu je důležitá **vstřícnost pěstouna ke kontaktu a spolupráci s biologickou rodinou**.

Jedna z respondentek popsala profil vhodných pěstounů zajímavým způsobem. Podle ní jsou nejlepší „statkáři“, tzn. pěstouni, kteří žijí na venkově, matka se stará o děti, domácnost, otec o zajištění rodiny a domu či hospodářství. Vysokoškolsky vzdělaní žadatelé jsou dle jejího názoru obecně méně vhodní.

Resp. 1: „*Ti pěstouni by měli být tolerantní.*“

Resp. 6: „*... přijmout dítě takové jaké je... ... snažit se o zlepšení situace. ... Ale někdy dítě předělat nejde.*“

Resp. 7: „*Pěstounka... otevřela se dívce a nabídla jí všechno, ze svého ‚já‘ – ‚co já dělám, můžeš dělat se mnou, když tě to bude bavit‘.*“; „*Pěstounka má velký a intenzivní zájem o situaci svěřené dívky, dává jí postupně důvěru.*“; „*Vše postupně jde, i když je dítě dost zlomené životem.*“

Resp. 12: „*Chtějí dát dětem maximum, záleží jim na nich.*“

Resp. 9: „*Je tam vlídná atmosféra.*“

Resp. 2: „*Náročnost si ‚vybili‘ na svých dětech.*“; „*Nejlepší pěstouni nejsou vysokoškoláci, ale ‚statkáři‘ – mamina, co vaří a pečuje, a otec hospodář.*“

2.6.3 Ohrožení pěstounské péče ze strany systému náhradní rodinné péče

Kvalita spolupráce mezi odborníky a práce s rodinou

Kvalitní spolupráce mezi sociálními pracovníky a dalšími odborníky ovlivňuje způsob a rozsah práce a pomoci, která je poskytována pěstounské rodině. Její kvalita je podle respondentek spojena s jednotlivými pracovníky, nikoli konkrétní odborností nebo typem instituce. **Záleží na lidech a jejich ochotě** poskytovat sociálním pracovníkům informace, vycházet si vstříc a společně se podílet na řešení situace pěstounské rodiny. Tak jako se

některým pracovnícím dobře spolupracuje např. se školou, ošetřujícím lékařem, soudcem či neziskovou organizací, jiné se setkávají s jejich neochotou (např. zaslat zprávu, poskytovat vzhledem k ochraně osobních údajů informace o klientech). Sociálním pracovnícím by přitom pro přehled mnohdy stačilo jen základní poinformování např. o zdravotním stavu klienta či oblastech, na kterých s ním nezisková organizace pracuje. Respondentky shledávají, že neochota ke spolupráci mnohdy pramení z *neznalosti problematiky náhradní rodinné péče*. Některé instituce či odborníci si totiž neuvědomují, že pro efektivní pomoc dítěti i pěstounské rodině je třeba sdílet důležité informace a že je to právě OSPOD, který se o rodinu stará v první řadě. Dále se některé organizace podle sociálních pracovníků obávají o svoji reputaci. Proto, aby nebyl problém dítěte náhodou spojován např. se školou a jejím fungováním, dlouho se učitelé či vedení zdráhají věc oznámit, nebo ji naopak považují pouze za svoji záležitost, kterou si sami vyřeší.

S kolegyněmi z dalších OSPOD se sociálním pracovnícím většinou dobře spolupracuje. V rámci výkonu svého povolání si jednak musejí vycházet vstříc, ale často se mezi nimi vytvářejí také neformální vazby. Přesto by sociální pracovníce uvítaly, kdyby se 4krát ročně pořádané porady pro pracovníky OSPOD konaly častěji, aby se jejich vztahy ještě prohloubily. Rovněž se sociální pracovníce zmínily o snaze (vlastní i kolegyně z jiných OSPOD) **ovlivnit věci ku prospěchu rodiny**, i když i zde záleží na osobním přístupu každé z nich.

Resp. 1: „*My cokoli po komkoli chceme, tak nám informace podá.*“

Resp. 2: „*Informace si vyměňujeme pořád s kojeneckým ústavem, magistrátem – s ním se dobře spolupracuje. ... díky osobním vztahům.*“

Resp. 8: „*Jak kdy. Kvůli tomu, že jsou neziskové organizace finančně závislé na svojí image, tak se stydí mnohé věci sdělovat.*“

„*Vždy je to člověk od člověka. ... dobře se spolupracuje s ‚normálními‘ lidmi, kteří se snaží dobře dělat svou práci a neházejí klacky pod nohy.*“

Resp. 9: „*... 4krát ročně porady pracovníků OPD. To je podle mě málo... ... protože bychom se lépe poznaly a lépe bychom spolupracovaly.*“

Resp. 15: „*Je to o lidech, ne o instituci.*“

Resp. 6: „*Záleží na osobním přístupu. ... Nezažila jsem sociální pracovníci, která by dělala (pozn. rodině) dusno.*“

2.6.3.1 Faktory, které limitují sociální pracovníce OSPOD při práci s rodinou a při výkonu sociálně-právní ochrany dětí

Čas, velký počet případů, množství práce

Téměř všechny respondentky uvedly, že je při práci s rodinami limituje čas a velký počet případů, které mají na starosti. Sociální pracovníce si **nemohou** dovolit více se **věnovat preventivním návštěvám rodin a intenzivní práci s nimi**. Když v nějaké náhradní rodině dojde k problému, který je třeba řešit, de facto jim už nezbývá čas poskytovat péči i dalším rodinám. Než samotnou přímou sociální prací (zejména terénní) se musí zabývat **administrativou**, která je velmi zatěžuje. Množství případů narůstá (hlavně PP prarodičů), avšak jejich početní stavy se neposilují.

Sociální pracovníce musí **v pracovní dny zůstat na úřadu**, i když se jedná o menší správní obvod, kde za nimi v tyto dny příliš mnoho lidí nepřijde. Na druhé straně respondentky konají **sociální šetření** v rodinách **i po pracovní době**, na úkor svého vlastního volného času – jak kvůli obavám o zdárné fungování PP, tak aby měly možnost vidět celou rodinu pohromadě. Pracovnice vykonávají svoji práci rády, ale mrzí je, že vzhledem k jejímu množství, náročnosti a také svěřené odpovědnosti nejsou **lépe finančně ohodnoceny**. A to i přesto, že obce dostávají dotace na sociálně-právní ochranu dětí. Chybí zde kontrola, jak jsou peníze využity (např. se dotace promítá v pořízení výpočetní techniky, avšak nikoli v platu pracovníků).

Komplikací pro respondentky představuje i **nutnost dojíždění za dětmi**, které bydlí v pěstounské rodině na vzdáleném místě a kterým se nemohou dostatečně věnovat. Stává se, že když se za rodinou vydají, nezastihnou ji (např. jim neotevře, neměly informaci, že se přestěhovala). Sociální pracovníce může čelit výtce na postup práce, že nepracovala s rodinou. Požádání o šetření OSPOD, v jehož obvodu dítě žije, podle respondentek neodpovídá metodickému pokynu MPSV, ač je zakotven v zákoně o SPOD. Pěstoun má podle nich navíc právo odmítnout návštěvu jiné sociální pracovníce, než která vede případ svěřeného dítěte. Jen jedna respondentka běžně používá dožádání o návštěvu sociální pracovníce, v jejímž obvodu dítě pobývá.

Některé sociální pracovníce proto v návrhu novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí vítají povinné častější návštěvy rodin, než kolik je stanoveno nyní. Jiné se ale obávají, že kvůli počtu případů nebude možné návštěvy zajistit.

Resp. 3: „*Máme toho hodně.*“

Resp. 4: „*Když má jedna rodina problém, tak mě ‚vyřadí z provozu‘ a nemůžu poskytovat nic dalším rodinám.*“

Resp. 10: „*Je těžké klienta ošetřit, když je daleko.*“

Resp. 8: „*Nemůžu např. každých 14 dní jezdit do Zlína, kde by to pěstounská rodina potřebovala. A vyžádat si pomoc a šetření v místě bydliště rodiny od místního OSPOD, to je proti metodickému pokynu MPSV.*“

Resp. 11: „*Čas, který bych jim chtěla věnovat a nemůžu. Je nás málo.*“

Resp. 12: „*... když mám obavu, chodím tam častěji a je to na úkor osobního času. Jdu po své pracovní době.*“

Resp. 14: „*Čím intenzivnější práce, tak tím lepší.*“

Resp. 7: „*Zlepšit finanční podmínky pro sociální pracovníce. Máme menší příjem než pěstouni.*“

Nedostatečné metodické vedení a nejednota výkladu zákona

Sociální pracovníce vítají možnost konzultovat postupy a rozhodnutí s **metodičkami z magistrátu**, avšak i ty jsou časově velmi **vytížené**. Např. kontroly metodiků na OSPOD, při kterých by pracovníce mohly probrat potřebné a nejasné, se konají pouze jednou za několik let. Nelze od nich ani očekávat, že by se sami měli čas např. telefonicky zajímat, jak se sociální pracovníci daří při výkonu její práce.

Respondentkám chybí **výklady** zákonů a předpisů. **Metodické pokyny** podle nich **nejsou jednoznačné** a pracovníce na jednotlivých OSPOD si interpretují normy a ustanovení po svém. Organizují se sice odborná školení, kterých se pracovníce účastní, ale v konkrétní situaci si každá z nich vykládá zákon či předpis podle svého uvážení. Potřebovaly by tedy **právní servis**, aby se mohly dotázat v konkrétní situaci na příslušný výklad a vhodný postup. Rovněž pro svoji práci postrádají **standardy**. Nejednotnost však respondentky shledávají i v případě názoru **soudců**, kteří v některé městské části svěřují dítě do PP prarodičů ihned a jinde se zase přiklání k svěření do péče 3. osoby kvůli plnění vyživovací povinnosti vyplývající ze zákona.

Resp. 12: „*... konzultace s nadřízeným orgánem, aby člověk zvolil nejlepší řešení a abychom nikoho nepoškodily.*“

Resp. 10: „*... ani metodický pokyn není jednoznačný.*“; „*... si to každý dělá po svém. Na každém OSPOD může případ dopadnout jinak – např. při přiznání dávek.*“

Resp. 13: „... *ledajaký názor i u soudu. Některé (pozn. soudkyně) rovnou řeknou „ano“ pěstounské péči a jiná si zase myslí, že prarodič má vyživovací povinnost ze zákona...*“

Malý zřetel na názor sociálních pracovníků

Respondentky se v mnoha směrech setkávají s tím, že není věnována dostatečná pozornost jejich názoru, a to **ze strany magistrátu, soudu nebo MPSV**. Tyto subjekty někdy nemění své názory na spárování určitých dětí a žadatelů či na vhodnost pěstounské péče, a to i přes vážné obavy nebo zásadní argumenty sociálních pracovníků, které získaly na základě šetření a kontaktu s dotyčnými osobami. Např. se sociálním pracovnícím nelíbí, že je dítě někdy zbytečně vystavováno pěstounské péči na zkoušku, zda vyjde, nebo ne, i když tuší, že nebude fungovat.

Nedostatek představuje i skutečnost, že respondentky nemohou spolu s dalšími odbornými pracovníky z oblasti NRP (např. pracovníky krajských úřadů a magistrátu) dostatečně participovat na tvorbě zákonů, které se týkají SPOD. Ministerstvo jim k tomu buď nedává prostor, nebo se jejich názor v předkládaném návrhu zákona ke schválení nepromítne.

Resp. 2: „*Dítě by se nemělo stát pokusem, jestli to náhodou nedopadne dobře.*“

Resp. 1: „...*aby se i ti lidé mohli nějakým způsobem vyjádřit k těm navrhovaným zákonům a objasnit těm zákonodárcům, co to s sebou může přinášet.*“

„Nedotknutelnost“ biologických rodičů, pěstounů i dětí

Pracovnice shledávají nerovnováhu mezi vyžadováním plnění povinností pouze od nich, jako pracovníků OSPOD, nikoli ale i od rodičů a pěstounů.

U **biologických rodičů** disponujících rodičovskou odpovědností, narážejí pěstouni i sociální pracovníci na jejich **práva vůči svěřenému dítěti**. Rodiče mohou v podstatě o všem rozhodovat a jsou podle nich „nedotknutelní“. Nelze je postihnout, přimět k něčemu a kladou pěstounům během péče různé překážky. Jejich práva by měla být upravena, jelikož není-li rodič schopen vykonávat celodenní rodičovskou odpovědnost, tak by neměl mít ani plný rozsah práv (např. volba školy, lékaře, vydávání pasu a jiných úředních dokumentů).

Některým sociálním pracovnícím se nelíbí, že rovněž **pěstouni nejsou postižitelní** za to, když např. s pracovníci odmítají spolupracovat.

„Hlasu **dětí**“ se přirozeně přikládá velká pozornost a nelze jej brát na lehkou váhu. Nicméně stačí, aby dítě cokoli na pěstouny nahlásilo (i nepravdivého), a pracovníci to musí

spolu s policií začít řešit. Pěstouni se mohou bát vyžadovat přiměřený přísnější režim nebo dítě určitým způsobem potrestat (např. dát zlobícímu dítěti „na zadek“).

Resp. 8 „... *po pěstounovi by se mělo vyžadovat, aby také plnil své povinnosti, ale v současné době není postižitelný.*“

2.6.3.2 Další limitující faktory

Neznalost problematiky náhradní rodinné péče

Mnohé problémy v pěstounské péči pramení z neznalosti jejích specifik mezi veřejností, odborníky, ale i členy pěstounské rodiny a jejích příbuzných.

Žadatelé by se podle respondentek měli důkladně seznámit s problematikou PP, aby ještě během přípravných kurzů dokázali zreflektovat své možnosti a předpoklady k výkonu péče. **Pěstouni a jejich rodina** zase v případě nedostatečné přípravy na PP čekají od dětí více, než je v jejich možnostech (např. od romských či postižených dětí), a mají problémy lépe dítě pochopit a porozumět mu.

Podobně není-li **odborná veřejnost** seznámena s vlivem traumat a prožitých náročných situací na život dítěte, může si mylně interpretovat jeho chování. Např. ze škol se pěstounům či z OSPOD dostávají stížnosti na děti i výchovu pěstounů bez zřetele na to, že by se mohlo jednat o důsledky toho, co dítě zažilo. **Široká veřejnost**, která neví o náročnosti výkonu pěstounské péče, také neumí pěstouny ocenit.

Ve všech těchto případech vysvítá nutnost větší osvěty o specifikách náhradní rodinné péče a jejích forem.

Resp. 6: „*Aby se jim dostaly otevřeně všechny informace, aby v rámci přípravných kurzů mohli dojít i k sebereflexi a dokázali si zmapovat i své mantinely.*“

Resp. 11: „*Když je dítě romské, nelze od něj často čekat zázraky nebo u postižených také ne.*“

Nedostatky ve vzdělávání pěstounů a v péči o pěstounskou rodinu

Již na samém počátku, v době, kdy začíná proces zprostředkování PP, pocítují pracovníce **nedostatek informačního materiálu pro žadatele**. Podle jejich slov si ho shání samy doslova „kde se dá“. Materiály pro žadatele mají téměř výhradně z neziskových organizací. Magistrát jako takový vydal informační brožuru teprve před rokem.

Pěstouni by měli být podle respondentek školeni nejen před svěřením dítěte do PP (v době „žadatelství“), ale též **pravidelně vzdělávání** během jejího trvání.

Sociální pracovníce shledávají **malou (časovou i místní) dostupnost odborníků i specializovaných služeb pro pěstouny a děti**. Podle respondentek se pěstounům v nedostatečné míře poskytuje *psychologická a právní pomoc*, chybí *respirační služby a 24hodinová telefonní linka* zaměřená na náhradní rodiny. Např. psychologové, s kterými městská část spolupracuje a rodina za jejich služby nemusí platit, mají čas provádět rodinnou terapii jen jedenkrát měsíčně. V Praze se podle sociálních pracovníků naštěstí specializovaná péče pěstounským rodinám dostává, ale v některých oblastech mimo ni nejsou tito odborníci vůbec dostupní.

Ideálně by měla vzniknout **centra poskytující komplexní odbornou pomoc**. Pěstouni by zde měli všechno na jednom místě a nemuseli by navštěvovat několik různých pracovišť. Služby, které nejsou poskytovány zdarma, představují pro pěstouny finanční zátěž. Sociální pracovníce považují za potřebné, aby stát více podporoval odbornou péči o rodiny.

I když v Praze fungují kvalitní odborné služby, péče je **limitována dobou, ve které pracovníci s rodinami pracují**. (Např. v případě sanace rodiny by bylo třeba, aby pracovníci docházeli do rodiny v inkriminovaných časech, tj. ráno a večer. Služby jsou poskytovány ale především v pracovní době, nikoli po ní.)

Doprovázení pěstounských rodin považují sociální pracovníce za velice smysluplné a důležité. Pěstounská rodina by neměla zůstat na problémy sama. Potřebuje odborníka, který jí pomůže, poradí (zejména psychologické poradenství, rady s výchovou), a to nejlépe v domácím prostředí. Žel se respondentkám na tuto činnost, jako i na mnoho dalších, nedostává čas.

Resp. 3: *„Mělo by být víc materiálu pro žadatele. Materiály a informace sháním, kde je to možné. ... mám jen od neziskovek.“*

Resp. 15: *„... málo psychologů, kteří by dělali rodinnou terapii – dostupnou. Zdarma i časově.“*

Resp. 2: *„Je málo zařízení. Aby, když vznikne problém, měly se v místě rodiny na koho obrátit.“*

Resp. 9: *„Dostatečná síť těchto služeb a zařízení. Mohla by to být centra, kde by bylo všechno. Např. jeden právník, psycholog, terapeuti, třeba i skupina, aby se pracovalo s klienty, kteří mají určité problémy... ... v každém větším městě.“; „V Praze si myslím, že nějaká pomoc je, ale mimo Prahu... ... tam je to katastrofální.“*

Resp. 6: „*Doprovázení a podpora by měly být samozřejmostí, mělo by to být součástí péče o pěstounskou péči.*“

Resp. 4: „*... aby byl nárok na respitní služby, aby pěstouni měli šanci odjet na dovolenou a odpočinout si...*“

Finanční zajištění pěstounů

Názor na finanční zajištění pěstounské péče, resp. pěstounů se mezi respondentkami různí. Některé ho považují za dostatečné, jiné vítají, že se má zvýšit. V druhém případě pracovníce vycházejí z názoru, že pěstounská péče je záslužná činnost a pěstouni si zaslouží být patřičně oceněni. Stávající odměna pěstouna přes tři tisíce korun v případě jednoho svěřeného dítěte je podle nich nízká a vysoký není ani příspěvek na úhradu potřeb dítěte. Případné zvýšení dávek v souvislosti s chystanou novelou tak vítají. Nízké finanční ohodnocení považují též **za jeden z důvodů malého zájmu lidí stát se pěstouny**. PP proto vykonávají spíše prarodiče, kteří cítí povinnost postarat se o vnouče. I ti však podle respondentek váhají, když si myslí, že by dítě neuživili.

Problém představuje též **dlouhá doba, než jsou dávky pěstounům vyplaceny**. V případě příbuzenských PP dochází k *prodlevám v souvislosti s doručováním předvolání nebo rozhodnutí rodičům dítěte a nabytím jejich právní moci*. Pracovníce vydávají alespoň předběžné opatření, na základě kterého jsou dávky vypláceny ještě před svěřením dítěte do PP. Rovněž dochází k pozdržení, když pěstouni *žádají o zvýšení dávek z důvodu zdravotního postižení dítěte*. Během řízení o dávce jim žádná výplácena není a dostávají ji až zpětně. Někdy se navíc stane, že ač dítě vyžaduje kvůli svému zdravotnímu stavu intenzivní péči pěstounů, není posouzeno ani v prvním stupni závislosti a při finančně náročné péči zůstávají náhradní rodiče zajištění stejně jako by se starali o zdravé dítě.

Množství financí ohrožuje především pěstouny-prarodiče, kteří jsou odkázáni pouze na svůj starobní důchod a dávky PP.

Na druhé straně představuje již zmíněná **finanční motivace pěstounů** značné riziko pro úspěch PP. Tu vnímá mnoho sociálních pracovníků, a proto velmi dobře zvažují, zda svěří dítě do pěstounské péče nebo péče 3. osoby.

Sociální pracovníce se snaží pěstounům **zprostředkovat finanční pomoc** v podobě dávek hmotné nouze (např. na zájmové činnosti dětí) nebo jim předávají kontakty na nadace, které se zaměřují na podporu pěstounských rodin či svěřených dětí (např. zajistí vybavení domácnosti, zaplacení vzdělávání talentovaných dětí).

Resp. 4: „*Ted' je na spadnutí novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí, kde se má zvýšit odměna pěstouna, což si myslím, že je fajn.*“; „... spíš je proto o pěstounskou péči zájem u prarodičů, kteří cítí povinnost postarat se o děti. V těchto podmínkách se špatně hledají klasické rodiny, za takovou almužnu.“

Resp. 2: „*Trvá dlouho, než dojde k jednání týkajícímu se návrhu na pěstounskou péči... a než dojde k rozhodnutí.*“

Resp. 10: „*Děti jsou dvakrát ohrožené. Jednak jsou bez rodiny a za druhé handicapem. Pěstouni jsou bez peněz. ... protože je řízení o zvýšení pěstounských dávek.*“

Resp. 7: „*Dnešní nastavení je podle mě dostačující, mohlo by tak zůstat.*“

Resp. 8: „*Nevím, proč by měla být plošná odměna pěstouna. Ve výkonu pěstounské péče pěstounů jsou rozdíly...*“

Resp. 13: „*U předškolních dětí se snažím, aby prarodiče měli dítě svěřené do péče 3. osoby. ... když ale začnou chodit do školy a jejich potřeby se zvětšují, tak většinou říkám „ano“ pěstounské.*“

Resp. 1: „... by se to mělo opravdu diferencovat, ale velmi přísně“ (pozn. zda svěřit dítě do PP prarodičů, aby byla výchova dítěte podpořena jejími dávkami); „... oba rodiče zahynuli v letadle, tak jsme obě děti daly do pěstounské péče babičce, abychom ji finančně podpořili...“

„...vydáme předpěstounské rozhodnutí a ty peníze (pozn. pěstounské dávky) tam do té rodiny jdou hned.“

Nedostatek žadatelů o pěstounskou péči

Malý počet zájemců o PP způsobuje, že se k dítěti ne vždy podaří najít vhodného žadatele.

Nedostatek žadatelů ovlivňuje jednak již zmíněné finanční ohodnocení, které se potenciálním žadatelům nemusí zdát dostačující. Konkrétně v Praze ovlivňuje nízký zájem o cizí pěstounskou péči **zaměření lidí především na vlastní úspěch a nutnost zajištění rodiny**. Příliš se už pak nezaměřují na pomoc druhým. V Praze je patrný trvalý nezájem stát se náhradním rodičem. Např. i ve velkém správním obvodu obdrží pracovníce jen 1–2 žádosti o PP ročně. V Praze navíc nejsou lidé moc tolerantní (např. přijmout dítě postižené nebo jiného etnika). Větší vstřícnost vnímají respondentky zejména na Moravě, kde jsou podle nich obyvatelé ochotnější pomáhat, vcítit se do problémů a pomáhá také náboženské zaměření lidí (např. se jedné sociální pracovníci podařilo na Moravu umístit i velmi problémové dítě).

Na druhou stranu se podle jedné respondentky ve společnosti nacházejí lidé, kteří by se mohli rozhodnout stát žadateli, jen osvěta není dostatečná. Neboť například v případě Fondu ohrožených dětí se nové zájemce o PP daří získávat.

Resp. 4: „Člověk musí být vděčný, že se dítěte někdo ujal, a ty kvality (pozn. pěstounů) – těžko říct.“

Resp. 5: „Když jde získat pěstouny FOD, tak veřejnost možná nějaké rezervy má.“

„Poradní sbor je rád za jakžtakž vhodné žadatele o pěstounskou péči, protože je větší zájem o adopci.“; „Lidé v Praze mají směřovaný hodnotový žebříček k osobnímu a ekonomickému úspěchu a nezbývá jim kapacita na pomáhání druhým.“

Resp. 15: „Za posledních 5 let jsem neměla oficiální žadatele o pěstounskou péči.“

Resp. 14: „Tolerance žadatelů (pozn. v Praze) je poměrně nízká. V jiných krajích jsou podle mě tolerantnější. ... nechtějí tak ‚dokonalé dítě‘.“

Resp. 12: „Pěstouni se hledají dlouho. Děti jdou od nás do jiného kraje a na Moravu. Na Moravě jsou lidé vstřícní, ovlivňuje víra...“

2.6.3.3 Podpora pěstounské péče ze strany městských částí

Některé sociální pracovnice se během rozhovorů zmínily o tom, jaké **podpoře navíc** se dostává **pěstounským rodinám** v jejich městské části nad běžný rozsah činností a práce s rodinou.

Jednak se některé OSPOD snaží získat pro rodinu **finanční podporu** z dávek sociální pomoci nebo požádat o prominutí či snížení úhrady na zájmové činnosti dětí a letní tábory. Také některé městské části samy pořádají akce nejrůznějšího druhu pro děti ze sociálně znevýhodněných rodin. Kromě zmíněných letních táborů i jednorázové akce (návštěvy 3D kina, bowlingové turnaje atd.) nebo daný správní obvod **zajišťuje trávení volného času** (např. nízkoprahový klub). Pracovnice však mrzí, že na tyto aktivity není vyčleňováno více peněz a chybí jim na ně též více času. Přínos těchto aktivit totiž shledávají nejen pro děti a pěstounské rodiny, ale pokud akci samy organizují, rovněž i pro ně samotné. Děti zde respondentky lépe poznávají a jejich problémy vyplouvají na povrch. O tom, že na vlastní finanční podporu nízkopříjmových rodin lze najít v rozpočtu obce peníze, svědčí praxe jedné městské části. Zde se na zájmové činnosti dětí a dárky pro ně, když je jedou sociální pracovnice navštívit, přispívá z peněz, které jsou odvedeny za provozování výherních automatů.

V jedné z městských částí se daří realizovat „setkání **prevence**“, na kterém se jedenkrát měsíčně setkávají zástupci policie, škol, nízkoprahových klubů a OSPOD. Zde mají jednotlivé subjekty možnost ujasňovat si, co má který na starosti, informovat se o svých činnostech a plánech a řešit i situace konkrétních rodin.

Resp. 2: „Zaplatili jsme rodině stěhování z dávek sociální pomoci.“

Resp. 5: „... pořádám tábory pro problémové děti, včetně dětí z náhradní rodinné péče, kde je mám možnost dobře poznat.“

Resp. 12: „Úřad přispívá z fondu z výherních automatů na koníčky dětí v pěstounské péči. ... nebo když jedu na návštěvu, koupím dítěti dárek.“

2.6.3.4 Názor na připravovanou novelu zákona o sociálně-právní ochraně dětí

Zajímalo mě, jaký mají sociální pracovníce názor na chystanou novelu zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Mnohé z nich se k ní vyjádřily ještě dříve, než jsem se na ni sama zeptala. Z jejich názorů vyplynulo, že **větší část respondentek není spokojena s mnoha** v ní obsaženými **návrhy**, některé k jejímu obsahu mají naprosto negativní postoj. Pracovnice mají pochybnosti o tom, jak se podaří novelu po schválení a nabytí její účinnosti realizovat a zda nedojde k větším problémům a systémovým selháním. Na druhé straně pro některé představuje opravdu vítaný krok, na který již delší dobu čekají, jelikož je třeba náhradní rodinnou péči rozvíjet.

Pracovnice v návrhu novely vítají celkové zaměření na větší podporu výchovy dítěte v náhradní rodině, vyšší finanční ohodnocení pěstounů, podporu služeb pro náhradní rodiny a uzavírání dohod o výkonu pěstounské péče.

Respondentky však vyslovily také mnoho následujících obav. V případě umístění dětí do **pěstounské péče na přechodnou** dobu místo do ústavních zařízení nevědí, kde se vezme najednou *dostatek zájemců* o výkon této péče. Ač je již několik let uvedený institut právně zakotven, v praxi zatím nefunguje (např. ve středních Čechách poskytuje PP na přechodnou dobu pouze jedna rodina). Výchozí předpoklad, že si pěstouni nevytvoří citový vztah k dítěti, pokládají respondentky za nereálný.

U pěstounské péče na přechodnou dobu se plánuje *časové ohraničení doby pobytu* dítěte v ní. Pokud se pro něj během jejího trvání nenajde vhodná rodina nebo se nebude moci vrátit do své vlastní biologické, bude muset vystřídat více výchovných prostředí a zpřetrhá se mu tak navázaná vazba.

Sociální pracovníce si rovněž kladou otázku, kdo si vezme do péče děti, o které není zájem a těžko se je daří umisťovat do rodin (děti s vážnými výchovnými problémy, infekčními nemocemi atd.). Respondentky postrádají, že se neudělal zkušební nábor nových pěstounů, aby se vyzkoušelo větší využití institutu PP na přechodnou dobu.

Další obava se týká praxe, jak bude *poradní sbor časově zvládat posuzovat vhodnost žadatelů a ty vybrané spárovat s dětmi*. Samy respondentky si neumějí představit, jak budou moci *stihnout pravidelně navštěvovat a kontaktovat* tolik nových pěstounských rodin, které mají vznikat, když již nynější počet náhradních rodin přesahuje jejich časové možnosti. I když splní kontakt s pěstounskou rodinou v minimálním zákonem stanoveném intervalu, nebudou pěstouny dobře znát. De facto se kontakt omezí na „kontrolu“, ale na práci s rodinou už nezbude čas.

V případě **zvýšení odměny pěstouna** vidí respondentky velké nebezpečí finanční motivace zájemců o pěstounskou péči, která při součtu všech dávek PP, zvláště při svěřením více dětí nebo zdravotně postižených, bude převyšovat průměrný plat.

Ač některé sociální pracovníce souhlasí s **odnětím odměny pěstounům-prarodičům** vzhledem k jejich vyživovací povinnosti, zkušenostem se zneužíváním dávek PP a odlišení cizí a prarodičovské pěstounské péče, opět se většina s tímto krokem neztotožňuje. Péče o svěřené vnouče představuje pro prarodiče značnou finanční zátěž a bez podpory dávkami pro některé bude téměř nedostupné starat se o ně. Pokud bude schválena tato část novely, ustanovení bude nespravedlivě postihovat ty prarodiče, kteří se o děti dobře starají. Bude pak už jen záležet na sociálních pracovnících, zda úřadu práce doporučí přiznání odměny i těmto pěstounům.

Resp. 4: „*Kdyby se to povedlo, bylo by to fajn, protože vidím, že pěstounská péče může fungovat. Ale doufám, že to bude skutečně dobře připravené.*“

Resp. 6: „*Je to běh na dlouhou trať... .. vnímám ji pozitivně.*“

Resp. 1: „*Já si myslím, že to je úplně špatně. Je to udělané od stolu...*“

Resp. 3: „*Připadá mi ušitá horkou jehlou.*“

Resp. 9: „*Myslím si, že to zkraje nebude fungovat, ale vím, že se nějaký krok musí udělat.*“

Resp. 11: „*Zákon tvoří lidé, kteří nikdy nebyli v terénu a nevědí, o čem je praxe. ... nerespektují názory znalců, odborníků i z našich řad.*“

Resp. 6: „*Najednou se nevytvoří skupina pěstounů.*“

Resp. 4: „*Ted' je na spadnutí novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí, kde se má zvýšit odměna pěstouna, což si myslím, že je fajn.*“

Resp. 11: „*Finanční zajištění pěstounské péče v současnosti je ,taktak na uživení‘, takže jsem ráda, že náklady budou s platností novely vyšší.*“

Resp. 1: „... *navýšení té odměny pěstouna není namístě, protože to bude motivovat lidi, kteří nechtějí pracovat. Kteří nebudou mít zájem o to dítě, ale o ty peníze...*“

Resp. 12: „... *osoby blízké, tak na ně nepůsobí dobře, že budou pěstounské dávky odňaté.*“;
„*Děti jsou od drogově závislých matek, alkoholiček, a nevím, jestli by na to pěstouni stačili.*“

Resp. 15: „*Mám obavu, že se bude pěstounská péče zhoršovat. Lidi to nebudou dělat ze zájmu, ale aby si zajistili finanční zdroj.*“

Resp. 12: „... *je lepší stabilnější zázemí, byť v ústavce, než aby se pěstouni vícekrát střídali.*“

Resp. 5: „*Dětské domovy s byty, kde jsou rodinky... ... to mi přijde optimálnější než krátkodobá pěstounská péče.*“

Diskuse

V této diskusi bych se ráda zastavila alespoň u některých příčin neúspěchu pěstounské péče, které vzešly z uskutečněných rozhovorů. Nejprve však uvádím kontext, ve kterém se rozhovory uskutečnily a které mohly ovlivnit výsledky, jež jsem prezentovala.

Je škoda, že z důvodů uvedených v charakteristice výzkumného souboru chyběl mezi respondentkami i zástupce mužského pohlaví, který mohl vnést trochu odlišný úhel pohledu na jednotlivé důvody. Na druhé straně práci na OSPOD, odd. péče o děti a rodinu vykonávají především ženy. Mnou oslovený soubor tedy kopíroval téměř identicky běžné zastoupení pohlaví na těchto pracovištích.

Realizace rozhovorů v Praze mi umožnila získat názor sociálních pracovníků z jednoho kraje. To poukázalo na některé specifické rysy. Pražské sociální pracovníce pociťují velký nedostatek žadatelů o PP a setkávají se hodně s případy příbuzenské pěstounské péče. Pro úplnější obraz příčin neúspěchu pěstounské péče by proto bylo třeba provést tuto sondu ještě i v jiných krajích republiky. Zajímavé výsledky by mohly přinést rozhovory realizované na Moravě, kde předpokládám vyšší výskyt cizí PP díky častější orientaci místních obyvatel na pomoc a zájem o druhé lidi, o které respondentky mluvily. Možná zde nedochází k tak častým případům ukončení PP, ale jejich příčiny se mohou lišit.

Sociální pracovníce OSPOD jsou pouze jedním z mnoha odborných pracovníků, kteří přicházejí do kontaktu s náhradními rodinami. Proto pro komplexnější kvalitativní poznání příčin neúspěšnosti pěstounské péče by bylo třeba provést rozhovory i s dalšími profesionály (psychology, pedagogy atd.), kteří pracují v oblasti náhradní rodinné péče. Stejně tak ale i se samotnými pěstouny a dětmi.

Vzorek 15 respondentů sice nepředstavuje dostatečně reprezentativní zastoupení, aby mohl být pohled zahrnutých sociálních pracovníků OSPOD považován za úplně komplexní pro vytčenou problematiku v rámci této profese. Troufám si však tvrdit, že výsledky jsou přesto značně vypovídající. V mnohých oblastech jsem totiž vnímala názorovou shodu a jednotu respondentek.

Názor sociálních pracovníků na příčiny neúspěchu pěstounské péče v mnohém korespondoval s faktory ze studií uvedenými v teoretické části této práce. Příčiny, které se vyskytovaly ve výzkumu Kovaříka i MPSV na předních místech (výchovné problémy, vysoká očekávání a nepřiměřené nároky žadatelů/pěstounů, kontakt s biologickou rodinou), se ukázaly jako důležité i pro respondentky. Buď se o nich samy spontánně zmínily, nebo se

o nich široce rozpovídaly na základě mého dotazu na ně. Rozhovory však poukázaly na mnoho dalších aspektů.

Kromě výše uvedených považuji za velmi závažný faktor pozdní či žádné využití cizí pomoci pěstouny, jelikož se může pojít s kteroukoli příčinou. V provedených českých výzkumech se vyskytla pouze „neochota spolupracovat“ na straně pěstounů, a to ještě v mizivém zastoupení. Pěstouni, kteří nemají sílu nebo schopnosti řešit své problémy sami a rovněž se nemohou spolehnout na zdroje pomoci ze své rodiny či okolí, se sami ochuzují o nastavenou „podanou ruku“, která se jim nabízí. V teoretické části jsem vyjádřila názor, že by měli být pozitivně motivováni ke spolupráci a vzdělávání prostřednictvím vhodných odměn (viz *Nedostatečná odborná pomoc, kontrola a systematická práce s pěstounskou rodinou na s. 47*). Kromě toho by ale odbornou pomoc měli ideálně sami vyhledávat a vítat ji jako „bonus navíc“. Z rozhovorů vyplynulo, že ji pěstouni stále nepovažují za běžný „doplňek“ k výkonu své péče. Rovněž se u nich pojí s pocitem, že přijmou-li ji, potvrdí se tím jejich výchovné selhání. Povědomí o přínosu pomoci ze strany odborníků a neziskových organizací však chybí větší propagace. MPSV se dle mého názoru příliš neangažuje v oblasti osvěty. Když jsem hledala informace o náhradní rodinné péči jako takové, našla jsem materiály především od občanských sdružení atd. Tuto skutečnost potvrdily zkušenosti sociálních pracovníků, které získávají informační materiály pro žadatele a pěstouny především od neziskových organizací. Postrádám časopis či pravidelně vycházející brožuru dotovanou MPSV, která by se plošně dostávala k náhradním rodičům (na OSPOD, krajských úřadech a v neziskových organizacích, příp. poštou). Kromě informací o novinkách a problémech souvisejících s náhradní rodinnou péčí by zde mohl být vyčleněn i prostor pro zkušenosti náhradních rodičů s řešením problémů a využitím různých druhů odborné pomoci. I v době napjatých rozpočtů představuje prevence (byť třeba nákladnější) investici, která se většinou z dlouhodobého hlediska vyplácí.

Zajímavý úhel pohledu nabídla studie Staines, Farmer a Selwyn (2011). V ní se ukázalo, že ochotu pěstounů spolupracovat s odborníky významně ovlivňuje, jsou-li považováni za stěžejní část týmu, který se stará o dítě svěřené do PP. Postoj vychází z názoru, že už samotné svěření do péče náhradních rodičů má pro dítě pozitivní a léčebný vliv a právě pěstouni jsou také primárními hybateli změn v jeho životě, jelikož znají jeho potřeby lépe než pracovníci. V rámci modelu „*team parenting approach*“ jedné z nezávislých agentur působících ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irska, *byli pěstouni* stavěni do role partnerů několika různých odborníků a společně s nimi tvořili jeden tým (sociální pracovníci, terapeuti, pracovníci zaměření na podporu dětí během

vzdělávání, na spolupráci se školou a na aktivity dětí). Pěstouni skutečně vítali a oceňovali, že byli zahrnuti do diskusí a rozhodování o svěřených dětech a jejich potřebách, do společného plánování a podpory dítěte. Navíc se pracovníci s pěstouny pravidelně setkávali a podporovali je. Pěstouni, jejichž péče byla během realizace studie ukončena, naopak sdělovali, že se cítili jen méně významnou součástí týmu, jejich názor nebyl brán vážně, v případě potřeby se pomoc nedostavila včas a poradenství bylo nedostatečné. Autoři studie uvádějí, že by pro budování kvalitního vztahu pěstounů a profesionálů mělo docházet k častému vzájemnému setkávání (více než 1x měsíčně). Až na četnost setkání a rozsah týmu, považuji uvedený model za možný implementace i v našich podmínkách, jelikož se jedná především o změnu odborných pracovníků v přístupu spolupráce s pěstouny.

Pěstouni by měli být také během vstupních školení i od sociálních pracovníků vedeni k tomu, aby v případě, že pěstounská péče nefunguje, vztahy mezi pěstouny a dětmi se nenavázaly, nebo pokud odborná pomoc neposkytuje dostatečnou podporu ke zlepšení situace, nebyla péče dále prodlužována a zrušila se.

Na značně problematickém obrazu příbuzenské pěstounské péče – zejména prarodičovské, který vyplynul z uvedeného vyhodnocení, se podle mne podepsalo vysoké zastoupení této péče na OSPOD, které jsem navštívila. Specifické problémy cizí PP tak stály trochu v pozadí. V souladu s názorem některých sociálních pracovníků, že pěstounská péče prarodičů neplní funkci tohoto institutu, si myslím, že svěřením do péče těchto příbuzných by měla být opravdu pečlivě zvažována. Jen někteří pěstouni-prarodiče mají vhodné předpoklady k výchově svěřených dětí. Z toho důvodu opravdu postrádám, že se proces odborného vyšetřování a přípravy nevztahuje i na ně. V souvislosti s možností pěstounské péče na přechodnou dobu mi někteří z nich připadají vhodní pouze pro ni. Svá vnoučata milují a záleží jim na nich a většinou nebrání kontaktu s rodičem, proto by se děti mohli ujmout pouze na určitou dobu. V případě, že by se dítě nevrátilo do své vlastní rodiny, ale přešlo by k cizím pěstounům, by měl být otevřen dostatečný prostor pro udržování kontaktu vnoučat a prarodičů (o prázdninách a na domluvené víkendy). Prarodiče by zde opět plnili svoji přirozenou roli. Navíc i v běžných rodinách je někdy možný jen občasný kontakt mezi uvedenými generacemi (např. z důvodu vzdálenosti bydlišť), takže by kontakt mezi oběma generacemi nebyl zas tak odlišný od běžných rodin.

Rozhovory se sociálními pracovníky OSPOD mi potvrdily můj pohled na jejich přístup ke klientům a práci s nimi, který jsem získala již během své praxe na jednom z nich. Pracovnice se snaží vykonávat svoji práci v souladu se zájmem dítěte, rodiny a metodami sociální práce. Např. mě velmi potěšily zmínky o podpoře pěstounských rodin nad rámec

jejich povinností či pořádání případových konferencí. Stejně tak z rozhovorů vyplynulo, že je mnohé rodiny berou jako jediného odborného partnera pro řešení své situace. K tomu, co by sociální pracovníce chtěly a mohly pěstounské rodině nabídnout, žel nemají mnohdy prostor. Např. zmíněné pozdní poskytnutí pomoci z jejich strany proto vnímám především jako výsledek jejich časové vytíženosti a administrativní zátěže. Vždy záleží na konkrétní pracovníci, ale shledávám velký potenciál, který by mohly rodinám nabídnout, jen kdyby k tomu měly více času.

Ve vyjádřeních sociálních pracovníků k připravované novele zákona o sociálně-právní ochraně dětí se objevilo mnoho obav a nesouhlasných názorů s jejím zněním. Osobně vítám cíl, ze kterého vychází, a to podporu výchovy dětí ve vlastní nebo náhradní rodině vedoucí k minimalizaci počtu dětí umísťovaných do ústavní péče. Velmi vítám např. zavedení standardů kvality sociálně-právní ochrany a pořádání případových konferencí při řešení konkrétních situací ohrožených dětí a jejich rodin. V původním návrhu byl obsažen i státní příspěvek na výkon pěstounské péče ve výši 60 000 Kč za kalendářní rok pro pěstouna, s kterým by byla uzavřena dohoda o výkonu PP. Ten měl pomoci hradit náklady spojené s péčí o děti v PP, poradenstvím, využíváním podpůrných sociálních služeb atd. Z fiskálních důvodů však neprošel připomínkovým řízením. Je škoda, že cesta k využívání některých částečně či úplně hrazených služeb zůstane zejména pro pěstouny-prarodiče i dále uzavřena, jelikož si je nemohou někteří dovolit.

Na druhou stranu vnímám, že nejsou připravené podmínky pro realizaci častějších kontaktů sociálních pracovníků s pěstounskými rodinami a intenzivnější práci s nimi vycházející z metod sociální práce. Neslyším, že by se plánovalo navyšování jejich početního stavu nebo by se mělo zvyšovat jejich platové ohodnocení. Stejně tak musím dát zapravdu názoru sociálních pracovníků, které netuší, kde se vezmou pěstouni na přechodnou dobu a jak se zabrání, aby se neobjevili hlavně ti, kteří budou k výkonu motivováni finančně. Cíleně by mohli být oslovoováni pracovníci pomáhajících profesí, kteří by kromě odborných školení disponovali i odborným vzděláním a často i vhodnou praxí. Uplatnění by zde mohli najít např. sociální pracovníci, speciální pedagogové, etopedové a další odborně vzdělaní pracovníci s vlastní výchovnou zkušeností.

V případě odměny pěstounů-prarodičů se obávám, zda bude nepříznivá sociální situace pěstouna vždy dobře posouzena jako „hodná zvláštního zřetele“ a pěstoun s malými příjmy nebude při péči o svěřené vnouče z pěstounských dávek odkázán jen na příspěvek na úhradu potřeb dítěte. Navíc pěstouni-prarodiče, kteří se budou starat o své vnouče téměř vzorným způsobem, nebudou vůbec společensky oceněni (v praktické rovině alespoň

minimální odměnou pěstouna), jelikož „případ hodný zvláštního zřetele“ se na dobrou péči nevztahuje.

Kromě odpovědí na otázky týkající se samotných příčin neúspěchu pěstounské péče pro mě byly během realizace rozhovorů přínosné i dotazy vztahující se k problémům, které pěstounské rodiny řeší. V oblasti fungování systému náhradní rodinné péče pak otázky, co sociální pracovníce limituje a co by si přály změnit.

Pro další zkoumání bych navrhovala zaměřit se samostatně také na předpoklady úspěchu a dobrého fungování pěstounské péče.

Závěr

Ve své diplomové práci jsem se zabývala nejčastějšími příčinami neúspěchu pěstounské péče u nás. Sledovala jsem, zda a jak se liší dnešní příčiny a ty, jež byly identifikovány před 15 lety. Zajímala jsem se o jejich pozadí, vzájemné souvislosti a okolnosti, díky kterým pěstounská péče nemůže dále fungovat. Nejprve jsem v teoretické části vymezila pěstounskou péči, její formy a popsala proces zprostředkování, jelikož jsem se různých zakotvených institutů dotýkala v rámci celé své práce, zvláště pak při rozhovorech se sociálními pracovníci OSPOD. Srovnala jsem výsledky dvou českých studií – z roku 1996-1997 a 2011. Na jejich základě jsem pak stanovila cíl pro svoji výzkumnou sondu, kdy jsem se důvody neúspěchu pěstounské péče snažila poznat z pohledu výše uvedených odborných pracovníků. Konkrétně mě zajímalo, co a jak nejčastěji ovlivňuje neúspěch pěstounské péče, jakým způsobem pracují a spolupracují jednotlivé složky systému náhradní rodinné péče a jaké změny považují sociální pracovníci za potřebné pro větší úspěch pěstounské péče. Na základě provedených rozhovorů a jejich kvalitativního zaměření jsem získala rozsáhlejší pohled této skupiny sociálních pracovníků na problematiku neúspěchu pěstounské péče.

K neúspěchu pěstounské péče nedochází pouze na základě jednoho důvodu. Ovlivňuje ho většinou několik navzájem souvisejících příčin. Interakce osobností dětí, pěstounů, jejich chování a také okolí a systému náhradní rodinné péče přináší každé pěstounské rodině jinou životní výzvu. Ta na ni musí reagovat a více či méně úspěšně se s ní vyrovnává.

Podle respondentek zůstávají příčiny předčasného ukončení pěstounské péče stejné. Změnila se však doba a společnost, což sebou přináší nové problémy. Některé se shodují s těmi, které se vyskytují v běžných biologických rodinách. Přesto i tyto problémy do této práce patří, jelikož se podílejí na zániku pěstounské péče a utvářejí komplexní pohled na tuto problematiku.

Významně se zvýšil počet příbuzenských, zejména prarodičovských pěstounských péčí, který ovlivňuje z velké části drogová závislost rodičů dětí. Na druhé straně je velký nedostatek cizích žadatelů o pěstounskou péči.

Nejčastěji se sociální pracovníci setkávají s následujícími důvody neúspěchu: na straně pěstounů – vysoké požadavky na dítě, vč. nerealistických očekávání vůči němu; nezvládání péče v důsledku přecenění vlastních schopností; nepřijetí dítěte pro jeho odlišnost, specifické požadavky, potřeby; absence vlastní výchovné zkušenosti; neochota

přijmout nabízenou pomoc; pozdní řešení problémů – pěstouni problémy kryjí, stydí se za ně; nevhodné vlastnosti a nedostatečné předpoklady pěstounů k výkonu péče; pěstounství samoživitelek (kolem 40 let a více), bez partnera, vlastního dítěte; osvojitelská nebo finanční motivace k výkonu pěstounské péče; pěstounská péče více dětí. Na straně dětí pak výchovné problémy – často související s dospíváním; vysoká výchovná náročnost; vyšší věk v době příchodu k pěstounům; deprivace; nenaplněná očekávání dětí – čekají přijetí, byly spokojenější v dětském domově atd.; špatně fungující kontakt dětí i pěstounů s původní rodinou. Na straně systému náhradní rodinné péče jsou příčinami především nevhodné spárování dětí a žadatelů – nehodí se k sobě, nesesnou si; nedostatečná příprava žadatelů na příchod dítěte se specifickými požadavky, neuspokojivé a nekvalitní vyšetření.

Za velmi závažný důvod považuji neochotu pěstounů k přijetí odborné pomoci, která je typická především pro pěstouny-prarodiče. Dále také její pozdní poskytnutí z důvodu časového vytížení sociálních pracovníků a nedostatku organizací, které ji poskytují. Tyto faktory totiž rozhodují o tom, že rodina není podpořena, ať čelí jakýmkoli problémům.

Z rozhovorů dále vyplynulo, že stejně jako se nenaplnují vysoká očekávání pěstounů, i děti mohou být zklamány odlišnou realitou života v pěstounské rodině, než jakou si představovaly (např. se jim nedostává přijetí nebo jejich sociální potřeby v období dospívání naplňují spíše než náhradní rodiče vrstevníci ústavního zařízení, ze kterého děti odešly). Se stále častěji uplatňovaným základním právem na vzájemný kontakt dětí a biologických rodičů se pojí mnoho problémů. Bez dobré přípravy všech zúčastněných a správného odborného vedení může spíše napáchat více škod než užitku. Zejména neakceptují-li rodiče a pěstouni navzájem svá práva a povinnosti.

Pro větší úspěšnost pěstounské péče je třeba zaměřovat se na pěstouny a pěstounské rodiny vždy dle potřeb a výzev, které mají jako zástupci určité skupiny (pěstouni-jednotlivci, cizí nebo příbuzní pěstouni – zde zvláště pěstouni-prarodiče). Poslední zmíněná skupina v ideálním případě nabízí dítěti prostředí vlastní rodiny, silnou citovou vazbu, pochopení, životní zkušenosti a trpělivost. Na druhé straně je však mnoho prarodičů nevhodných pro dlouhodobou pěstounskou péči nebo ji nejsou schopni zvládnout, pokud se jim nedostane dostatečné odborné provázení a pomoc. Ukázalo se, jakou roli sehrává absence odborného posuzování a přípravy těchto pěstounů.

Kromě výše uvedeného ovlivňuje u dětí neúspěch pěstounské péče předešlé nezdařené svěření do pěstounské péče a větší množství „odlišností“ dítěte, které kladou více nároků na pěstouny.

Členové poradních sborů a odborní pracovníci by se v případě žadatelů, resp. pěstounů měli zaměřovat na jejich toleranci, trpělivost, důvěru a přijetí dítěte, které podle názoru respondentů zejména napomáhají k úspěchu pěstounské péče.

Kromě nedostatku času na intenzivní práci sociálních pracovníc OSPOD s pěstounskými rodinami ovlivňuje neúspěch pěstounské péče také nedostatečné metodické vedení respondentek, malý zřetel na jejich názor ze strany magistrátu, soudu a MPSV (zejména při tvorbě zákonů), nedostatek odborné péče, služeb a jejich malá časová a místní dostupnost. Dále systémové prodlevy ve finančním zajištění pěstounů.

Kolik je pěstounských rodin, s tolika různými problémy a jejich variantami se sociální pracovníci a další odborníci setkávají. Považuji za bezpodmínečně nutné vždy vážit citlivý přístup vzhledem k zájmu a potřebám dětí, biologických rodičů, ale i pěstounů a jejich rodin.

Rodina je unikátní společenskou institucí, sociálním prostředím, kde dítě získává základní životní jistotu, čerpá lásku, porozumění, pochopení, péči, je vychováváno a má zde své útočiště, kde se může skrýt. Záleží však na odborných pracovnících, aby toto útočiště vhodně a dostatečně podpořili a dítě o něj nemuselo přijít. V první řadě by se měli snažit udělat vše pro to, aby dítě nemuselo vůbec opustit vlastní rodinu. Není-li to ale možné, musí odpovědně hledat vhodnou náhradní rodinu a udělat vše pro to, aby v ní dítě přechodně či trvale šťastně zakotvilo.

Použité zdroje

Literatura

- BRANDEJSOVÁ, V., BENEŠOVÁ, L. Užitečné informace o NRP: Časté dotazy. In KOVAŘÍK, J. a kol. *Náhradní rodinná péče v praxi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004, s. 147- 158. ISBN 80-717-8957-7.
- BUBLEOVÁ, V. Děti potřebují rodiče, rodiče potřebují děti. In MATEJČEK, Z. (ed.). *Osvojení a pěstounská péče*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002, s. 11-27. ISBN 80-717-8637-3.
- GABRIEL, Z., NOVÁK, T. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2008, s. 46-52. ISBN 978-802-4717-883.
- HENDL, J. *Úvod do kvalitativního výzkumu*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1997, 243 s. ISBN 80-718-4549-3.
- JENÍČKOVÁ, N. Doprovázení. In *Zpravodaj léto 2011*. Praha: Rozum a Cit, 2011, s. 8-11. ISBN neuvedeno.
- KOLUCHOVÁ, J. Psychická deprivace a možnosti její nápravy. In MATEJČEK, Z. (ed.). *Osvojení a pěstounská péče*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002, s. 84-90. ISBN 80-717-8637-3.
- KOVAŘÍK, J. *Úspěšnost náhradní rodinné péče: Část 1. Příčiny neúspěchu pěstounské péče*. Praha: VÚPSV, 1996, 45 s. ISBN neuvedeno.
- KOVAŘÍK, J. *Úspěšnost náhradní rodinné péče: Část 2. Úspěšné a zrušené pěstounské péče prizmatem spisové dokumentace a návštěvy v rodinách*. Praha: VÚPSV, 1997, 47 s. ISBN neuvedeno.
- MATĚJČEK, Z. a kol. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1999, 184 s. ISBN 80-717-8304-8.
- MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Děti, rodina a stres: [vybrané kapitoly z prevence psychické zátěže u dětí]*. Praha: Galén, 1994, s. 196-208. ISBN 80-858-2406-X.
- PETRÁŠOVÁ, J. Identita dítěte vyrůstajícího v NRP, jeho kořeny a „biologická historie“. In RADVANOVÁ, S. (ed.). *Náhradní rodinná péče - představy a skutečnost: (realita a východiska v ČR): kolokvium II*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2009, s. 47 – 48. Sborníky, č. 45. ISBN 978-808-7146-255.
- PRŮŠOVÁ, L. Analýza příčin ukončení a zrušení náhradní rodinné péče na návrh pěstounů před dosažením zletilosti dítěte. In RADVANOVÁ, S. (ed.). *Náhradní*

rodinná péče - představy a skutečnost: (realita a východiska v ČR): kolokvium II. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2009, s. 52 – 58. Sborníky, č. 45. ISBN 978-808-7146-255.

- SOBOTKOVÁ, I. *Pěstounské rodiny: jejich fungování a odolnost*. Vyd. 1. Praha: MPSV ČR, 2003, 142 s. ISBN 80-86552-62-4.
- *Zmapování a vyhodnocení důvodů, které vedly k předčasnému ukončení náhradní rodinné péče u skupiny dětí, které byly svěřeny do náhradní rodiny od roku 2000 (od účinnosti zákona č.359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění) doroku 2009 se zřetelem na: a) výběr, zprostředkování náhradní rodinné péče; b) druh náhradní rodinné péče; c) další situaci dítěte*. Praha: MPSV ČR, 2011, 81 s.

Internetové zdroje

- Adopce.com – projekt náhradní rodinné péče <<http://www.adopce.com/>>
- BARBER, J. G., DELFABBRO, P. H., COOPER, L. L. *The Predictors of Unsuccessful Transition to Foster Care*. [online]. Journal of Child Psychology & Psychiatry & Allied Disciplines. 2001, roč. 42, č. 6, s. 785-790. ISSN 00219630. [cit. 28. 2. 2012]. Dostupné z: <http://ehis.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=e365707b-c59d-4083-9e66-0ede956a47c8%40sessionmgr15&vid=2&hid=5>
- BERÁNKOVÁ, K. *Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí bude děti více chránit*. [online]. MPSV ČR, 31. 8. 2004, tisková zpráva. [cit. 30. 3. 2012]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/259/310804.pdf>
- BUBLEOVÁ, V. a kol. *Průvodce náhradní rodinnou péčí*. [online]. Vyd. 4. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2010, 43 s. [cit. 19. 1. 2012]. Dostupné z: <http://www.adopce.com/app/templates/adopce/brozura.pdf>
- BUBLEOVÁ, V. FRANTÍKOVÁ, J., VRÁNOVÁ, L. *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka*. [online]. Vyd. 1. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011, 48 s. ISBN 978-80-87455-03-6. [cit. 19. 1. 2012]. Dostupné z: http://www.nahradnirodina.cz/files/File/zakladni_info_o_pestounske_peci.pdf
- BUBLEOVÁ, V. a kol. *Základní informace o náhradní rodinné péči*. [online]. Vyd. 1. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011, 104 s. ISBN 978-80-87455-01-2. [cit. 19. 1. 2012]. Dostupné z: http://www.nahradnirodina.cz/files/File/zakladni_info_o_nrp.pdf

- HANUŠOVÁ, L., ŠTĚTKOVÁ, P., HRDINOVÁ, A. *Péče o ohrožené děti ve Středočeském kraji: Analýza potřeb a služeb*. [online]. Praha: Rozum a Cit, 2009, 99. s. [cit. 26. 1. 2012]. Dostupné z: <http://www.rozumacit.cz/sites/default/files/obcanske-sdruzeni/ke-stazeni/prilohy/11-04-5/analyzasluzebvestredoceskemkraji.pdf>
- JEŽEK, S., VACULÍK, M., WORTNER, V. *Základní pojmy z metodologie psychologie: Definice a vysvětlení*. [online]. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociální studií, Katedra psychologie, 2006, 16 s. [cit. 10. 4. 2012]. Dostupné z: [http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/fss/ps06/psy112/Vaculik M. Jezek S. Wortner V. 2006 - Zakladni pojmy z metodologie.pdf](http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/fss/ps06/psy112/Vaculik_M._Jezek_S._Wortner_V._2006_-_Zakladni_pojmy_z_metodologie.pdf)
- Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR <<http://www.mpsv.cz/cs/>>
- O. S. Rozum a Cit <<http://www.rozumacit.cz/obcanske-sdruzeni/>>
- *Průvodce pro zájemce o náhradní rodinnou péči*. [online]. Ostrava: Moravskoslezský kraj, Krajský úřad, 2006. [cit. 13. 2. 2012]. Dostupné z: http://verejna-sprava.kr-moravskoslezsky.cz/-assets/publikace/nahr_pece.pdf
- *Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2005*. [online]. MPSV ČR, 2005. [cit. 18. 3. 2012]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/7260>
- *Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2006*. [online]. MPSV ČR, 2006. [cit. 18. 3. 2012]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/7260>
- *Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2007*. [online]. MPSV ČR, 2007. [cit. 18. 3. 2012]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/7260>
- *Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2008*. [online]. MPSV ČR, 2008. [cit. 18. 3. 2012]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/7260>
- *Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2009*. [online]. MPSV ČR, 2009. [cit. 18. 3. 2012]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/7260>
- *Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2010*. [online]. MPSV ČR, 2010. [cit. 18. 3. 2012]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/7260>
- Sdružení pěstounských rodin <<http://www.pestouni.cz/>>
- STAINES, J., FARMER, E., SELWYN, J. *Implementing a Therapeutic Team Parenting Approach to Fostering: The Experiences of One Independent Foster-Care Agency*. [online]. *British Journal of Social Work*, 2011, roč. 41, č. 2, s. 314-332. ISSN 0045-3102. [cit. 28. 2. 2012]. Dostupné z: <http://bjsw.oxfordjournals.org/cgi/-doi/10.1093/bjsw/bcq043>
- Středisko náhradní rodinné péče <<http://www.nahradnirodina.cz/>>

- SCHOFIELD, G. a kol. *Managing Loss and a Threatened Identity: Experiences of Parents of Children Growing Up in Foster Care, the Perspectives of their Social Workers and Implications for Practice*. [online]. British Journal of Social Work. 2011, roč. 41, č. 1, s. 74-92. ISSN 0045-3102. [cit. 28. 2. 2012]. Dostupné z: <http://bjsw.oxfordjournals.org/cgi/doi/10.1093/bjsw/bcq073>
- SCHOFIELD, G., Beek, M. *Risk and Resilience in Long-Term Foster-Care*. [online]. British Journal of Social Work. 2005, roč. 35, č. 8, s. 1283-1301. ISSN 0045-3102. [cit. 28. 2. 2012]. Dostupné z: <http://bjsw.oxfordjournals.org/content/35/8/1283>

Právní předpisy

- Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, OSN, 1966
- Návrh novely zák. č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí
- Úmluva o právech dítěte, OSN, 1989
- Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky
- Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

Seznam tabulek

- **Tab. č. 1** – Počty ukončených pěstounských péčí 2005-2010
- **Tab. č. 2** – Příčiny zrušení pěstounské péče
- **Tab. č. 3** – Poměr příbuzenských a cizích forem NRP a PP
- **Tab. č. 4** – Důvody předčasného ukončení NRP
- **Tab. č. 5** – Důvody odchodu ve vztahu k formě NRP
- **Tab. č. 6** – Počet ukončených forem NRP ve vztahu k nejčastějším důvodům ukončení NRP
- **Tab. č. 7** - Indicie důvodů odchodu z 1. rodiny
- **Tab. č. 8** - Souhrnný přehled pořadí příčin neúspěchu pěstounské péče a důvodů jejího zrušení

Seznam konkrétních internetových zdrojů

-
- ¹ Rozum a Cit: Náhradní rodinná péče v ČR [online]. [Cit. 19. 1. 2012]. Dostupné z: <http://www.rozumacit.cz/nahradni-rodinna-pece>
- ² Středisko náhradní rodinné péče: Náhradní rodinná péče [online]. [Cit. 30. 1. 2012]. Dostupné z: http://www.nahradnirodina.cz/nahradni_rodinna_peceI.html
- ³ Středisko náhradní rodinné péče: Úvod – Teoretické pojetí náhradní rodinné péče [online]. [Cit. 27. 1. 2012]. Dostupné z: http://www.nahradnirodina.cz/uvod_teoreticke_pojeti_nahradni_rodinne_pece.html
- ⁴ Středisko pěstounských rodin: Kontakty s původní rodinou – kdy jsou a kdy nejsou v zájmu dítěte [online]. [Cit. 15. 4. 2011]. Dostupné z: <http://www.pestouni.cz/pestouni/clanky/cz/37/zavery-z-diskusnich-skupin-9-dne-pestounskych-rodin/>
- ⁵ Rozum a Cit: Odlehčení [online]. [Cit. 5. 4. 2012]. Dostupné z: <http://www.rozumacit.cz/obcanske-sdruzeni/projekty/odlehцени>